

OSLOREGIONENS MULIGHETER FOR NÆRINGSUTVIKLING I ET INTERNASJONALT PERSPEKTIV

FORORD

Denne rapporten oppsummerer resultatene fra en SWOT-analyse av Osloregionen. Målet med prosjektet er å sortere det vi vet om forutsetningene for næringsutvikling i Osloregionen på en måte som stimulerer til diskusjon.

Oppdragsgivere er Kommunal- og regionaldepartementet i samarbeid med Akershus fylkeskommune og Oslo kommune. Dette er ett av de prosjektene som skal gi bidrag til departementets arbeid med den Hovedstadsmeldingen som skal legges fram våren 2006. Prosjektet inngår dessuten i underlaget for det strategiske samarbeidet innen rammen av Samarbeidsalliansen for Osloregionen, der 56 kommuner og to fylkeskommuner deltar.

Oppdraget har vært utført i løpet av fire måneder, fra desember 2004 til april 2005. Underveis har arbeidet vært diskutert en rekke ganger i prosjektets styringsgruppe, referansegruppe og på politiske kontaktmøter, med følgende representasjon:

- Styringsgruppa har bestått av representanter for Akershus fylkeskommune, Kommunal- og regionaldepartementet og Oslo kommune.
- I referansegruppa har det i tillegg deltatt representanter fra Bioparken, Birkeland innovasjon, Convexa Capital, Det Norske Veritas, DNB-NOR, Forskningsparken Oslo, Handelshøyskolen BI, Innovasjon Norge, LO Oslo og Akershus, NHO Oslo og Akershus, Norges forskningsråd, Norges landbrukshøgskole, SIVA og Snøhetta arkitekter.
- På de politiske kontaktmøtene har det deltatt representanter fra Kommunal- og kommunaldepartementet og styret i Osloregionen.

Vi takker styringsgruppen, referansegruppen og deltakerne på de politiske kontaktmøtene for inspirerende diskusjoner og gode kommentarer.

Asplan Analyse har hatt prosjektledelsen, ved Lise Christoffersen i den første fasen og Peter Austin i den andre. Rapporten er skrevet av Peter Austin og Helge Dønnum fra Asplan Analyse, Hallgeir Aalbu fra EuroFutures, Jon Moxnes Steineke fra Nordregio og Knut Halvorsen fra Oslo Teknopol.

Ansvar for sluttresultatet ligger fullt ut på oppdragstakerne.

Sandvika, mai 2005

Peter Austin
Prosjektleder

INNHOOLD

ANBEFALINGER OG SAMMENDRAG	9
1 HVA ER EN SWOT?	15
1.1 MÅLET MED PROSJEKTET	15
1.2 REGIONALE SWOT-ANALYSER	16
1.3 LESERVEILEDNING	18
2 OSLOREGIONEN	21
2.1 HVA KJENNETEGNER OSLOREGIONEN?	21
2.2 GEOGRAFISK FORDELING AV NÆRINGER INTERNT I OSLOREGIONEN	26
3 HVA ER REGIONAL KONKURRANSEKRAFT?	34
3.1 FORSKJELLEN MELLOM BY OG STORBY	35
3.2 BASISNÆRINGER OG STØTTENÆRINGER	35
3.3 VERDIKJEDER OG REGIONAL ARBEIDSDELING	37
3.4 KLYNGER	39
3.5 HOVEDSTADEN SOM MOTOR FOR RESTEN AV LANDET?	41
4 FEM VIKTIGE NÆRINGSKLYNGER I REGIONEN	46
4.1 MARITIM KLYNGE	46
4.2 ENERGI KLYNGEN	48
4.3 IKT-KLYNGEN	50
4.4 LIFE SCIENCE – KLYNGEN	53
4.5 DESIGN, MEDIA OG ARKITEKTUR – KULTUR-KLYNGEN (OGSÅ KALT "FLORIDA-KLYNGEN")	55
5 INTERNASJONAL KONKURRANSE	59
5.1 STYRKE: GOD ØKONOMI OG GODE LEVEKÅR	60
5.2 SVAKHET: PERIFER LOKALISERING OG HØYT KOSTNADSNIVÅ	64
5.3 TRUSSEL: FARE FOR MARGINALISERING	67
5.4 MULIGHET: STORT INNOVASJONSPOTENSIAL OG BEDRE PROFILERING	71
6 HOVEDSTADS- OG STORBYEFFEKTER	75
6.1 STYRKE: STØRRELSE OG MANGFOLD	76
6.2 SVAKHET: HJEMMEMARKEDSORIENTERING	80
6.3 TRUSSEL: AVHENGIGHETEN AV RESTEN AV LANDET	82
6.4 MULIGHET: STERKERE STORBYBEVISSTHET	84
7 NÆRINGSMILJØER OG KLYNGER	89
7.1 STYRKE: LABORATORIUM	90
7.2 SVAKHET: OSLOREGIONEN IKKE ATTRAKTIV	92
7.3 TRUSSEL: OSLOREGIONEN SEILER AKTERUT	94
7.4 MULIGHET: LEGGE TIL RETTE FOR UTVIKLING AV STERKE NÆRINGSMILJØER	95

FIGURLISTE

FIGUR 2.1: ANDELEN AV SYSSLESATTE PR DELREGION I UTVALGTE NÆRINGSGRUPPER, 2003 (JFR TABELL 2.1)	28
FIGUR 2.2: KART OVER GEOGRAFISK FORDELING AV SYSSLESSETTING INNEN INDUSTRINÆRINGER SOM ER STERKT REPRESENTERT I OSLOREGIONEN	31
FIGUR 2.3: SYSSLESATTE PR. DELREGION I OSLOREGIONENE FORDELT PÅ FIRE TJENESTENÆRINGER: FORRETNINGSMESSIG TJENESTEYTING, FOU, FINANS OG TRANSPORT	32
FIGUR 3.1: ILLUSTRASJON AV EN GEOGRAFISK ARBEIDSDDELING MELLOM SENTRUM OG PERIFERI INNEN BRANSJER.....	38
FIGUR 3.2: VIRKEMÅTEN FOR ANALYSE AV RINGVIRKNINGER I EN KRYSSLØPSMODELL	43
FIGUR 4.1: DEN MARITIME KLYNGEN: SHIPPING, MARITIME TJENESTER, INSTITUSJONER INNEN FORSKNING OG UTVIKLING, OFFENTLIGE INSTITUSJONER OG UTVIKLINGSAKTØRER. ANTALL SYSSLESATTE PER DELREGION INNEN OSLOREGIONEN	47
FIGUR 4.2: ENERGIKLYNGEN: PETROLEUM, SKIPSBYGGING, STRØM- OG VARME, TEKNISK FORSKNING OG TJENESTER OG UTVIKLINGSAKTØRER. ANTALL SYSSLESATTE PR. DELREGION INNEN OSLOREGIONEN	49
FIGUR 4.3: IKT-KLYNGEN: MEDIA, DATAPRODUKSJON, -SALG OG -SERVICE, TELESYSTEMER, SOFTWARE, FOU. ANTALL SYSSLESATTE PER DELREGION INNEN OSLOREGIONEN	51
FIGUR 4.4: LIFE SCIENCE–KLYNGEN: NÆRINGSMIDDEL, FARMASI, MEDISINSK UTSTYR, FORBRUK OG AVFALL, FOU, HELSE. ANTALL SYSSLESATTE PER DELREGION INNEN OSLOREGIONEN	54
FIGUR 4.5: KULTUR- KLYNGEN: FARMASI OG MEDISIN, ELEKTRONIKK, MEDIA OG KOMMUNIKASJON, FOU, ARKITEKTER OG TEKNISK RÅDGIVNING. ANTALL SYSSLESATTE PER DELREGION INNEN OSLOREGIONEN	57
FIGUR 5.1: KJØPEKRAFTSJUSTERT BNP PER CAPITA I 2002 FOR EU15 OG NORDEN (TIL VENSTRE) OG EU10 OG DE TRE KANDIDATLANDENE (TIL HØYRE). EU15 = INDEKS 100. (KILDE: NORDREGIO)	60
FIGUR 5.2: KJØPEKRAFTSJUSTERT BNP PER CAPITA FOR REGIONER I EUROPA, 2000. OLJEINNTektENE ER FORDELT PÅ FASTLANDSFYLKENE UT FRA DERES ANDEL AV FASTLANDS-NORGES BNP. OSLO OG AKERSHUS ER SLÅTT SAMMEN TIL EN REGION. (KILDE: NORDREGIO)	62
FIGUR 5.3: MULTIMODAL TILGJENGELIGHET FOR REGIONER I EU 29. EU 27=100. KILDE: NORDREGIO (2004).....	64
FIGUR 5.4: NÆRINGS- LIVSFINANSIERT FOU I NORGE SAMMENLIKNET MED ANDRE LAND	67
FIGUR 5.5: ANTALL UTENLANDSKE INVESTERINGS- PROSJEKTER I UTVALGTE BYREGIONER I EUROPA. KILDE: COPENHAGEN CAPACITY (2003).	68
FIGUR 5.6: LOKALISERING AV HOVEDKONTORER FOR EUROPAS 1500 STØRSTE VIRKSOMHETER OG FOR LANDE- NES 500 STØRSTE VIRKSOMHETER. KILDE: NORDREGIO (2003B).	70
FIGUR 5.7: STERK KUNNSKAPSØKONOMI	72
FIGUR 5.8: DE MEST INNOVATIVE REGIONENE I EUROPA	72
FIGUR 6.1: DEMOGRAFISK ENDRING I NORDISKE PENDLINGSREGIONER 1995-2000. KILDE: NORDREGIO.	76
FIGUR 6.2: LEDERE OG HØYT UTDANNEDES ANDEL AV ALLE SYSSLESATTE 1999 – 2004 (AKU ÅRSGJENNOMSNITT.) KILDE: SSB.....	78

FIGUR 6.3: ANDELEN AV BEFOLKNINGEN MED INNVANDRERBAKGRUNN (VESTLIGE OG IKKE-VESTLIGE) 1999 I ULIKE DELER AV OSLOREGIONEN. ØKONOMISKE REGIONER PÅ NUTS-4 NIVÅ. KILDE: SSB.	79
FIGUR 6.4: KONKURRANSEDYKTIGE REGIONER 2004. KILDE: SELSTAD (2004).	83
FIGUR 6.5: BYSTRUKTUR OG GEOGRAFISK FORDELING AV NÆRINGSOMRÅDER. KILDE: STATENS VEGVESEN (2002).....	87
FIGUR 7.2: SAMMENHENGEN MELLOM STRUKTURENDRINGEN I NÆRINGSLIVET OG EIENDOMSINVESTETERINGER.....	93
FIGUR 7.3: AKTØRER I OSLOREGIONEN INNEN TTO	97
FIGUR 7.4: BIRKELAND INNOVASJONS OPERASJONALISERING AV TTO'ENES ARBEID.....	98

TABELLISTE

TABELL 2.1: SYSSELSETTING ETTER DELREGION OG NÆRINGSGRUPPE I OSLOREGIONEN, 2003	28
TABELL 3.1: 500 FORETAKSLEDERES VURDERING AV HVILKE LOKALISERINGSFAKTORER SOM ER ABSOLUTT NØDVENDIG Å VURDERE VED LOKALISERINGSBESLUTNINGER. KILDE: CUSHMAN & WAKEFIELD (2004).....	34
TABELL 3.2: OSLO-REGIONEN SOM NYSKAPINGSNODE: EN OPPSUMMERING. KILDE: BRAADLAND (2000)	42
TABELL 5.1: OSLOREGIONENS PLASSERING BLANT 1.329 REGIONER I EU29, I ÅR 2000.....	61
TABELL 5.2: NORDEUROPEISKE BYERS PLASSERING PÅ QUALITY OF LIFE CITY RANKINGS SURVEY 2005. NEW YORK = INDEX 100. (KILDE: MERCER 2005.)	63
TABELL 5.3: LEVEKOSTNADER I NOEN EUROPEISKE BYER. NEW YORK = INDEKS 100. KILDE: MERCER (2005).	66
TABELL 6.1: OMSETNING I NORGES 50 STØRSTE BEDRIFTER ETTER EIERSKAP OG LOKALISERING, 2003. KILDE: WWW.BIZKIT.NO.	77
TABELL 6.2: INNOVASJONSPOTENSIALET I OSLO/AKERSHUS, SAMMENLIKNET MED RESTEN AV LANDET.....	85

ANBEFALINGER OG SAMMENDRAG

Anbefalinger

I SWOT-analysen har vi organisert fakta og vurderinger om Osloregionens potensialer for næringsutvikling i et globalt perspektiv. Med bakgrunn i de mulighetene som finnes, har vi følgende anbefalinger til nærmere vurdering og oppfølging:

1. Det utformes en helhetlig territoriell politikk, der Stortinget erkjenner den gjensidige avhengigheten mellom Osloregionen og andre landsdeler. Denne kan lede til en ny satsing der offentlige ressurser samordnes og kanaliseres med mål om å styrke næringsutviklingen i storbyene og spesielt i Osloregionen, til fordel for hele landet.
2. Det bør arbeides for å samordne, videreutvikle og etablere samhandlingsarenaer hvor næringslivet, spesielt finansnæringen, forskere, folkevalgte og offentlig forvaltning kan møtes, med formål om å styrke innovasjonsprosessene i Osloregionen. Samarbeidsalliansen Osloregionen bør ha en sentral rolle blant disse arenaene. Vi anbefaler at man ser nærmere på følgende strategiområder:
  - a. Utnytte Osloregionen mangfoldige og diversifiserte næringsliv og de sterke næringsmiljøene og –klyngene som et grunnlag for en framtidig dynamisk og robust utvikling. Regionen står sterkere med flere ben å stå på
  - b. Bistå innovasjonsmiljøene ved å sikre stabile langsiktige forskningsprogrammer for innovasjon og som er spisset mot våre sterkeste områder
  - c. Bistå utviklingen av diversiteten ved hjelp av en forsterket polysentrisk bystruktur, herunder felles infrastrukturtiltak
  - d. Utvikle en visjon for Osloregionen som tar inn over seg mulighetene i de fremtidige sterke næringene. Som et kan man utnytte Osloregionen som et laboratorium for trådløse systemløsninger - *Oslo som verdens sikreste trådløse hovedstad*
3. Internasjonal profilering av Osloregionen bør prioriteres høyt, for å gjøre regionen bedre kjent og mer attraktiv, spesielt blant utenlandske arbeidstakere som vil være aktuelle i regionens sterkeste næringsmiljøer og -klynger. Det bør fokuseres på regionens sterke sider herunder livskvaliteten.

Sammendrag og konklusjoner

SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats) er en måte å sortere og systematisere informasjon på. I denne rapporten ser vi på Osloregionens sterke og svake sider nå og diskuterer trusler og muligheter for fremtiden. Fokus er på næringsutvikling, særlig potensialer for innovasjon og vekst.

Landets sterkeste region

Den Osloregionen vi studerer er definert gjennom medlemskap i Samarbeidsalliansen for Osloregionen. Området omfatter 56 kommuner som til sammen har 1,5 mill. innbyggere, dvs. 1/3 av Norges befolkning. Dette er landets største region og befolkningen vokser. Samtidig har sysselsettingen, spesielt i Oslo, falt de seneste årene, i likhet med den generelt svakere konjunkturutviklingen.

Osloregionen inneholder en rekke bedrifter i sterke næringer, hvorav et antall er eller kan utvikles til sterke klynger også i internasjonal forstand. Næringsgrupper som tidligere har vært utpekt som klynger i Oslo og Akershus er den maritime, energi, informasjons- og kommunikasjonsteknologi, medisin og bioteknologi samt design, media og arkitektur. Andre sterke næringsmiljøer finner vi blant annet innen treforedling og forretningsmessig tjenesteyting. Det er grunn til å tro at nærmere studier vil kunne avdekke potensielle klynger i andre deler av Osloregionen. Osloregionen står også sterkt som landets styringssentrum, da både store deler av næringslivet og offentlig virksomhet styres herfra.

En regions konkurransekraft bestemmes av en rekke faktorer. Generelt har store byregioner en fordel framfor regioner med færre mennesker og foretak, fordi de er mer diversifiserte og har flere sysselsatte i de voksende tjenesteytende næringene. Størrelsen skaper bredde og gir mulighet for både variasjon og spesialisering. Bedrifter har fordel av både å være lokalisert sammen med andre virksomheter i samme bransje og å ha nærhet til virksomheter i andre bransjer. I en storby og en hovedstadsregion samles mange funksjoner, og dette skaper i seg selv dynamikk og vekst.

Det er en funksjonsdeling mellom Osloregionen og resten av landet, der Osloregionens rolle er å være vertskap for styrings-, kunnskaps- og finanssentre, mens vareproduksjonen i hovedsak foregår andre steder. Osloregionen har en større nyskapingstakt enn andre regioner i Norge, med over halvparten av landets FoU-virksomhet, men har lite salg av varer og tjenester til utlandet. Osloregionens fremste marked er foretak og innbyggere i egen region og i resten av landet. Det er en arbeidsdeling mellom ulike regioner og dermed en gjensidig avhengighet mellom dem. Osloregionen står seg dårlig uten noen å betjene, mens resten av landet er avhengig av at Osloregionen fungerer på en effektiv måte.

Den gjensidige avhengigheten mellom Osloregionen og resten av landet har fram til nå ikke gitt grunnlag for noen nasjonal territoriell strategi der spesiell innsats har vært rettet også mot å utvikle denne regionen.

Sterke og svake sider, muligheter og trusler

Den framste *trusselen* for Osloregionens framtidige utvikling er faren for at hovedstads- og styringsfunksjonene svekkes. I takt med at økonomien og næringslivet blir mer internasjonal og globalisert, er foretakene i økende grad flernasjonale. Vi ser at det pågår en økonomisk integrasjon i Norden og i Østersjøregionen. For mange av de store multinasjonale virksomhetene er Norden én region. Hovedstad betyr hodeby, og Osloregionens fremste funksjon har tradisjonelt vært å være hode for kroppen Norge. Gjennom den internasjonale integrasjonen blir kroppen gradvis forandret. Det slett ikke er sikkert at Oslo er det opplagte valget som hodeby dersom hele Norden utgjør kroppen.

En annen potensiell trussel er at kostnadsutviklingen blir sterkere enn i de regioner som Oslo skal konkurrere med om disse styringsfunksjonene. Med de store oljeinntektene er det en fare for at Osloregionen får en økonomi der tjenestenæringene og offentlig sektor trenger ut andre former av nyskapende virksomhet. Denne utviklingen kan ramme hele Norge, med det resultatet at forutsetningene for å konkurrere internasjonalt svekkes. Dersom industri- og tjenesteproduksjonen i andre deler av landet rammes, vil det også gå ut over Osloregionen, fordi det blir færre bedrifter å levere tjenester til.

Dersom de foretak som truer med å flytte utenlands pga. skatteregler eller andre faktorer gjør alvor av sine trusler og dermed svekker de bedriftene som er sentrale i Osloregionens sterkeste næringsmiljøer, kan dette skape negative ringvirkninger for hele det næringsmiljøet disse virksomhetene er del av. Osloregionen er, som Norge for øvrig, avhengig av spesialiserte og høykompetente næringer, bedrifter og personer. Om disse velger å lokalisere seg utenlands, vil Osloregionen få problemer med fornyelsen. Og om Osloregionen får en negativ utvikling, rammer det hele landet.

Hvilke forutsetninger har da Osloregionen for å konkurrere internasjonalt? Blant de mest åpenbare *svake sidene* er at regionen er lokalisert i Europas geografiske og politiske periferi. Regionen har en internasjonal tilgjengelighet for personreiser som er dårligere enn gjennomsnittet for EU. Næringslivet, spesielt i Oslo, er relativt lite internasjonalt eksponert og det internasjonale miljøet i Osloregionen bedømmes som å være i minste laget for å være attraktivt for utlendinger. Oslo er ikke blant de best kjente eller mest profilerte storbyene. Byen er dessuten dyr å leve i og spesielt bidrar prisnivået på de varene som tilreisende turister og forretningsfolk etterspør til at Osloregionen (og Norge) får et negativt image.

Innovasjonsprosessene i Osloregionen har et stort forbedringspotensial. I utgangspunktet er forsknings- og utviklingsinnsatsen i næringslivet mindre omfattende her enn i de sterkeste europeiske regionene, og koplingen mellom næringslivet og universitets- og forskningssektoren er svakere. Tilgangen til tålmodig, kompetent og risikovillig kapital blir av mange framhevet som en svakhet. Det finnes godt om kapital i Osloregionen, men svakheter i innovasjonsprosessene gjør at det investeres for lite i innovasjoner og ny næringsvirksomhet.

Osloregionen har også en rekke *sterke sider*. Dette er den klart mest konkurransekraftige regionen i Norge. I internasjonale sammenlikninger rangerer Oslo høyt på konkurransekraft og innovasjonsforutsetninger. En av de mest iøynefallende styrkene er at Oslo/Akershus utgjør et kjøpesterkt marked og er blant de absolutt rikeste byregionene i Europa. Osloregionen har også mange karakteristika som er attraktive internasjonalt, med blant annet en lav

arbeidsløsheten og en velutdannet arbeidsstyrke. Man er langt fremme når det gjelder utvikling og bruk av ny kommunikasjonsteknologi. Livsmiljøet er blant de beste, både materielt og ut fra naturmiljøet og personlig trygghet.

Sammenliknet med andre deler av Norge peker Osloregionen seg ut som et absolutt tyngdepunkt, økonomisk så vel som befolkningsmessig. Regionen har en ung befolkning og sterk befolkningsvekst. Utdanningsnivået er høyere og ledere og personer i kreative yrker er overrepresentert her. Det private forbruket er større.

Mulighetene for framtiden er spesielt knyttet til at man klarer å realisere innovasjonspotensialet. Det er et paradoks at Osloregionen har så gode forutsetninger for innovasjon, uten at dette gir seg store utslag i kommersialisering av nye produkter og tjenester. For at dette skal la seg gjøre er det nødvendig med utholdende forskningsinnsats, forsterket samarbeid mellom næringsliv, offentlig sektor og universiteter/forskningsinstitusjoner og bedre muligheter for å finansiere kommersialisering av innovasjoner.

En annen interessant mulighet er en bevisst satsning på internasjonal profilering. Som hovedstad i et land som bedre enn de fleste andre kan garantere den offentlige velferden har man åpenbare fordeler framfor konkurrerende regioner i Norden og Nord-Europa. Det gode livsmiljøet er det også mulig å spille på. Dessuten kan de viktigste næringsklyngene utnyttes til å profilere regionen. Muligheten ligger i å lokke hit mennesker og foretak som ser at dette er en region som gir gode konkurranseforutsetninger.

Profilering og satsing på nyskapinger vil kreve ressurser fra flere hold, og statlig medvirkning vil være nødvendig. Aktørene i regionen, offentlige så vel som private, må også bli mer åpne for samarbeid. En samordning av innsatsen fra departementer, regioner og kommuner er nødvendig. Det vil bli lettere å utløse nasjonale ressurser dersom det skjer som ledd i en nasjonal territoriell strategi der Osloregionens nasjonale og internasjonale funksjon er anerkjent. En slik strategi må bygge på den gjensidige avhengigheten som eksisterer mellom Osloregionen og resten av landet.

Denne analysen kan oppsummeres som følger:

<p style="text-align: center;"><i>Styrker</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sterk økonomi • Gode levekår, høy livskvalitet • Teknisk avansert • Nasjonalt tyngdepunkt 	<p style="text-align: center;"><i>Svakheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Lokalisering i periferien • Pris og kostnadsnivået • Lite FoU i næringslivet • Mangel på innovasjonskapital • Ingen nasjonal territoriell strategi
<p style="text-align: center;"><i>Muligheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Innovasjonspotensialet • Profilering som moderne velferdsregion • Interessante næringsklynger • Utvikle sterkere nasjonal storbybevissthet • Bedre samordning i regionen 	<p style="text-align: center;"><i>Trusler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Styringsfunksjonene tynnes ut: Filialbyen • Kuwaitøkonomi - ikke tilstrekkelig insentiver til å forberede seg mot en annen og kanskje mer negativ situasjon • Utviklingen i resten av landet

Lokal innsats kan styrke den internasjonale konkurransevnen

Den økende internasjonale integrasjonen, der foretak og bedrifter stadig oftere er deler av flernasjonale organisasjoner med virksomheter i mange land og salg i enda flere, er både en trussel og en mulighet for Osloregionen. På den ene siden truer det Osloregionens selvsagte posisjon som økonomisk og styringsmessig midtpunkt, på den andre siden gir det muligheter for å få en sterkere internasjonal rolle på noen avgrensede områder.

Utfordringen for Osloregionen er derfor, ut fra en analyse av de utviklingstendensene som man bør begrense sårbarheten mot og de svakhetene man bør forsøke å gjøre noe med, å ta tak i de styrkene man har og de mulighetene som framtiden gir.

Osloregionen måler seg godt i internasjonale sammenlikninger av levekår og økonomiske forhold, til tross for relativt få innbyggere og perifer beliggenhet. Velstanden er historisk bygd på de norske naturressursene og styringen av de virksomhetene som arbeider med utvinning, foredling og transport av disse. Osloregionens gode posisjon er her like mye et uttrykk for landets gode økonomiske situasjon som for unike kvaliteter ved næringslivet i denne regionen. Som styringssentrum lever Osloregionen i symbiose med de som man styrer over. Utfordringen framover er å bli et sterkere internasjonalt sentrum, hvorfra flere bedrifter leverer tjenester til det globaliserte næringslivet. Osloregionen har langt bedre forutsetninger for å få en slik rolle enn noen andre byregioner i Norge. Lykkes man med dette får man en økonomisk vekst som er basert på eksport, og det kan utvikle regionens rolle også som motor for hele landet.

Utfordringen er å få realisert Osloregionens gode utviklingspotensial og å styrke de næringsmiljøer som har best mulighet for å konkurrere internasjonalt. Her må næringslivet og offentlig sektor arbeide sammen. Nasjonalt kan en utvikle en territoriell strategi der både hovedstadsområdets betydning i den nasjonale arbeidsdelingen og Osloregionens internasjonale rolle adresseres. Innad i regionen gjelder det å samle kreftene. Dels handler dette om å skape møteplasser slik at viktige aktører lærer å kjenne hverandre, dels handler det om å fokusere ressursbruken på områder der mulighetene for å oppnå resultat er best. Man er godt i gang gjennom samarbeidet i de fem klyngene som beskrives i denne rapporten. Kanskje er det mulig å skape tilsvarende samarbeidsprosesser for andre sterke næringsgrupper. I neste omgang blir det avgjørende at de konklusjoner som her trekkes blir fulgt opp, både av de aktuelle bedriftene og av de offentlige myndighetene på nasjonalt så vel som på regionalt nivå.

1 HVA ER EN SWOT?

1.1 Målet med prosjektet

Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) skal i 2006 legge fram en stortingsmelding om hovedstadsregionens utvikling. Dette er en oppfølging av Storbymeldingen (St.meld. nr. 31 (2002-2003)) og Regionalmeldingen (St. meld. nr. 25 (2004-2005)). KRD har også samarbeidet med Norges Forskningsråd om gjennomføringen av et byforskningsprogram, og dette er nå under avslutning. En kunnskapsoversikt over Osloregionens betydning som senter for næringsutvikling (Vatne 2004) foreligger allerede som en av underlagsrapportene for hovedstadsmeldingen.

Samtidig pågår en rekke prosesser innad i Osloregionen der formålet er å bli enig om utfordringene og å trekke sammen for å forbedre regionens konkurransekraft og innovasjonsevne. *Samarbeidsalliansen Osloregionen* består av 56 kommuner og to fylkeskommuner, og det er dette området som er i fokus for denne analysen.

Flere prosjekter og arbeidsgrupper behandler problemstillinger knyttet til ulike aspekter av Osloregionens framtid. Vår analyse er en av disse, og vil sammen med de andre utgjøre grunnlag for videre diskusjoner og politiske prosesser mellom alle de aktører som har et delansvar for næringsutviklingen i Norge generelt og i Osloregionen spesielt.

I denne rapporten skal vi gjennomføre en SWOT-analyse, dvs. analysere Osloregionens styrker og svakheter i en nasjonal og internasjonal sammenheng, samt peke på muligheter og trusler for fremtiden – med fokus på innovasjon og nyskaping. Diskusjonen vil da handle om den gjensidige avhengigheten mellom hovedstadsområdet og resten av landet, og om Osloregionen sett i forhold til andre byregioner i vår del av Europa.

Oppdragsgivers målformulering er at SWOT-analysen skal *"... understøtte arbeidet med å diskutere og formulere en politikk som legger til rette for at Osloregionen utvikler seg til en internasjonalt konkurransekraftig region som kan utøve en motorfunksjon for andre norske regioner og norsk næringsliv"*. De problemstillingene som blir belyst, er:

- Osloregionens potensial for vekst og nyskaping, forholdet mellom sterke og svake sider, muligheter og trusler.
- Forutsetninger, spesielt for verdiskaping, innovasjon og framvekst av nye næringer.
- Om resultatene står i forhold til "gode forutsetninger på flere områder" – belyse flaskehalser og hindringer regionalt og nasjonalt.
- Forutsetninger i Oslo-regionens innovasjonssystem, tilgang på kapital og arbeidskraft, samt sosiale, miljømessige, kulturelle og politisk-institusjonelle forutsetninger.
- Hovedstadsregionens rolle som drivkraft regionalt og nasjonalt, samt kritiske faktorer for bedre realisering av potensialet.

Analysen er del av en læringsprosess. Den gjelder et område som er definert, gjennom medlemskap i Samarbeidsalliansen for Osloregionen. Vi skal framheve noen faktorer som skal kunne legges til grunn når utviklingsstrategier diskuteres

av statlige, regionale og kommunale myndigheter sammen med representanter for næringslivet og partene på arbeidsmarkedet.

1.2 Regionale SWOT-analyser

SWOT er en teknikk for å gå igjennom et foretaks, en organisasjons eller en regions sterke og svake sider, muligheter og trusler (**strengths, weaknesses, opportunities and threats**).

Opprinnelig ble SWOT brukt av foretak som ville analysere sin konkurransekraft i lys av mulige endringer i omgivelsene. Deretter gikk det over 30 år til ut på 1980-tallet før SWOT-analyser ble tatt i bruk i offentlig sektor (EC 1999). I vår sammenheng, dvs. i analyser av regioners utviklingsforutsetninger, er SWOT-analysene særlig knyttet til EUs strukturfondsprogrammer, der de inngår som en del av den strategiske analysen av programregionen i den innledende delen av programmet.

Gjennom SWOTen analyserer man:

- De styrker man har å bygge på i bestrebelsene for å nå sine mål.
- De svakheter man har og som man bør forsøke å gjøre noe med.
- Fordelaktige muligheter som kan utnyttes for å nå organisasjonens mål.
- Utviklingstendenser som utgjør trusler mot måloppfyllelsen og som man bør begrense sårbarheten mot.

Dersom det er et foretak man analyserer, er det vanlig å gjøre et skille mellom styrker og svakheter i egen organisasjon på den ene side og muligheter og trusler som er gitt av omgivelsene, på den andre. Foretaket er den aktøren som skal handle strategisk og som har ressurser til å gjøre det. Strategier utarbeides for eget bruk og er gjerne hemmelige for andre. De er et redskap for å nå i hovedsak økonomiske mål, og det er samsvar mellom strategiformuleringen og gjennomførings-organisasjonen.

Med regionale analyser er det annerledes. Her er strategiformuleringene avhengig av politiske mål og av relasjonene mellom myndigheter. Strategiene lages vel så mye for eksternt bruk som for internt, og er ofte et redskap for en normativ målformulering der iverksettingsansvaret vanligvis ligger hos en lang rekke ulike aktører. Implementeringen av strategien avhenger dessuten av ressurser som ligger utenfor det den som gjennomfører strategianalysen har full kontroll over (Karppi et. al 2001). Derfor blir også skillet mellom interne og eksterne faktorer mindre tydelig. Bestilleren av en regional SWOT-analyse har ikke selv kontroll over det som må gjøres for å påvirke regionens sterke og svake sider. Samtidig er muligheter og trusler ikke bare eksternt gitt, i og med at offentlige myndigheter har som mål å påvirke også disse med sin politikk.

Analysen skal både gi en karakteristikk av nåsituasjonen og peke på tenkbare utviklingstrekk framover. Sterke og svake sider er en beskrivelse av utgangssituasjonen, mens muligheter og trusler gjelder framtiden.

En regions sterke og svake sider kan både forstås absolutt og relativt i forhold til andre. Osloregionen er overlegent sterkest i Norge, men er samtidig mindre sterk når vi sammenlikner med de fleste andre hovedstadsregioner i Norden og Nord-Europa. Det er derfor nødvendig å sortere diskusjonen av tilstanden i, og

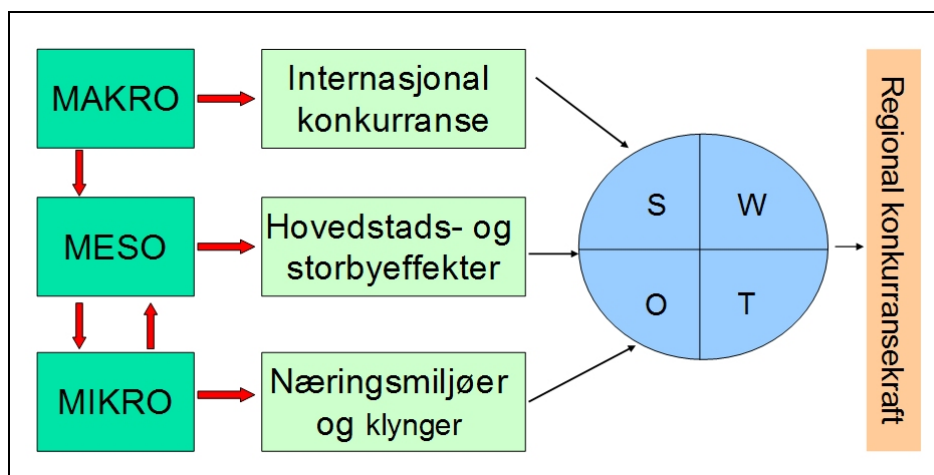

utfordringene for, hovedstadsregionen på ulike geografiske nivåer, og vi har valgt å dele drøftingen i tre:

- Osloregionen i Nord-Europa (makronivået): Regionen rangerer godt i internasjonale sammenlikninger, tross dens perifere beliggenhet. Hvorfor er det slik, og hvordan kan posisjonen sikres?
- Osloregionen i Norge (mesonivået): Osloregionen er mer dominerende i Norge enn andre hovedsteder er i deres respektive land i Europa, og utviklingen i Osloregionen og resten av landet er gjensidig avhengig av hverandre. Hvordan kan hovedstadsregionen fungere som "motor" for hele landet?
- Osloregionen internt (mikronivået): Hovedstadsregionen har store interne samordningsutfordringer, som har vært analysert flere ganger uten at så mye har skjedd. Hva kan gjøres for å styrke de næringsmiljøer som har potensial for å konkurrere internasjonalt? Er det mulig å utvikle en samlet territoriell politikk, slik at utviklingspotensialet i dette store området utnyttes bedre?

Analysenivåene henger sammen. Det som skjer innad i hovedstadsregionen påvirker den interne funksjonaliteten, og jo bedre Osloregionen fungerer som hovedstadsområde, desto bedre er det for andre landsdeler som er avhengig av de tjenester som leveres herfra. Tilsvarende vil en godt fungerende Osloregion konkurrere bedre internasjonalt, til glede for hele landet.

På makronivået vil vi diskutere Osloregionens styrker og svakheter ut fra dens internasjonale konkurransekraft. På mesonivået handler det primært om de hovedstads- og storbyeffekter som gjør Osloregionen vesentlig sterkere enn andre norske regioner, og på mikronivået vil oppmerksomheten rettes mot betydningen av å legge til rette for utviklingen av regionens næringsmiljøer slik at de blir mer konkurransekraftige. Analysemodellen kan illustreres på følgende måte:

Figur 1.1 Modellen for SWOT-analysen

Kommunal- og regionaldepartementet har tidligere fått utarbeidet en kunnskapsstatus (Vatne 2004) som utgangspunkt for vår analyse. SWOT-analysen er steg to og har til hensikt å systematisere elementene i beskrivelsen på en ny måte. Målet er å peke på noen sentrale punkter, slik at det blir tydelig hvor en innsats må til for å bedre Osloregionens konkurransekraft. Rapporten

skal dels anvendes i Kommunal- og regionaldepartementets arbeid med den hovedstadsmeldingen som skal legges fram våren 2006, dels av partnerne i Samarbeidsalliansen for Osloregionen. I disse sammenhengene vil det bli formulert visjoner og utviklingsstrategier, og det blir tydeligere hva den enkelte aktør kan og vil bidra med. Den foreliggende SWOT-analysen er altså del to av en lengre prosess.

Vårt prosjekt er ett av flere arbeider som foregår parallelt. Styringsutfordringer for offentlig sektor diskuteres i et annet prosjekt med samme timeplan, og vårt fokus vil derfor være på næringslivets konkurransekraft. Videre har Kommunal- og regionaldepartementet, som et delprosjekt under regjeringens "Helhetlige innovasjonsplan", bedt Oslo kommune om å gjennomføre det såkalte *Hovedstadsprosjektet*. Dette prosjektet har en egen styringsgruppe med representanter fra næringsliv, kunnskapsinstitusjoner, virkemiddelapparat og regionale myndigheter (administrative representanter fra Oslo kommune, Akershus fylkeskommune, Østfold fylkeskommune og Samarbeidsrådet for Nedre Romerike). Hovedstadsprosjektet har etablert fem arbeidsgrupper basert på sterke næringsklynger. Disse gruppene behandler informasjons- og kommunikasjonsteknologi, energi/miljøteknologi, maritim sektor, *life science* og kunst/design/arkitektur. I tillegg er det en arbeidsgruppe basert på aktørene i innovasjonssystemet som arbeider for å framme FoU-basert næringsliv. Oslo Teknopol og Forskningsparken utfører oppdrag innen prosjektet. Fordi problemstillingene i Hovedstadsprosjektet ligger så nært våre, har vi fått anledning til å benytte noe foreløpig materiale herfra i denne rapporten.

1.3 Leserveiledning

Rapporten er oppsummert i innledningskapitlet Anbefalinger og Sammendrag. Her peker vi på sammenhengen mellom styrker og svakheter på de ulike geografiske nivåene. Vi tar opp spørsmålet om på hvilken måte de aktørene som er lokalisert i Osloregionen skal kunne bidra til å sette sine krefter og ressurser inn på tiltak som både vil kunne utvikle Osloregionens rolle for Norge og kunne gi Osloregionen (og dermed Norge) en tydeligere profil internasjonalt.

Etter dette innledningskapitlet følger en kort beskrivelse av befolkningsutvikling og næringsliv i Osloregionen, i kapittel 2.

Kapittel 3 en mer teoretisk diskusjon av hva som menes med regioners internasjonale konkurransekraft. Hvilke faktorer har stor betydning, og hva er sammenhengen mellom dem?

Kapittel 4 beskriver fem sterke næringsklynger i Oslo og Akershusregionen

Deretter følger i kapitlene 5, 6 og 7 vår SWOT-analyse for hvert av de tre geografiske nivåene (hhv. makro, meso og mikro):

- Internasjonal konkurransekraft
- Hovedstads- og storbyeffekter
- Næringsmiljøer og klynger

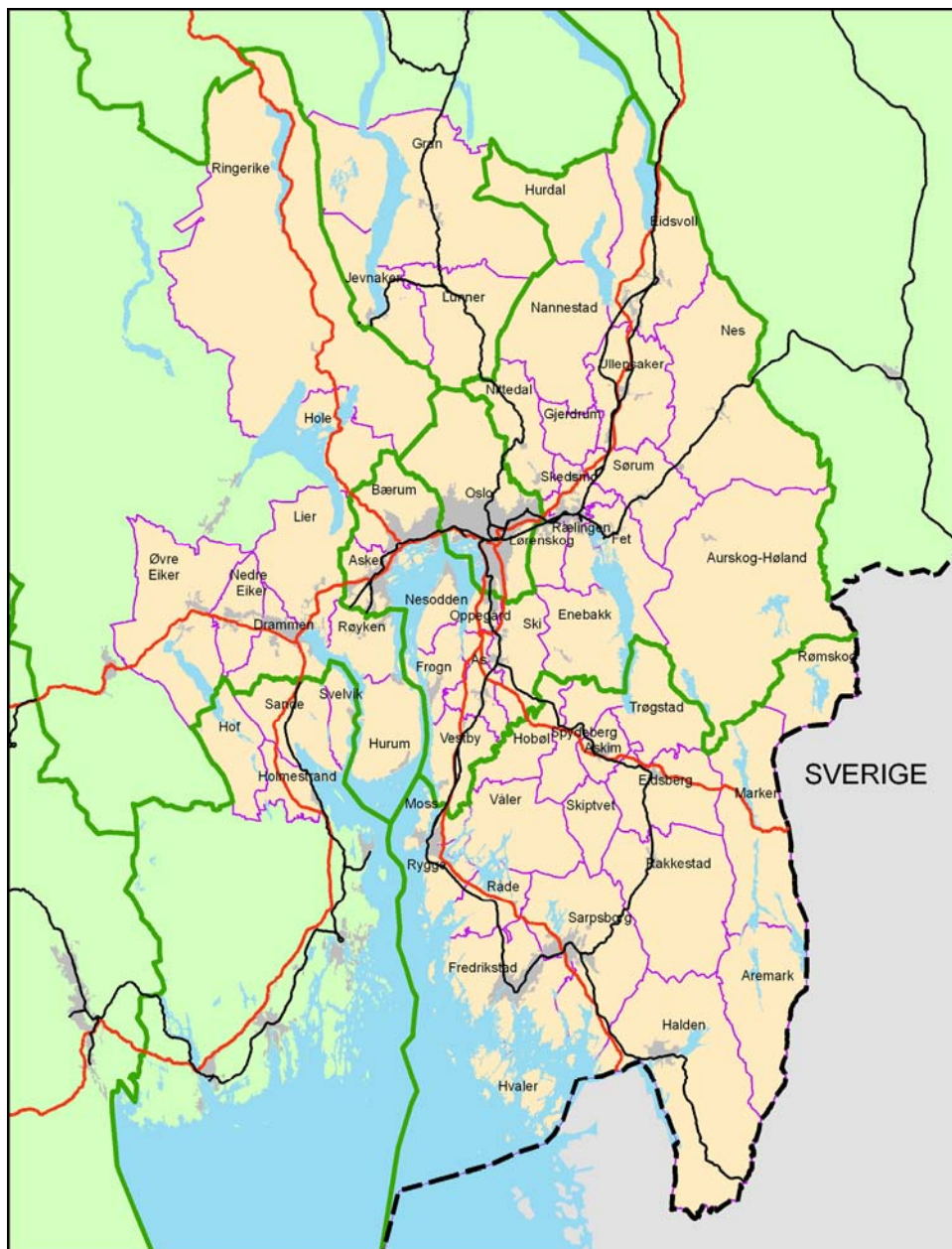
I hvert kapittel er diskusjonen delt i fire underavsnitt, ett for hvert av elementene S-W-O-T – styrker, svakheter, muligheter og trusler.

2 OSLOREGIONEN

2.1 Hva kjennetegner Osloregionen?

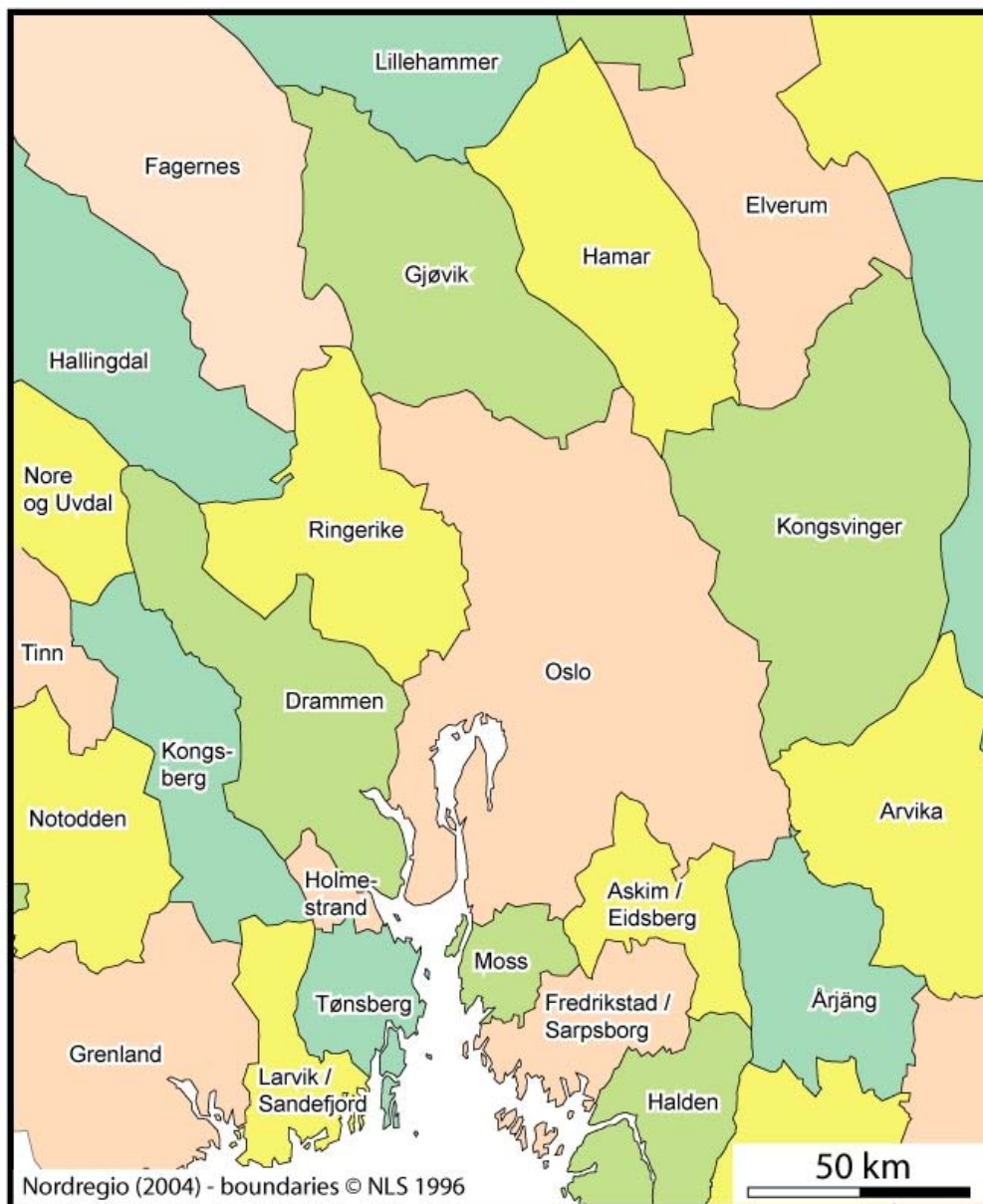
Denne analysen gjelder det området som fra og med januar 2005 har organisert seg i *Osloregionen*, dvs. Østfold fylkeskommune, Akershus fylkeskommune, Oslo kommune og kommuner i Akershus (alle), Østfold (alle), Buskerud (Drammen, Hole, Hurum, Lier, Nedre Eiker, Ringerike, Røyken og Øvre Eiker), Vestfold (Holmestrand, Hof, Sande og Svelvik) og Oppland (Gran, Jevnaker og Lunner), jfr. figur 2.1.

Figur 2.1. Avgrensningen av Osloregionen.

Men er dette en naturlig region for en diskusjon av strategiske utfordringer? I figur 2.2 har vi et kart som viser arbeidsmarkedsregionene i Østlandsområdet, slik de er definert av SSB på bakgrunn av pendlingsstatistikk for kommuner.

Pendlingsregionene består av flere kommuner med et integrert arbeidsmarked. Etter hvert som reisemulighetene blir bedre kan man reise lengre avstander til arbeid, noe som fører til at antallet arbeidsmarkedsregioner blir redusert over tid.

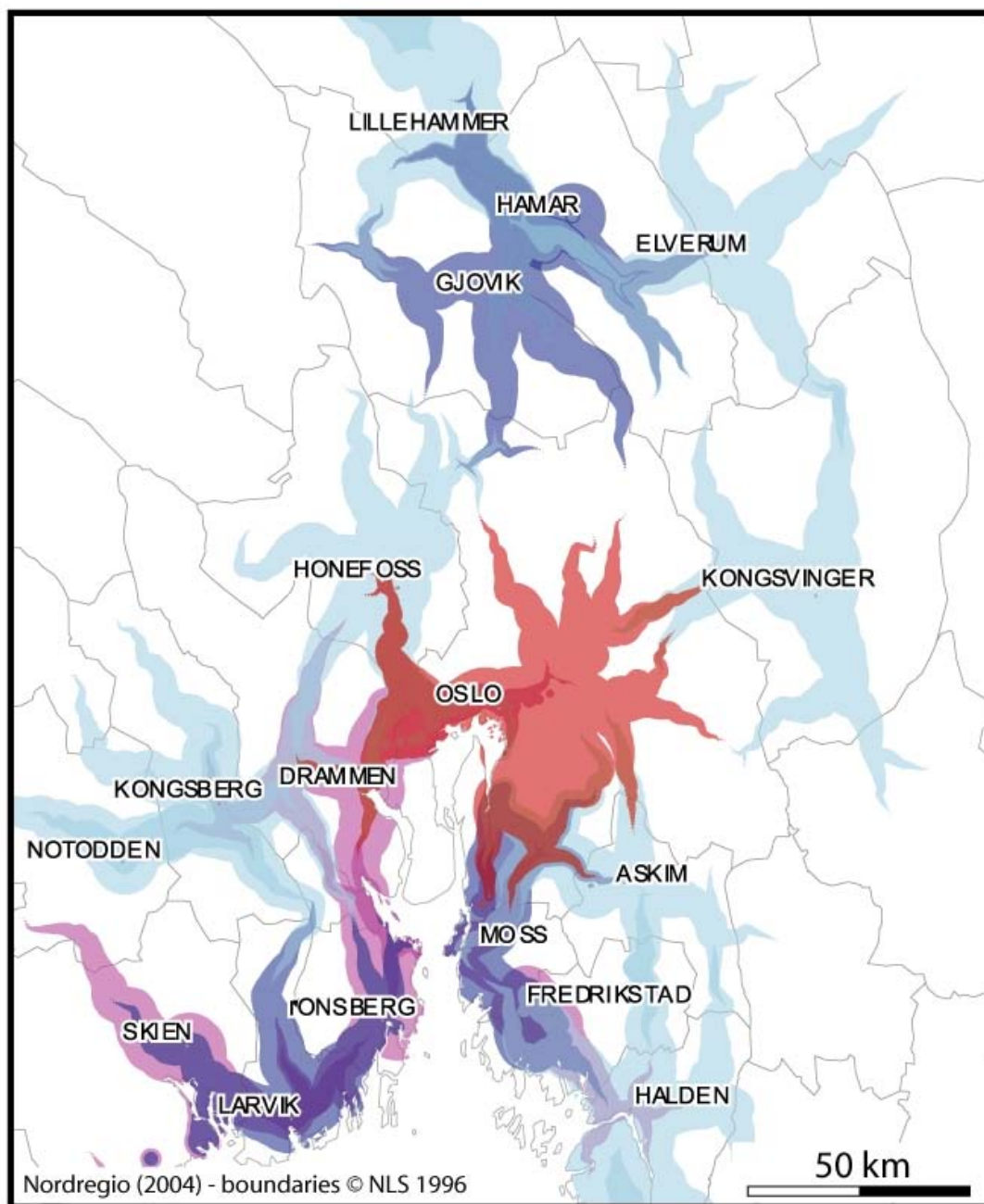

Figur 2.2: Arbeidsmarkedsregioner¹ ifølge SSBs definisjon, dvs. den faktiske arbeidsmarkedsintegrasjonen slik den er nå, med kommunen som byggekloss

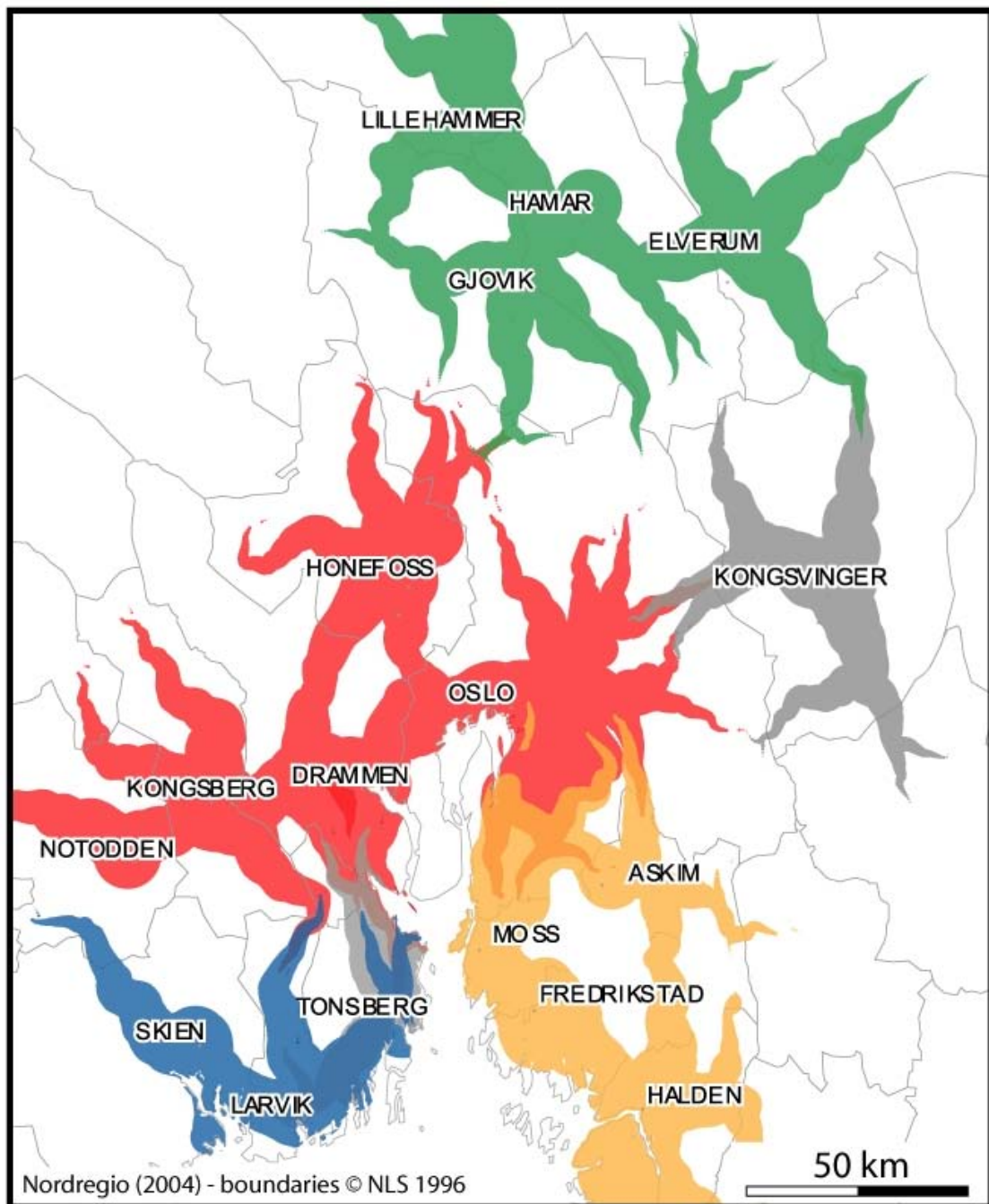
For å kunne diskutere strategisk samarbeid er det imidlertid nødvendig å se på byene og deres omland uavhengig av kommunegrensene. I figur 2.3 har vi derfor vist hvor langt man kan komme med bil på 45 minutter når man starter i hver arbeidsmarkedsregions største sentrum. Avgrensningen på 45 minutter er valgt for at det skal tilsvare en praktisk pendlingsregion, selv om vi vet at mange har lengre reisetid til arbeid. Hver 45-minuttersregion er en "amøbe", og vi ser at mange av dem overlapper hverandre. Og det er der vi finner overlapp at et

¹ Bygger på at mer enn 15 % av de sysselsatte arbeider utenfor egen kommune)

strategisk regionalt samarbeid bør være særlig aktuelt. For å identifisere hovedstadsregionen har vi i figur 2.4 slått sammen de "amøbene" som overlapper hverandre med mer enn 1/3.

Figur 2.3: Isokroner inntil regionsentre langs hovedveinettet

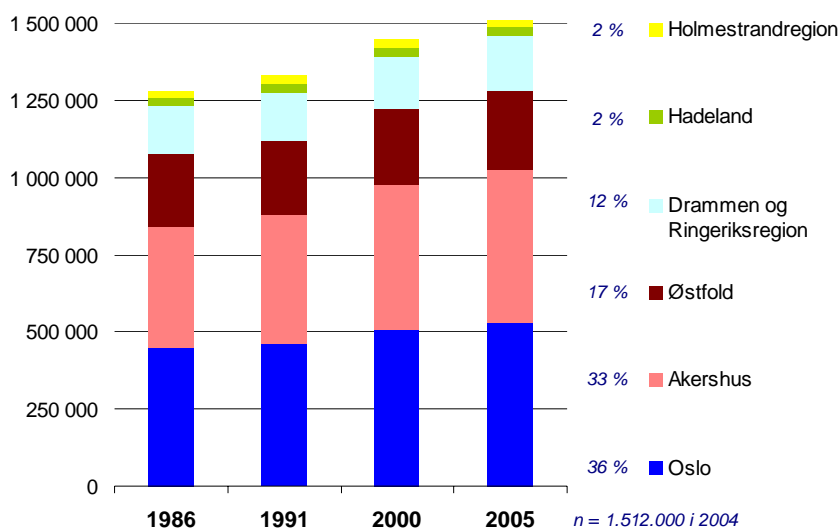
Figur 2.4: Polysentriske isokroner (de isolert vises med gråfarge)

De 56 samarbeidende kommunene er i all hovedsak sammenfallende med det røde og det gule området i figuren. Det røde området er riktignok noe større enn Osloregionen i retning Telemark, men ellers sammenfaller området godt med medlemskapet i Samarbeidsalliansen for Osloregionen. Denne regionen gir altså god mening for å diskutere framtidige romlige strategier.

I Osloregionen bor det over 1,5 mill. mennesker, dvs. mer enn 1/3 av Norges befolkning. Oslo kommune har 36 % av regionens innbyggere, Akershus 33 % og Østfold 17 %. I de deltakende kommunene i Drammensområdet, Ringerike, Hadeland og Holmestrandregionen bor til sammen 16 % av Osloregionens innbyggere, jf. figur 3.3. Det er særlig Akershuskommunene som har hatt befolkningsvekst i perioden 1986-2005.

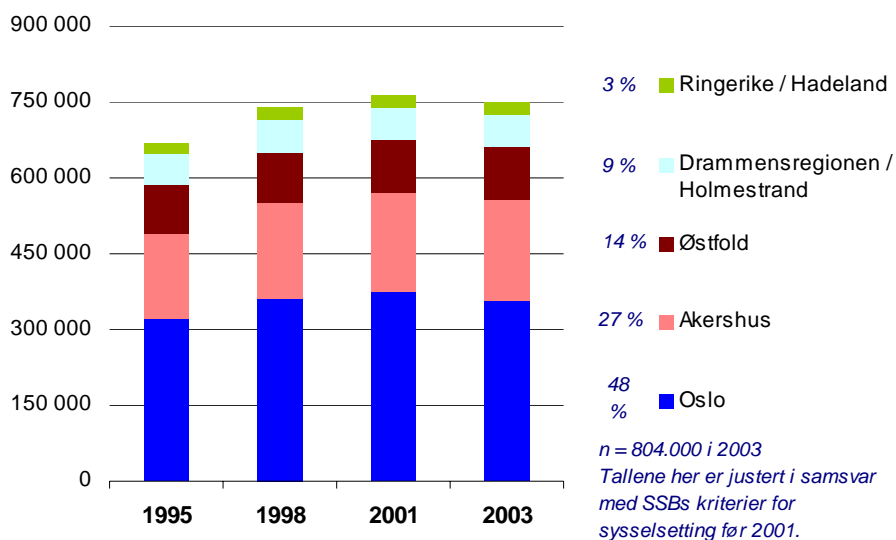
Totalbefolkningen i Osloregionen

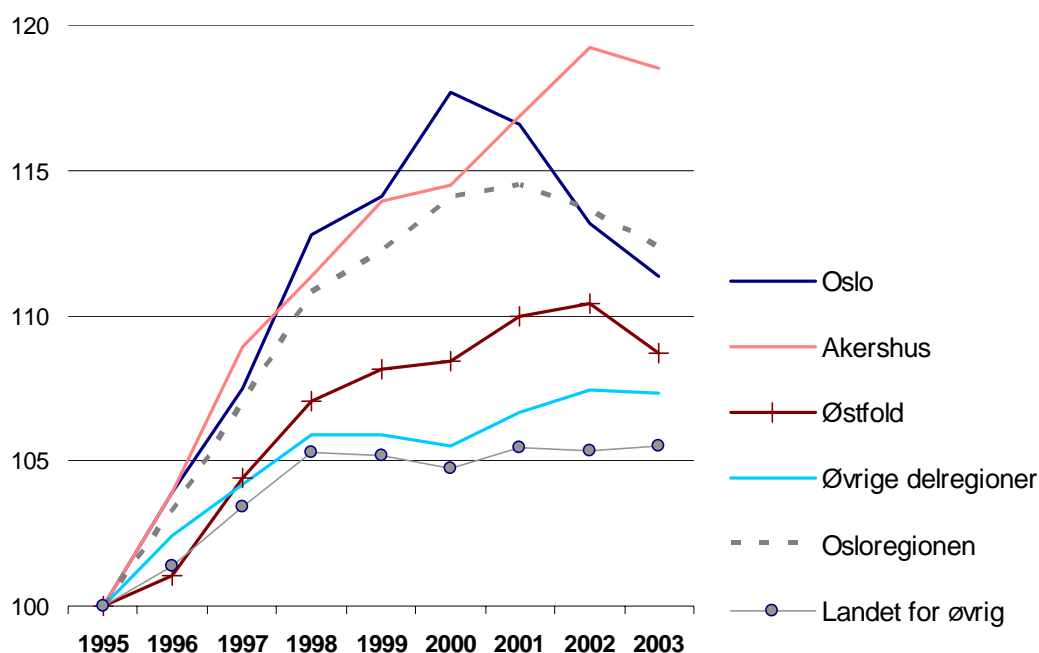
Figur 2.5: Befolkningsutviklingen i Osloregionen

Der er over 800.000 sysselsatte i Osloregionen. Sysselsettingen er mer geografisk konsentrert til Oslo enn det bosettingen er, noe som innebærer arbeidspendling. Hvis vi ser på utviklingen justert i forhold til kriteriene før 2001 (figur 2.6), viser tallene en kraftig vekst fram til 2000 og en nedgang de tre årene etterpå. Denne nedgangen skyldes i all hovedsak redusert sysselsetting i Oslo, primært i kunnskapsbasert tjenesteyting og transport og kommunikasjon.

Sysselsettingen i Osloregionen

Figur 2.6: Sysselsettingsutviklingen i Osloregionen

Figur 2.7: Indeksert sysselsetting i delregionene og landet for øvrig, 1995-2003

Flere har uttrykt bekymring for den sysselsetningsnedgangen som særlig har preget Oslo etter 2000. Er dette et tegn på langvarig svak utvikling og underutnyttelse av innovasjonspotensialet, eller er dette et kortsiktig fenomen som viser Osloregionens sårbarhet i forhold til nasjonale konjunktursvingninger eller omstillinger?

Etter vår vurdering² er sysselsetningsnedgangen siden toppåret 2000 et kortsiktig fenomen. Fallet i sysselsettingen skyldes i hovedsak stort fall i etterspørselen etter kunnskapsbasert tjenesteyting i landet for øvrig. Denne konklusjonen er dokumentert nærmere i de etterfølgende kapitlene.

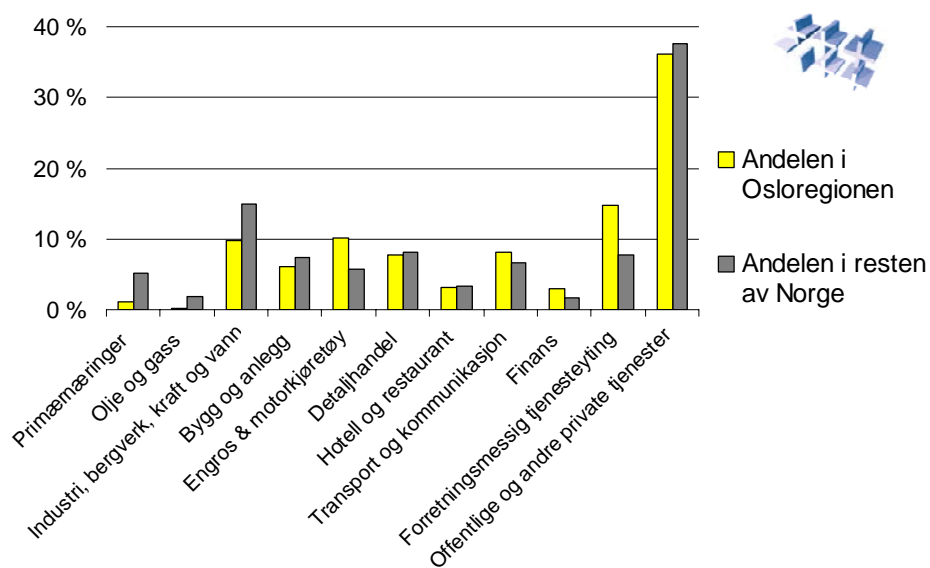
2.2 Geografisk fordeling av næringer internt i Osloregionen

Tidligere analyser har ofte fokusert på næringsstrukturen i Oslo eller i Oslo og Akershus (for eksempel Vatne 2004). Osloregionen omfatter i denne rapporten både Oslo, Akershus, Østfold, Drammensregionen, Ringerike, og Hadeland. Hvordan framtrer næringslivet i denne utvidete Osloregionen? I denne delen av rapporten gis en overordnet beskrivelse av næringsstrukturen i Osloregionen ut fra en tradisjonell inndeling av næringsbransjer. I kapittel 4 presenteres næringsklynger som er definert for Osloregionen, noe som er en annen måte å betrakte næringsliv på, også med kart som viser dere geografiske inndelinger.

² Referanser kan ikke gis, da vurderingen bygger på samtaler med et stort antall bedrifter. Samtalene er gjennomført i forbindelse med andre oppdrag.

Osloregionen sammenliknet med landet

Et utgangspunkt er å betrakte Osloregionens næringsstruktur sammenliknet med landet for øvrig. Dette vises i figur 2.8 nedenfor. Det er mange likheter. Osloregionen har i likhet med resten av Norge, høye andeler sysselsatte innenfor offentlig sektor og privat tjenesteyting og omtrent de samme andelene innen detaljhandel og hotell- og restaurantbedrifter. Derimot har Osloregionen relativt liten sysselsetting i primærnæringer og industri men relativt mange som jobber innenfor logistikk (engros- og transportnæringer), finans og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: SSB sysselsettingsstatistikk 2003

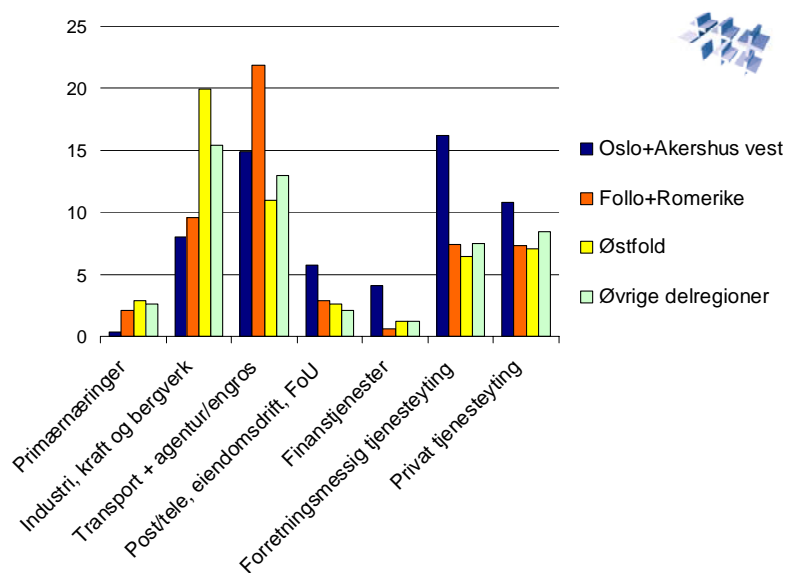
Figur 2.8: Næringsstrukturen i Osloregionen sammenliknet med resten av Norge, 2003

I tabell 2.1 vises antall sysselsatte for tilsvarende næringsgrupper fordelt på noen aggregerte delregioner. Vi har valgt en inndeling som illustrerer arbeidsdelingen internt i Osloregionen.

Tabell 2.1 Sysselsetting etter delregion og næringsgruppe i Osloregionen, 2003

	Oslo + Akershus Vest		Follo + Romerike		Østfold		Øvrige delregioner	
	Antall sysselsatte	Prosent	Antall sysselsatte	Prosent	Antall sysselsatte	Prosent	Antall sysselsatte	Prosent
Primærnæringer	1 481	0,3	2 689	2,1	3 147	2,9	2 458	2,6
Olje og gass	1 145	0,2	2	0,0	0	0,0	2	0,0
Industri, kraft og bergverk	37 908	8,1	12 579	9,6	21 624	20,0	14 452	15,4
Detaljhandel	28 687	6,1	11 690	8,9	8 610	7,9	8 023	8,5
Bygg og anlegg	23 688	5,0	7 877	6,0	8 887	8,2	7 568	8,1
Hotell og restaurant	15 818	3,4	4 161	3,2	2 789	2,6	2 550	2,7
Transport + agentur/engros	70 231	14,9	28 702	21,9	11 870	11,0	12 206	13,0
Post/tele, eiendomsdrift, FoU	26 910	5,7	3 790	2,9	2 810	2,6	1 929	2,1
Finanstjenester	19 067	4,1	848	0,6	1 353	1,2	1 112	1,2
Forretningsmessig tjenesteyting	76 224	16,2	9 680	7,4	7 029	6,5	6 990	7,4
Privat tjenesteyting	50 879	10,8	9 537	7,3	7 668	7,1	7 901	8,4
Offentlig	118 444	25,2	39 508	30,1	32 588	30,1	28 646	30,5
SUM	470 482	100,0	131 063	100,0	108 375	100,0	93 837	100,0

Kilde: SSB sysselsettingsstatistikk 2003, etter nye kriterier fra 2001

Kilde: SSB sysselsettingsstatistikk

Figur 2.1: Andelen av sysselsatte pr delregion i utvalgte næringsgrupper, 2003 (jfr tabell 2.1)

Geografisk fordeling av tunge næringsbransjer internt i Osloregionen

Med Osloregionen forholder vi oss til en region med en betydelig intern fordeling av næringsaktiviteter. For å illustrere dette har vi benyttet en grovinndeling av regionen for å illustrere forskjellene i den interne næringsstrukturen, med Oslo og Akershus vest i en gruppe, Follo og Romerike i en annen, og Østfold for seg selv, Ringerike, Drammensregion og Hadeland i den fjerde gruppen.

Osloregionen har en intern næringsstruktur med betydelige forskjeller mellom ulike deler av regionen. De næringsgruppene som viser de største forskjellene mellom delregionene illustreres også i figuren under.

Den interne fordelingen av næringslivet i Osloregionen har følgende viktige hovedtrekk:

- Forretningsmessige tjenester og finanssektoren er sterkest i Oslo og Akershus vest.
- Engros og transport og kommunikasjon er viktigst i Akershus syd og nord.
- Industri, bergverk, kraft og vann, samt bygg og anlegg er viktigst i de ytre områdene i Osloregionen, dvs. Østfold, Ringerike, Hadeland og Drammensregionen.

Geografisk fordeling av industrinæringer

Med utgangspunkt i data for sysselsetting pr næringsgruppe, vil vi til slutt i dette kapitlet vise kart som illustrerer noen hovedtrekk i industriens geografiske fordeling internt i Osloregionen.

Sysselsettingsstatistikk er valgt for følgende industribransjer:

- Næringsmiddelindustrien inkl. tobakk (NACE koder 15 og 16)
- Tredforedlingsindustrien (NACE kode 21)
- Kjemisk industri (NACE kode 24)
- Forlag og grafisk industri (NACE kode 22)

Disse industrinæringene står for omlag halvparten av både sysselsettingen, omsetningen og eksporten blant alle industribedrifter i Osloregionen. Dessuten illustrerer disse industribransjene godt forskjellene i lokaliseringsmønster internt i regionen.

Oslo er dominerende for noen av industrinæringene, spesielt forlag og grafisk, mens andre industrier, for eksempel tredforedling, er lokalisert utenfor Oslo.

Næringsmiljøet tredforedling

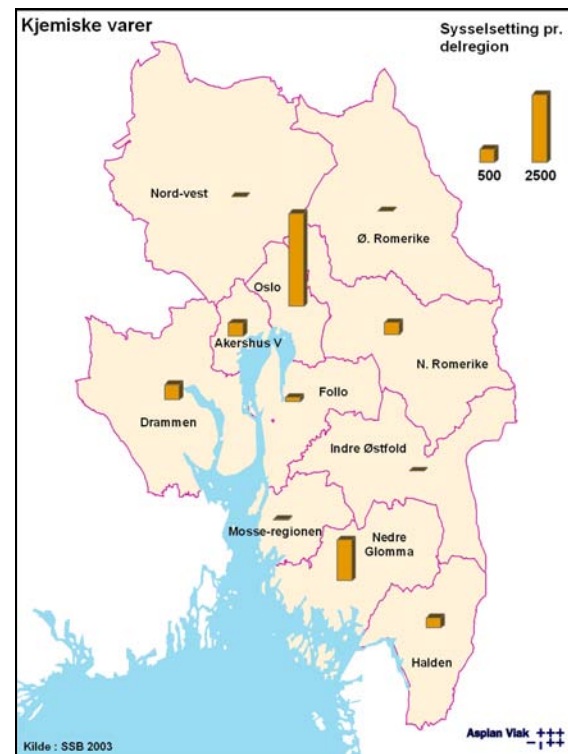
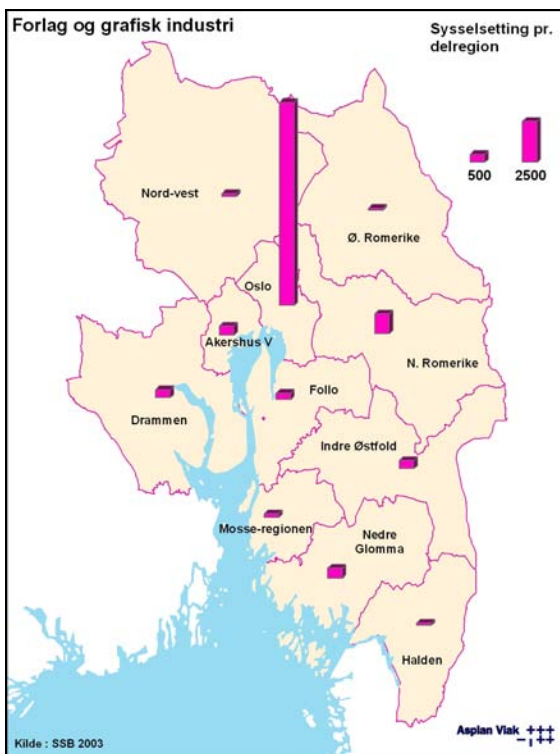
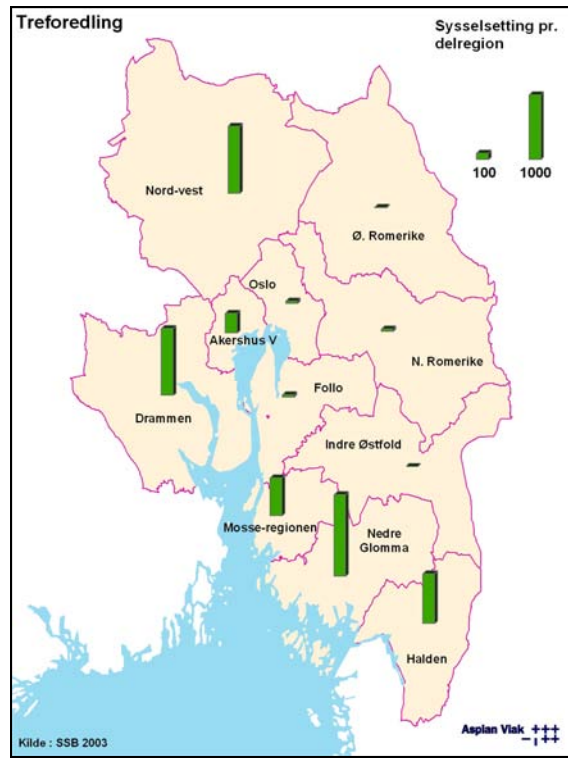
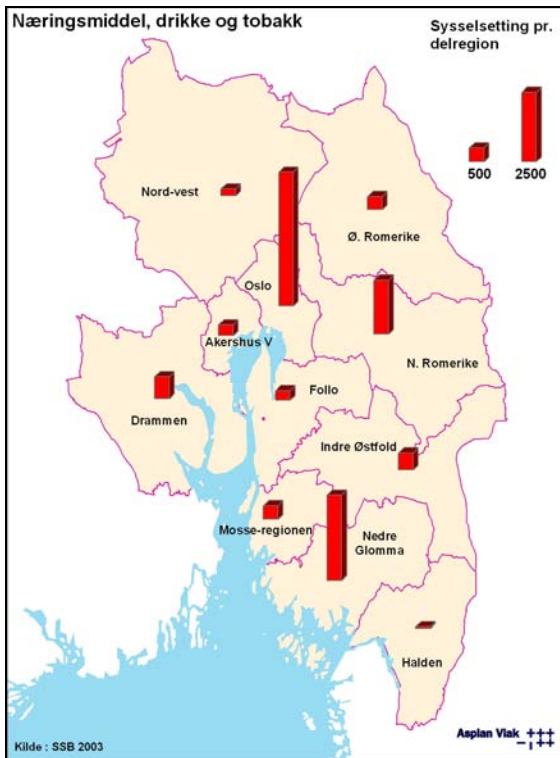
Denne kapitalintensive industrien har lange tradisjoner i Norge. I Osloregionen er det fire store aktører: Norske Skog, Orkla (Borregaard), Peterson og Södra Cell, med lokaliseringer i Halden, Hønefoss, Sarpsborg, Moss og Tofte. Produksjonen av tredforedlingsprodukter (papir, returpapir og kjemiske produkter) startet sent på 1800-tallet. De siste 10-årene har det vært en kraftig teknologisk utvikling, noe som har sikret at det fremdeles er produksjon i Norge. I dag er det litt i overkant av 5.000 sysselsatte innen tredforedling i Osloregionen. Dette er en nedgang på 800 siden 1995. Eksportverdien de siste årene har ligget på 10.000 mill kr. Samlet omsetning er rundt 14.000 mill kr. Dette gir en eksportandel på rundt 70 %.

Industrien må betraktes som innovativ og nyskapende. Det er særlig innenfor nye og mer effektive produksjonsprosesser det har vært en stor utvikling. Vi registrerer også stor tilpasningsdyktighet. En av utfordringene de siste årene har vært et kraftig fall i etterspørselen etter tradisjonelt avispapir, bl.a. som følge av kraftig fall i trykte annonser. Norske Skog har derfor utviklet nye papirprodukter (forbedret avis og bestrøket avis), som brukes til det voksende magasinmarkedet og annonseinlegg. Innenfor disse segmentene leverer Follum fabrikker på Hønefoss til hele verden, og er leverandører til store magasiner i USA. Saugbruksforeningen har også klart å tilpasse seg og er leverandør av papir som brukes til IKEA katalogen.

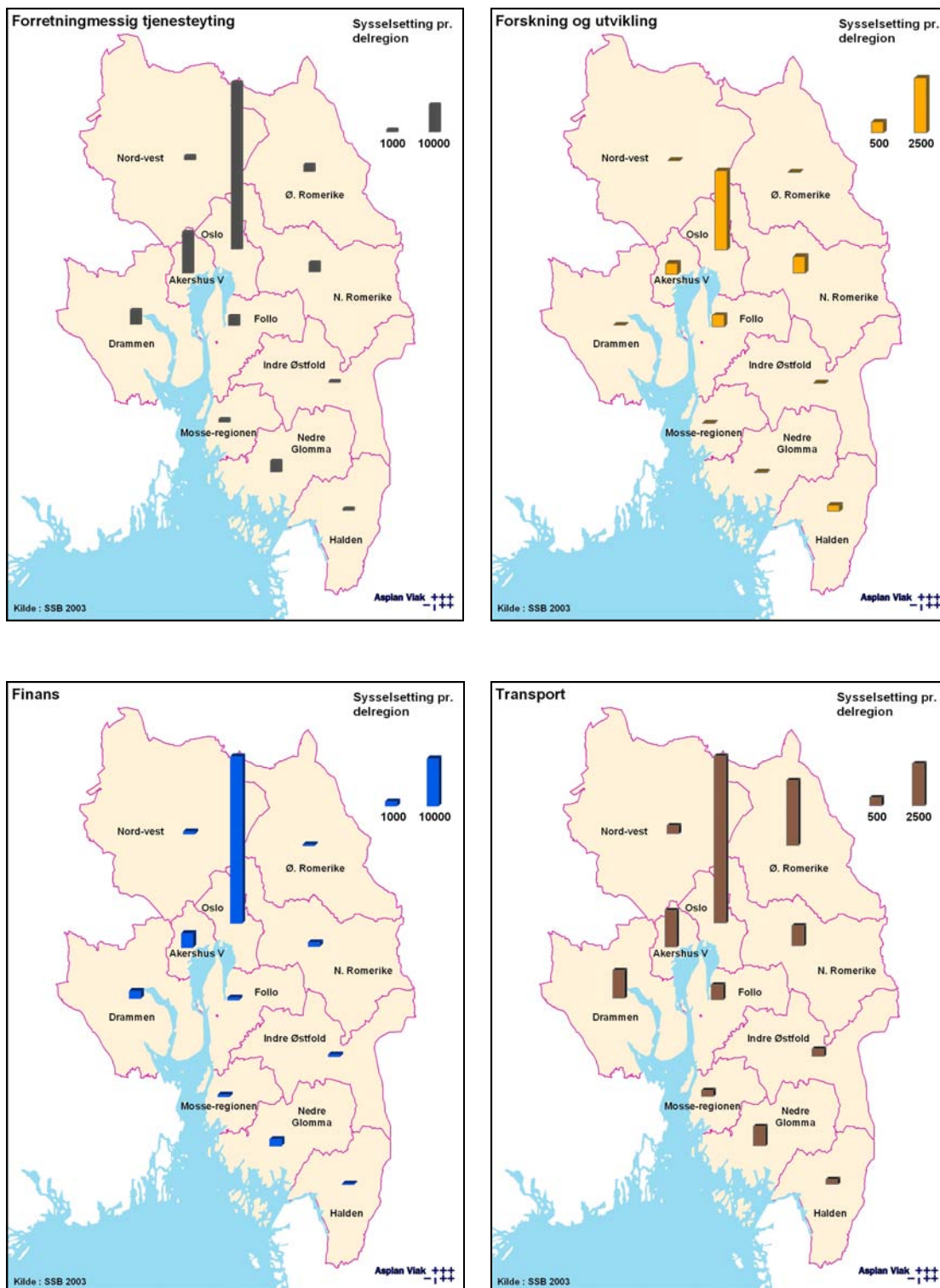
Tjenestenæringer

Som vist i figur 2.7, er tjenestenæringer sterkt framtrædende i Osloregionen generelt. Tjenestenæringene i Osloregionen har, med noen få unntak, relativt liten eksport til utlandet.

Det er omdiskutert hvilken rolle og hvilke potensialer disse tjenestenæringene har i både det regionale og nasjonale perspektivet. Kunnskapsbaserte tjenestebedrifter kan på den ene siden ses som et viktig element i Osloregionens potensial for innovasjon, nyskaping og eksportbasert vekst. De kan samtidig ses på som en grunnstein til støtte for effektiv utvikling av norsk næringsliv og forvaltning nasjonalt. Det første perspektivet omtales i sammenheng med blant annet næringsklynger i Oslo og Akershus (kapittel 4). Nedenfor omtales det siste perspektivet, om tjenestenæringenes rolle i forhold til det nasjonale næringslivet.

Figur 2.2: Kart over geografisk fordeling av sysselsetting innen industrinæringer som er sterkt representert i Osloregionen

Figur 2.3: Sysselsatte pr. delregion i Osloregionene fordelt på fire tjenestenæringer: Forretningsmessig tjenesteyting, FoU, Finans og Transport

Tjenesteyting rettet mot næringslivet

For å belyse styrken til næringslivet i Osloregionen på dette nivået, vil vi skille mellom næringer som har sin rolle i å støtte andre deler av privat næringsliv og offentlig virksomhet, og næringer innenfor vareproduksjon og tjenesteyting rettet mot husholdninger. Årsaken til at vi velger denne tilnærmingen er at en stor

andel bedrifter i Osloregionen som retter sine tjenester mot andre deler av næringslivet, har en nasjonal rolle ved at de "eksporterer" sine tjenester ut av regionen, andre deler av Norge eller internasjonalt. Dette skjer direkte fra Osloregionen, eller via regionkontorer. I henhold til nasjonalregnskapets næringsgrupper (NACE-koder), utgjør disse næringene følgende:

- Telekommunikasjon
- Deler av finansielle tjenester
- IKT
- Bedriftsrådgiving, revisjon
- Reklame
- Eiendomsutvikling og -utleie
- Arkitekt og teknisk rådgivere
- Juridisk rådgiving
- Deler av transporttjenester
- Deler av hotell- og restaurantvirksomhet

Data fra SSB viser at nær halvparten av landets sysselsatte i bedrifter som tilbyr tjenester overfor næringslivet, arbeider i Osloregionen. Nesten en fjerdedel av sysselsettingen i Osloregionen er i bedrifter som tilbyr tjenester rettet mot næringslivet. I resten av landet utgjør disse 15 %. Til tross for tunge statlige etater, er andelen av sysselsettingen i offentlig sektor omtrent like stor i Osloregionen som i resten av landet.

Sysselsettingen i offentlig sektor i Osloregionen har økt med ca 12.000 fra 2000 til 2003. I samme periode har sysselsettingen i bedrifter som leverer tjenester til næringslivet gått ned med 11.000.

Året 2003 var imidlertid et meget svakt år for bedrifter innen forretningsmessig tjenesteyting. I henhold til intervjuer Asplan Analyse hadde med 250 bedrifter i 2004, snudde etterspørselen etter disse tjenestene høsten 2003. Vi har god grunn til å anta at sysselsettingen innen forretningsmessig tjenesteyting allerede høsten 2004 nærmet seg toppåret 2001.

Finansnæringen er konsentrert i Oslo (jfr figur 2.10), mens forretningsmessig tjenesteyting og FoU har en bredere fordeling mellom Oslo og omegnskommunene. Transportnæringene er fordelt over et ytterligere større geografisk område.

Nasjonale hovedkontorer

Osloregionen er landets største region, med en tredjedel av sysselsetting og bruttonasjonalprodukt.

Osloregionen er også vertskap for hovedkontorene til 75 % av landets 50 største bedrifter. Disse bedriftene står for 42 % av all omsetning i Norge. Dette gir i seg selv Osloregionen en nasjonal rolle i næringsutviklingen. I samspillet mellom hovedkontorene, nasjonale politiske institusjoner og interesseorganisasjoner, er Oslo stedet for viktige strategiske beslutninger for næringsutviklingen regionalt og nasjonalt. I dette samspillet har regionale og lokale myndigheter en relativt marginal rolle. Deres hovedfunksjon er å tilrettelegge for at bedriftenes såkalte transaksjonskostnader (kostnader for tid brukt til annet enn produksjon av varer og tjenester) holdes lavt. Dette gjelder for eksempel tilrettelegging av fysisk- og sosial infrastruktur.

3 HVA ER REGIONAL KONKURRANSEKRAFT?

I en internasjonal undersøkelse der man hvert år spør 500 ledere i Europas største bedrifter om hvilke faktorer de legger vekt på når de skal bestemme hvor virksomheter skal lokaliseres, kommer adgang til markeder og kunder på topp. Ca 60 % av respondentene svarer at dette er absolutt nødvendig å vurdere, jfr. tabell 3.1. Kommunikasjonsfaktorer og arbeidskraftsfaktorer følger deretter, mens livsstils- og miljøfaktorer havner sist. Dette sier noe om hvordan ledere av store multinasjonale foretak tenker, og vi vil senere i rapporten vise hvordan Osloregionen står internasjonalt på disse områdene.

Tabell 3.1: 500 foretakslederes vurdering av hvilke lokaliseringsfaktorer som er absolutt nødvendig å vurdere ved lokaliseringsbeslutninger. Kilde: Cushman & Wakefield (2004).

Type virksomhet	Industri	Varehandel (engros, detalj, transport)	Tjeneste- yting	Totalt
Antall svar	230	96	174	500
Adgang til markeder, kunder	62 %	56 %	61 %	61 %
Tilgang på kvalifisert arbeidskraft	55 %	51 %	59 %	56 %
Transportforbindelser til andre byer	54 %	51 %	45 %	50 %
Kvalitet på telekommunikasjoner	43 %	49 %	51 %	47 %
Arbeidskraftskostnader	46 %	36 %	31 %	39 %
Næringslivsklima skapt av regulerende myndigheter	40 %	40 %	30 %	36 %
Kostnadsnivået for kontorlokaler	23 %	28 %	38 %	29 %
Språkkunnskaper	28 %	27 %	29 %	28 %
Tilgang på kontorlokaler	25 %	20 %	34 %	27 %
Kommunikasjonsinfrastrukturen innen byen	22 %	18 %	32 %	25 %
Livskvalitet	17 %	15 %	20 %	18 %
Fravær av forurensninger	18 %	13 %	16 %	16 %

Slike sammenlikninger forteller imidlertid lite om det som er avgjørende for regioners utvikling, nemlig hvor dyktig næringslivet i regionen er til å utvikle produkter og tjenester som kan selges internasjonalt, til mottakere i andre regioner i eget land og til regionens egne innbyggere og bedrifter.

Mange av de regioner som klarer seg godt, er kjent for å ha sterke næringsklynger, der foretak og offentlig sektor er flettet i hverandre og sammen skaper unike produksjonsmiljøer. Det er flere begreper som på ulike måter fanger opp dette. I tillegg til klynger, kan man også diskutere regionale innovasjonssystemer og samarbeidet mellom foretak, utdanning & forskning og offentlige myndigheter (såkalt "triple helix").

Flere studier legger vekt på at utdanning, læring og kunnskapsspredning er de viktigste faktorene for nyskaping. Det er altså ikke bare økonomisk diversifisering, men like meget sosial og kulturell allsidighet som bidrar til å forklare hvorfor noen regioner klarer seg bedre enn andre.

Regionens befolkningsstørrelse og -tetthet får da betydning i seg selv, både fordi en stor befolkning skaper et større marked og fordi det samtidig blir større diversitet i vare- og tjenestetilbudet.

I dette kapitlet vil vi beskrive noen av de forhold som i dag er sentrale for regioners utvikling.

3.1 Forskjellen mellom by og storby

Det har lenge vært tydelig at den økonomiske veksten er større i byområder enn på landsbygda. Tradisjonelt har dette blitt forklart med sammensetningen av økonomien. Spesielt i de større byene er næringslivet diversifisert, og allsidigheten gir en økonomi som er mer robust for konjunktursvingninger. Er det tilbakegang i en bransje i storbyen, er det alltid en annen som har gode tider.

Storbyfordelen består av tre faktorer: Størrelsen, tettheten og mangfoldet i tjenestetilbudet. Størrelsen gir grobunn for bredde, variasjon og spesialisering. Arbeidsmarkedet er større og det blir lettere for foretak å rekruttere og for arbeidstakere å finne jobb. Det at mange næringer er lokalisert i samme område skaper muligheter for dynamikk.

Generelt vil bedrifter dra fordel av å tilhøre geografisk konsentrerte bransjer (lokaliseringsfordeler), eller av å være samlokalisert med et bredt utvalg av ulike økonomiske virksomheter (urbaniseringsfordeler). Bedrifter som er lagt til storbyer, vil kunne dra nytte av begge fordelene samtidig. Når dette skjer, taler vi gjerne om "kritisk masse". Dette betyr at byer må opp i en viss størrelse før det lokale næringslivet kan dra nytte av urbaniseringsfordelene. *Hvor* store byregionene må bli er imidlertid et omdiskutert spørsmål. I mange europeiske land er det de mellomstore regionene som vokser sterkest, mens storbyene ser ut til å ha ulemper som gjør dem mindre attraktive og dynamiske.

I Danmark og Sverige er det vanlig å hevde at bare hovedstadsregionene København og Stockholm er store nok for å generere vekst av egen kraft. Siden Osloregionen er vesentlig mindre enn disse, har man da ingen muligheter her? Jo, Osloregionen har den fordel at den har et fullt oppsett nasjonale institusjoner samt en internasjonal flyplass. Og det er funksjonsinnholdet og mangfoldet mer enn befolkningsstørrelsen som er den vesentlige forskjellen mellom by og storby, og som skaper vekst og dynamikk.

3.2 Basisnæringer og støttenæringer

Basisnæringene er de næringene som utgjør bærebjelkene i den nasjonale og regionale økonomien. I mindre samfunn vil primærnæringene eller større industrianlegg og såkalte hjørnesteinsbedrifter ha stor betydning for utviklingen av det øvrige næringslivet i lokalsamfunnet. Dersom denne virksomheten innskrenker, nedlegges eller flyttes, slår ringvirkningene raskt negativt ut i den øvrige økonomien. Det offentlige kan også fungere som en basisnæring og en kan få de samme effektene dersom det skjer nedskjæringer (f. eks. i forsvaret) eller vekst (universitetene) her. Fenomenet og teorien er vel etablert som en forståelsesbakgrunn for norsk distrikts- og regionalpolitikk, men gjelder selvfølgelig også for større byer.

Generelt vil en nasjons økonomi være avhengig av basisnæringene for å kunne utvikle mer hjemmemarkedsrettet næringsliv. Tradisjonelt er primærnæringene,

skipsfarten og industrien basisnæringer i Norge, mens personlig tjenesteyting og varehandel tilhører støttenæringene. Begrepet "konkurransedyktighet" er primært knyttet til i hvilken grad basisnæringene klarer å opprettholde sin posisjon på verdensmarkedet. I dag har petroleumsindustrien blitt den viktigste basisnæringen i Norge, mens skipsfart og deler av industrien fortsatt er viktig bidragsyttere.

Basisnæringene blir gjerne oppfattet som næringer med høy eksportandel, og derfor kobles også "economic-base"-teorien gjerne med begrepet "eksportinntekts-genererende næringer". Næringsaktivitet som gir inntekter i valuta, gir oss muligheter til å kjøpe varer og tjenester fra andre land. I et slikt perspektiv er også internasjonalt reiseliv (overnatting og forpleining) en basisnæring, fordi utlendingers konsum i Norge har samme økonomiske effekt som eksport av varer og tjenester. Målt som andel av sysselsettingen, er basisnæringene vesentlig mindre enn støttenæringene.

I Osloregionen fungerer offentlig sektor, spesielt staten, som en dominerende basisnæring, målt i både sysselsetting og verdiskaping. Offentlig sektor består her av mange komponenter: Osloregionen, og spesielt Akershus, ligger lavest i Norge når det gjelder personrettede overføringer, og kommunal sektor er heller ikke spesielt stor i forhold til folketallet. Men Oslo har som landets hovedstad en kraftig overrepresentasjon av statlige institusjoner og har derfor mange statlige arbeidsplasser.

En del av den private serviceøkonomien har også i seg elementer av basisnæringsvirksomhet. Osloregionen har fortsatt et betydelig innslag av virksomhet innen maritim sektor og forretningsmessig tjenesteyting knyttet til norsk petroleumssektor. Utviklingen i de sistnevnte næringsmiljøer gir samtidig et tydelig forvarsel på at petroleumssektorens æra som nasjonal basisnæring går mot slutten. De siste ti årene har antall arbeidsplasser innen engineering blitt redusert til det halve i Osloregionen (Isaksen 2003).

I en kunnskaps- og serviceøkonomi som den vi har i Osloregionen, har de tradisjonelle målene for industriell konkurransedyktighet liten mening. For det første er industriens sysselsettingsandel relativt liten. En hel del av det som er registrert som industri er knyttet til administrative funksjoner i foretakene. En vesentlig andel av Osloregionens basisnæringer er tjenesteytende – internt i foretak, i forretningsmessige tjenester, i offentlig administrasjon. Osloregionens viktigste "eksportmarked" for disse tjenestene er resten av Norge.

Basisnæringene må likevel være konkurransedyktige internasjonalt (med mindre de har et monopol, slik som i offentlig sektor). Dersom de ikke er det, er det fare for at det øvrige næringslivet også forvitrer. Kostnadsnivået i basisnæringene vil imidlertid normalt være påvirket av prisene og fornyelsesevnen i de skjermede sektorene, eller støttenæringene, primært ved at de bestemmer levekostnadene og dermed lønningene til kunnskapsarbeiderne.

Koblingene mellom basisnæringene og støttenæringene skjer i hovedsak gjennom tre mekanismer: For det første etterspør basisnæringene varer og tjenester fra støttenæringene. For det andre vil inntektene (i form av lønninger og eierinntekter) fra basisnæringene generere kjøpekraft og etterspørsel, som stimulerer støttenæringene. For det tredje – og det er en svært viktig mekanisme – kan offentlige myndigheter gjennom overføringsordninger og regional styring av offentlig forbruk og investeringer, påvirke "oppdriften" for støttenæringene. Inntektene fra petroleumssektoren har her gitt norske myndigheter større handlingsrom for fordelingspolitikk enn andre land.

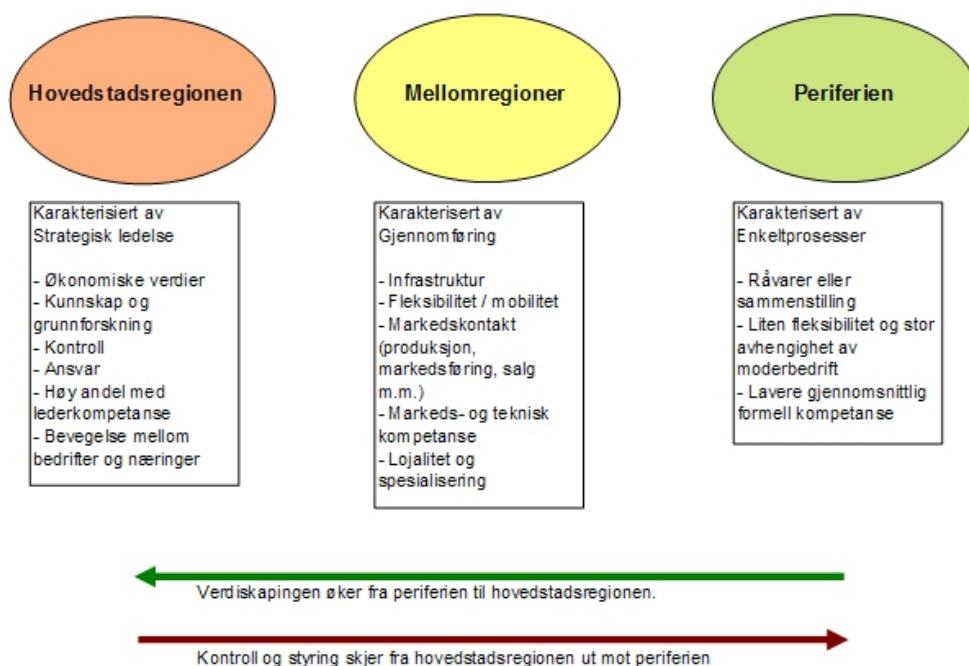
En gitt region kan således i teorien fungere uten å ha noen egne basisnæringer, dersom nivået på det statlige forbruket, kommunale inntektsomfordelings-systemer, eller direkte overføringsmekanismer til regionens innbyggere (trygder, pensjoner, tiltaksmidler) er høyt nok.

3.3 Verdikjeder og regional arbeidsdeling

En annen måte å se koblingene mellom basisnæringer og støttenæringer på, og som også gjør det enklere å se samspillet mellom rollene til ulike deler av landet, er å betrakte næringsvirksomhet som en prosess gjennom *verdikjeder*. Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom ulike faser, fra idé og fram til ferdig produkt i markedet. De ulike fasene vil også kunne gjennomgås på ulike steder i landet og i utlandet. For eksempel vil produksjonen av et industriprodukt normalt være avhengig av forskning og utvikling, testing og utvikling av prototyper, noe som gjerne foregår i universitetsbyene. Deretter settes produktet ut i produksjon, og dette skjer gjerne der en har konkurransedyktige industrielle miljøer. Det har liten mening å fokusere ensidig på selve industriproduksjonen dersom en ikke samtidig har en effektiv logistikk og et kreativt markedsføringsapparat med gode internasjonale kanaler som sørger for at produktene oppdages og etterspørres. God forskning, effektiv produksjon og dyktige markedsførere hjelper heller ikke, dersom det ikke er et kostnadseffektivt logistikksystem som binder det hele sammen.

I et regionalt perspektiv vil det derfor gjerne være slik at ulike deler av landet spiller ulike roller i verdikjedene. I Norge er utvinning av naturressurser en viktig del av økonomien. Generelt kan en si at vår globale rolle har vært representert i tidlige faser i mange internasjonale verdikjeder. Som en del av dette inngår også betydelig forskning og utvikling. Denne kombinasjonen har gjort Norge til et av verdens rikeste land. I så måte er "de norske verdikjedene", eller rettere sagt de deler av de globale verdikjedene som finner sted i Norge, økonomiske broer mellom by og land, og selve bærebjelken i norsk økonomisk og politisk historie. Historisk har denne bestått i en ressurshesting i distrikts-Norge og i ikke minst i havet og under havbunnen langs kysten. Tidligere spilte også innlandet, med sine skogressurser og mineraler, en viktig rolle. Etter hvert har det også skjedd en viss bearbeiding av egne og importerte råvarer (f.eks bauxitt til aluminium) ved hjelp av norske vannkraftsressurser, før halvfabrikatene er sendt ut av landet igjen på veien videre inn i globale verdikjeder. Dette systemet gjelder fortsatt, men det er utsatt for press og radikale organisatoriske innovasjoner som følge av globaliseringen. I dette perspektivet ser en også at konkurranseperspektivet bør knyttes til hele verdikjeden. Lav konkurransedyktighet i ett ledd kan redusere konkurransedyktigheten for andre ledd. Innovasjoner kan derfor også oppstå i selve organiseringen av verdikjedene.

Oslos rolle i den nasjonale arbeidsdelingen i en verdikjedebetraktning er primært et styrings-, kunnskaps- og finanssenter, jfr. figur 3.1. For slike aktiviteter er det liten innenriks konkurranse. Osloregionen konkurrerer her primært med utenlandske byregioner, og da er det av nasjonal interesse at hovedstadsregionen fungerer godt og er attraktiv for slike virksomheter.

Figur 3.1: Illustrasjon av en geografisk arbeidsdeling mellom sentrum og periferi innen bransjer

Erfaringer fra de fleste industriland viser en regional arbeidsdeling med den samme hovedstrukturen i flere bransjer (for eksempel Massey, 1984), jfr. figur 3.1. *Hovedstadens* rolle i den nasjonale arbeidsdelingen er primært som styrings-, kunnskaps- og finanssenter. Kunnskapsbaserte yrker er sterkt framtrædende i arbeidsmarkedet. Bedriftsledere i hovedstaden har tilgang til både kapital og beslutningstakerne, slik at strategiske valg mellom investeringsalternativer kan tas derfra. For slike aktiviteter er det liten innenriks konkurranse. Osloregionen konkurrerer her primært med utenlandske byregioner, og da er det av nasjonal interesse at hovedstadsregionen fungerer godt og er attraktiv for slike virksomheter. I hovedstadens omland og andre større byregioner finnes større andeler virksomheter med sekundær og ofte høyteknologisk produksjon. En stor andel av større bedrifters teknologiske utvikling, distribusjon og kommersialiseringsaktiviteter ligger også i mellomregionen, samt bedrifter som betjener det kjøpesterke markedet i Osloregionen. I byer og mindre tettsteder lengre fra hovedstaden finner vi typisk *periferiområder*, hvor primærnæringer og kapitalintensive virksomheter dominerer. Periferiområdene er typisk preget også av industribaserte yrker liten fleksibilitet i arbeidsmarkedet.

Det er altså en arbeidsdeling mellom ulike typer regioner og dermed også en gjensidig avhengighet mellom dem. Det som er bra for en næring og for en region, er også bra for de andre.

3.4 Klynger

En mer spisset variant av economic base-teorien, er teorien om *klynger* (Porter, 1990). Dette er et perspektiv som i økende grad dominerer internasjonalt, og som nå er en sentral del av nærings- og industripolitikken i de fleste vestlige land. OECD anbefaler sine medlemmer å ta i bruk ulike former for klyngepolitiske tiltak og det pågår et stort antall klyngeprogrammer i Europa, både i regi av enkeltland og i regi av EU.

Klynger er geografiske konsentrasjoner av virksomheter innenfor samme bransje. En klynge består av *kjernevirksomheter* som er selve utgangspunktet for klyngen. Disse representerer det som tidligere her er kalt basisnæringer. Et kriterium er da også at dette er konkurranseutsatte bedrifter som kniver om markedsandeler på internasjonale markeder. En klynges utvikling avhenger av i hvor konkurransedyktige kjernebedriftene er. Porters poeng er imidlertid at disse bedriftenes konkurransedyktighet avhenger ikke bare av hvilke strategier bedriftene selv velger, men også egenskapene til miljøet, eller klyngen omkring dem.

En viktig del av klyngen er de såkalte *avledede virksomheter*, dvs. underleverandører og bedrifter og bransjer som har sitt økonomiske grunnlag knyttet til leveranser av produkter og tjenester til kjernevirksomhetene. De avledede virksomhetene kan utgjøre et høyt antall arbeidsplasser og ha stor verdiskaping. I Osloregionen er andelen avledet virksomhet vesentlig høyere enn i resten av landet.

Eksempelvis regnes rederiene i Norge som kjernevirksomheten i den maritime klyngen, mens megling, finans, sertifisering, skipsutstyr osv tilhører avledede virksomheter. Restauranter, konfeksjonsbutikker, kunsthandlere, eiendomsmeglere og bilimportører, som ofte nyter godt av redernes inntekter, regnes ikke med til de avledede virksomhetene. De tilhører støttenæringene.

En hovedregel er at kjernevirksomhetene har den viktigste delen av omsetningen på det internasjonale markedet, mens de avledede virksomhetene leverer til kjernevirksomhetene. De er internasjonalt konkurranseutsatt, men har selv en lav direkte eksportandel. I noen tilfeller kan imidlertid den avledede virksomheten vokse på det internasjonale markedet og gjøre seg mer eller mindre uavhengig av kjernevirksomhetene. Det norske Veritas (DnV) er i dag et internasjonalt sertifiseringsselskap med kontorer over hele verden. DnV er ikke lenger bare knyttet til maritim sertifisering for norske rederier, men driver med risikostyring generelt i mange typer bransjer over hele verden.

I mange tilfeller kan det være vanskelig å definere hva som er kjernevirksomhet og hva som er avledet virksomhet. Dette gjelder f. eks. for den såkalte IKT-klyngen i Osloregionen, hvor det er en liten andel bedrifter med et stort internasjonalt marked. De fleste IT-bedrifter i Osloområdet er således riktignok å karakterisere som avledet virksomhet i forhold til annen næringsvirksomhet. Ikke minst er offentlig sektor en viktig kunde for mange av disse bedriftene.

En sentral del av klyngen er det Porter betegner som *etterspørselsforholdene*. Nærhet til krevende kunder som presser bedriftene til å levere med høy kvalitet, og til stadig å utvikle nye produkter og tjenester, er et viktig element for dynamikken. I så måte er hele Osloregionen på mange måter stor nok til å utgjøre et interessant "testmarked". Norske forbrukere er interessert i å ta i bruk ny teknologi og følger godt med på internasjonale trender. Regionen har en av Europas mest kjøpekraftige befolkninger og med nesten 1,5 millioner mennesker

er den stor nok til å gi en kritisk masse. En del av dette er konkurranseforholdene: Er markedet stort nok, og er det regulert slik at det er lett å komme til med nye produkter og tjenester? Er lovverket innrettet slik at konkurransen er tilstrekkelig hard til å presse produsentene, eller bremses utviklingen av monopoler?

Sist, men ikke minst, er den generelle tilgangen på infrastruktur avgjørende, dvs.: veier, telekommunikasjoner, lover og reguleringer og kompetanse. Viktigste av innsatsfaktorene i kunnskapsøkonomien er selvfølgelig sistnevnte, og tilgangen på talent og høyt utdannet arbeidskraft betyr svært mye for de såkalte kunnskapsdrevne, eller forskningsbaserte, klyngene. Cooke (2002) peker på at det er mange forskjellige former for klynger. Noen har oppstått i sin tid pga. naturgitte forhold, andre pga. historiske tilfeldigheter og enkeltindividens systematisk innsats. Nå er en i økende grad avhengig av klynger med utspring i de vitenskapelige miljøene, dvs. universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter. Klynger som baserer seg på billig arbeidskraft, eller et spesifikt råstoff, vil raskere kunne utkonkurreres ved oppdagelsen av lignende forekomster, eller av systematisk satsning og oppbygning av lignende miljøer i land som Kina og India. Kunnskapsbaserte innovasjoner er sterkere knyttet til bestemte regioner. Osloregionens klynger oppfyller langt på vei Cookes kriterier, med en av Europas best utdannende befolkninger og nær halvparten av landets samlede FoU-ressurser innenfor sine grenser. Kunnskapsproduksjonen er det faktorområdet hvor det sannsynligvis er mest å hente på en mer spisset regionalisert næringspolitikk.

Til sammen utgjør disse fire elementene – kjernevirksomheter, avledede virksomheter, etterspørselsforhold og faktorforhold – en klynge. En klynge er ikke fullverdig før alle fire er til stede og før det er et aktivt samspill mellom dem. I Osloregionen er den maritime klyngen nærmest til å være en fullverdig klynge, men også denne har identifisert klare svakheter og forbedringspunkter, særlig i forhold til infrastruktur og faktorforhold. For de øvrige næringsområder er det større mangler ved de fire elementene, og ikke minst kan det være utilstrekkelig samspill mellom dem.

Selv om det kan være vanskelig å definere en gitt klynge og dens geografiske utstrekning, er likevel klyngedynamikken velkjent i næringslivet. Det får også konsekvenser for hvordan bedrifter og virksomheter lokaliserer seg.

Klyngelokalisering

- gir lettere tilgang til spesialisert arbeidskraft og innsatsfaktorer generelt,
- gjør det lettere å koordinere aktiviteter, ved at transaksjonskostnadene blir lavere, og
- letter spredning av kunnskap, ideer og "best practise" (konkurrentovervåking).

Dette fører igjen til at en i klynger også kan observere

- større grad av knoppskytinger (fordi en har kunder og nettverk i nærheten),
- større grad av kunnskapsproduksjon (fordi kunnskap er viktigste "råstoff"),
- større grad av innovasjoner (fordi konkurransen tvinger dette fram).

Dette gjør i sum at bedrifter og virksomheter i klynger som hovedregel er mer konkurransedyktige enn bedrifter som ligger mer isolert. Det er likevel mange unntak fra denne hovedregelen.

Mekanismene virker også på individnivået: Klynger trekker til seg kompetent arbeidskraft, fordi mulighetene til å gjøre karriere, mangfold av alternativer, innpass i attraktive nettverk osv, er større jo mer utviklet klyngen er.

I kapittel 4 vises foreløpige resultater fra Hovedstadsprosjektet, som beskriver utviklingen og innholdet i 5 næringsklynger som er identifisert i Oslo og Akershus. Disse klyngenes utbredelse i resten av Osloregionen vises også med hjelp av kart. Det er for øvrig god mulighet for andre næringsklynger kan påpekes i andre deler av Osloregionen, basert på andre markeder eller produktområder.

3.5 Hovedstaden som motor for resten av landet?

Er det slik at virksomheter som etablerer seg i Oslo vokser og sprer sin virksomhet til andre deler av landet? Isaksen (2000) og Braadland (2000) undersøkte i hvor stor grad Osloregionen fungerer som 'fødestue og barnehage', og fant at Osloregionen bare i begrenset grad hadde en slik rolle. I så måte skiller Oslo seg fra København og Stockholm, der tilsvarende undersøkelser mener å kunne påvise at visse bransjer etablerer seg i hovedstadsregionen først, og at en del bedrifter deretter flytter til andre deler av landet (Copenhagen Economics 2004).

Tabell 3.2 viser en del kjennetegn ved Osloregionen som nyskappingsnode. Osloregionen er et økonomisk senter med høyere innovasjonstakt enn andre norske regioner. Det er sterk vekst i forretningsmessig tjenesteyting, og foretak i andre deler av landet henter ofte kunnskap herfra. Der er likevel ikke mulig å påvise empirisk at Osloregionens næringsliv i seg selv skaper vekst som trekker bedrifter i andre deler av landet med seg.

Tabell 3.2: Oslo-regionen som nyskappingsnode: en oppsummering.

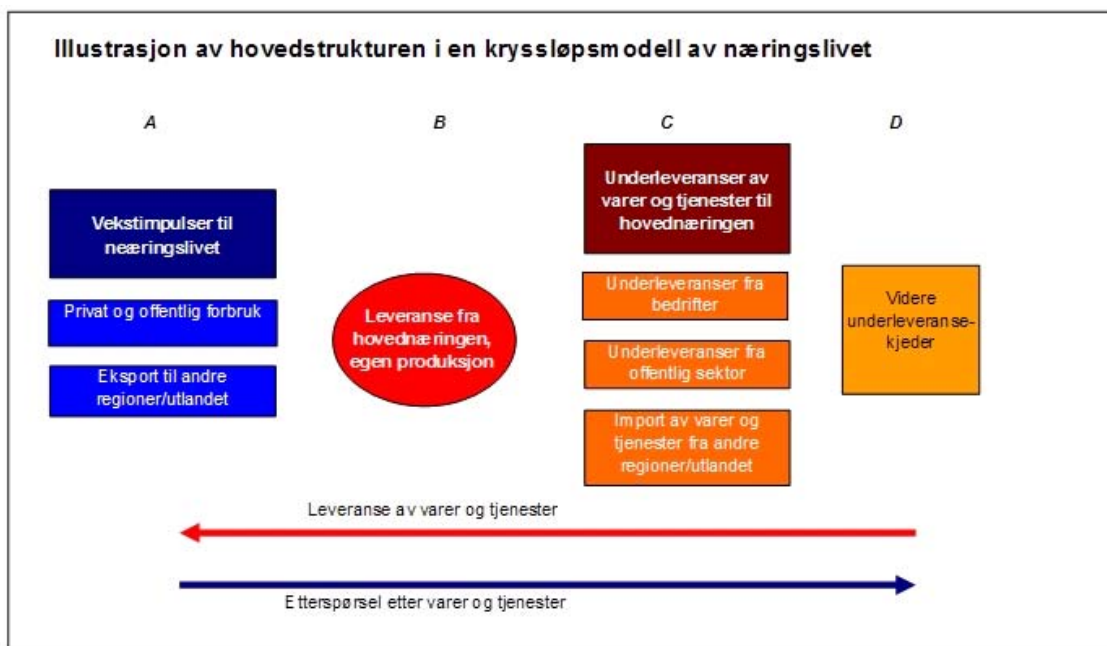
Kilde: Braadland (2000)

KJENNETEGN	EMPIRISK DOKUMENTERT	... MEN	KONKLUSJON
Økonomisk senter	Økt andel av norske bosatte og sysselsatte på 90-tallet. Dominerende region for forlagsvirksomhet og trykking, forretningsmessig tjenesteyting og databehandling.	Trekker til seg flere mennesker enn det gir fra seg, og kan dermed kritiseres for å trekke kompetente mennesker fra andre fylker, enn å være generator for andre fylker.	I sum et viktig økonomisk senter, der tjenestesamfunnet er kommet lengst og industrisysselsettingen svært lav andel av samlet sysselsetting.
Høyere innovasjonstakt	Industribedrifter i Oslo-regionen er mer innovative enn landsgjennomsnittet. Innen tjenester er spesielt forretningsmessig tjenesteyting og databehandlingsbedrifter mer innovative.	Forlagsvirksomhet og grafikkindustri er en stor næring i regionen, men mindre innovativ enn landsgjennomsnittet for denne næringen. Tjenestenæringene er samlet ikke mye mer innovative enn landsgjennomsnittet.	En dominerende tjenesteregion, hvor tjenestenæringene noe overraskende ikke er særlig mer innovative enn i resten av landet. Unntaket er forretningsmessig tjenesteyting og databehandling.
Vekst i høyteknologiske næringer	Forretningsmessig tjenesteyting vokser mye. Konsulentselskapene vokser i antall sysselsatte, men er i snitt fortsatt ganske små, slik at som representant for bedrifter etablert med ny teknologi, bekrefter de produksyklus-teorien (Vernon/Hirsch).	'Lavteknologiske' næringer som forlag og handel vokser mer.	Vekst innen forretningsmessig tjenesteyting og databehandling er tegn på nyskappingsnode i betydningen 'vekst i høyteknologinæringer'. Begge næringer kjennetegnes av høy FoU-intensitet. Men vekst og innovasjon i lavteknologiske næringer kan være vel så viktig for framtida.
Evne til å skape innovasjon og vekst i andre regioner	Bedrifter i andre deler av landet henter ofte kunnskap fra vitenskaplige miljøer i regionen. De benytter også kunnskap fra organisasjonsutviklere/'myke' konsulenter. Oslo-regionen er et nasjonalt brohode mot utlandet, ved at de oftere har utviklingssamarbeid med utenlandske partnere.	Lite personmobilitet ut av regionen til 'vekstnæringer' eller høyteknologiske næringer. Produsenter av maskiner og utstyr går tilbake i regionen.	Vanskelig å konkludere med eksisterende empirisk materiale. Oslo-regionen er en dominerende nasjonal kunnskapspol med forskningsmiljøer og forretningsmessig tjenesteyting og datakonsulenter.

Figur 3.2 viser på generelt grunnlag hvordan produksjonsvekst (del A i figuren), som er generert av økt forbruk eller eksport, forplanter seg gjennom flere ledd i produksjonskjeden og til alle næringsgrupper. Bedrifter i del B har direkte omsetningsvekst gjennom salg av varer og tjenester. Bedrifter i del C, som er underleverandører til hovedleverandøren, får dermed også en omsetningsvekst, som et resultat av den opprinnelige vekstimpulsen. Bedrifter i del D representerer en videre utvikling av underleverandørkjeden.

Uavhengig av hvilken hovedleverandør man vurderer (det være seg oljebransjen, metallproduksjon, bygg og anlegg, m.m.), vil underleveranser fra bedrifter som er tungt nasjonalt representert i Oslo-regionen være viktige. Dette er bedrifter

blant annet innen forretningsmessig tjenesteyting, finans- og IKT-tjenester og FoU.

Figur 3.2: Virkemåten for analyse av ringvirkninger i en kryssløpsmodell

Er Osloregionen en motor for resten av landet? Ja, fordi det er funksjoner i Osloregionen som er av stor betydning for næringslivet i resten av landet. Den nasjonale utviklingen er ikke et nullsumspill der regioner konkurrerer med hverandre. For en hel del virksomheter og funksjoner er det ingen andre norske lokaliseringalternativer – Oslos konkurrenter ligger utenfor landets grenser. Hovedstadsområdet funksjonsmåte som hovedstad og dets internasjonale konkurranseevne, er derfor et tema som hele landet bør interessere seg for.

Oslos næringsstruktur og markedsinngrep gir Osloregionen samlet sett en særegen funksjon i den regionale arbeidsdelingen. Når det foretas større investeringer, produksjonsendringer eller andre strategiske beslutninger i norske bedrifter, er det stor sannsynlighet for at dette skjer med støtte fra landsdekkende bedrifter innen kompetansebasert forretningsmessig tjenesteyting (KIFT). De toneangivende KIFT-bedriftene er lokalisert i Osloregionen og halvparten av landets sysselsetting i KIFT er i Osloregionen³. Dette gjenspeiler en sterk gjensidig avhengighet. Nasjonale bedrifter trenger den beste kunnskapen de kan få, noe KIFT-bedriftene i Oslo har som hovedoppgave å vedlikeholde. Samtidig trenger KIFT-bedriftene sterke kjøpere.

³ Kilde: SSB (Fylkesfordelt nasjonalregnskap)

Dette forholdet ble nylig omtalt i Aftenposten (21.04.2005):

Etter flere magre år er det nå full fers i konsulentbransjen. De store rådgivings- og revisjonsselskapene jakter på hundrevis av nye folk. IT-konsulentene vasser i oppdrag.

SAP-konsulentene Gudrun Høivik og Allan Kjeldberg har travle dager. SAP-konsulentene er blant de mest attraktive på IT-markedet for tiden. De har en kompetanse som er mangelvare.

Det er lysere tider for konsulenter, revisorer og advokater. Gode tider i næringslivet betyr flere oppdrag. Bedriftene er slanket i de magre årene, og dermed blir det behov for å bruke konsulenter når oppgangen kommer.

Når vi omtaler arbeidsdelingen mellom hovedstadsområdet og resten av landet, rettes oppmerksomheten spesielt på styrings- og administrasjonstjenester, som leveres fra Osloregionen til primær- og industribedrifter andre steder. Det er samtidig viktig å huske at Osloregionen også har et antall sterke næringsmiljøer av stor nasjonal betydning innenfor teknologibasert vareproduksjon. Å føre en regionalt tilpasset næringspolitikk er derfor like viktig her som i andre deler av landet.

4 FEM VIKTIGE NÆRINGSKLYNGER I REGIONEN

4.1 Maritim klynge

Den maritime virksomheten har lange tradisjoner i Norge. Den norske kystlinjen strekker seg mer en 85.000 km, og kommunikasjonene over land har vært vanskelige. Ferdsel på sjøen og høstingen av havets ressurser har derfor gjennom årtusener skapt grunnlaget for den maritime næringen i Norge. Klyngen er også betydelig i internasjonal sammenheng, hvor norske rederier så sent som i 2002 til sammen kontrollerte verdens tredje største flåte, bare slått av Hellas og Japan.

Oslo er det nasjonale senteret i denne klyngen og er også i internasjonal sammenheng fortsatt en av verdens ledende byer, i tett konkurranse med London. Oslo utfordres. En langsiktig strategisk satsning der langsikte partnerskap mellom offentlige og private aktører har vært nøkkelen, har ført byer som Singapore og Hong Kong raskt oppover på listen.

Den maritime klyngen i Oslo består av følgende grupperinger; shipping, maritime tjenester, institusjoner innen forskning og utvikling, offentlige institusjoner og utviklingsaktører.

I 2003 var det registret over 1000 firmaer i Oslo- og Akershusregionen, og samlet omsetning var 48 mrd kroner. Verdiskapingen utgjorde over 11.4 mrd. Til sammen sysselsatte klyngen i 2003 over 10.000 mennesker i Oslo- og Akershusregionen.

Koblingene til andre deler av maritim sektor i Norge er mange og sterke, med en betydelig regional arbeidsdeling innen verdikjeden. For de 15.000 sysselsatte innen skipsbygging i Norge var bare 320 i firmaer registrert i Oslo. På den annen side er over 60 % av sysselsettingen innen maritim forretningsmessig tjeneste⁴ i Oslo og Akershusregionen.

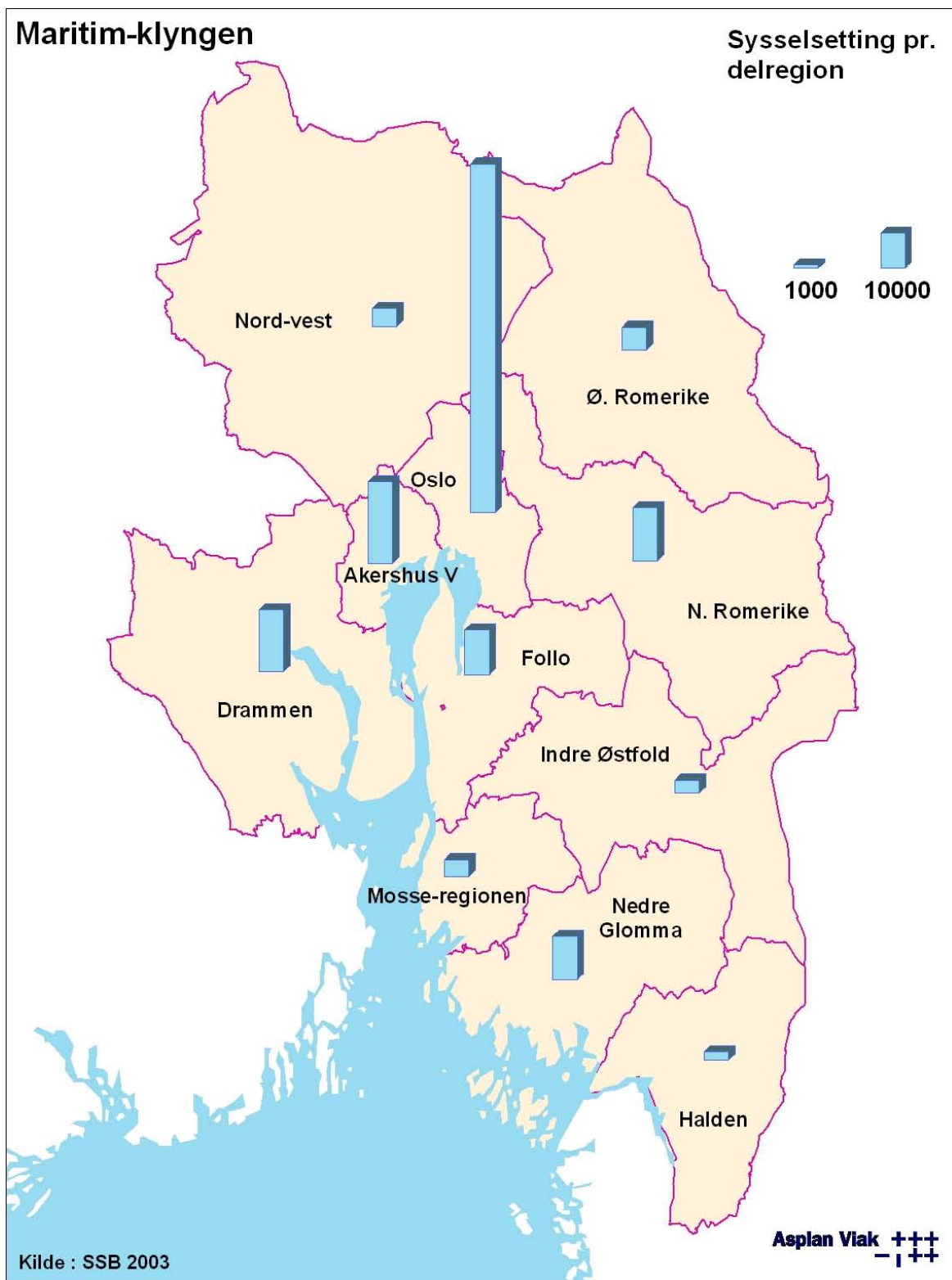
Shippingvirksomheten utgjør kjernevirksomheten i Osloklyngen. Dette er store internasjonale rederier med hovedkontor i Oslo. Rederier som Wilh. Wilhelmsen, Fred Olsen, Høegh, Klavness, I. M. Skaugen og Color Group står for brorparten av omsetningen og verdiskapingen i næringen og vel halvparten av sysselsettingen (5.800).

Av relatert virksomhet utgjør de maritime forretningsmessige tjenestene inkludert finansielle tjenester en betydelig del. DnBNor og Nordea er verdens ledende innen *skipsfinansiering*. Da Fokus Bank ble kjøpt opp av den Danske Bank var dette delvis som et ledd i en strategi for å komme nærmere det norske shippingmiljøet:

*“Den Danske Banks beslutning ... er en bekreftelse på Norges sterke posisjon i shippingmarkedet. Den Danske bank kunne ha valgt London og New York, men valgte Oslo”
Dir. Thomas Borgen i Fokus Bank, til Dagens Næringsliv,
29. september 2004*

---

⁴ Finansielle tjenester er ikke medregnet

Figur 4.1: Den maritime klyngen: shipping, maritime tjenester, institusjoner innen forskning og utvikling, offentlige institusjoner og utviklingsaktører. Antall sysselsatte per delregion innen Osloregionen

Innen *forsikring* har Skuld siden 1897 operert fra Oslo. Skuld har i dag har kontorer i Bergen, Pieraeus og Hong Kong. Bluewater Insurance ASA, som fra sin start i 2001 har vokst raskt, forsikrer 2.500 skip for 256 rederier i 23 land over

hele verden (Menon 2005). De viktigste kundene er greske rederier. Forsikringsmiljøet i Oslo representerer både en base for å vedlikeholde og å utvikle nye forsikringsprodukter og tjenester.

Meglerne er en annen gruppe hvor Oslo står sterkt. I løpet av 1990-tallet økte antall meglerfirmaer i Norge fra 308 til 385, og omsetningen i bransjen økte fra 2 mrd til 4 mrd kroner. Hele 180 av disse selskapene er registrert i Oslo.

Et annet viktig område der Oslo står sentralt er *sertifiseringsmarkedet*. Det Norske Veritas (DnV) har utviklet seg til det fjerde største selskapet i verden på dette området. DnV har i dag sertifiseringsansvaret for 5.100 skip, som utgjør 16 % av verdens tonnasje. Et interessant trekk er at DnV har utnyttet sin kompetanse i å håndtere risiko ("risk management") også på andre områder i samfunnet, det være seg godkjenning av skiheiser eller kvalitetssikring av beslutningssystemer i store organisasjoner (som f.eks TINE).

Norge er innen maritimklyngen generelt anerkjent for å ha et høyt utdanningsnivå og en betydelig forskningsinnsats. Historisk har Norge vært opphavsland for viktige innovasjoner. Skip, skipsutstyr, radio og telekommunikasjoner, posisjonerings- og navigeringsutstyr er eksempler på områder hvor norske kunnskapsmiljøer og klyngen generelt har gjort seg bemerket internasjonalt. Flere av de maritime FoU-institusjonene er lokalisert i Oslo. Marintek, DnV og Kongsberg Maritime har store teknologiske forskningssentra, men også FFI (Forsvarets Forskningsinstitutt), Telenor og små spesialiserte sentra utgjør en bred totalitet for klyngen. Universitetet i Oslo er sterkt på internasjonal jus, mens Handelshøyskolen BI har masterprogrammer rettet inn mot den maritime klyngen.

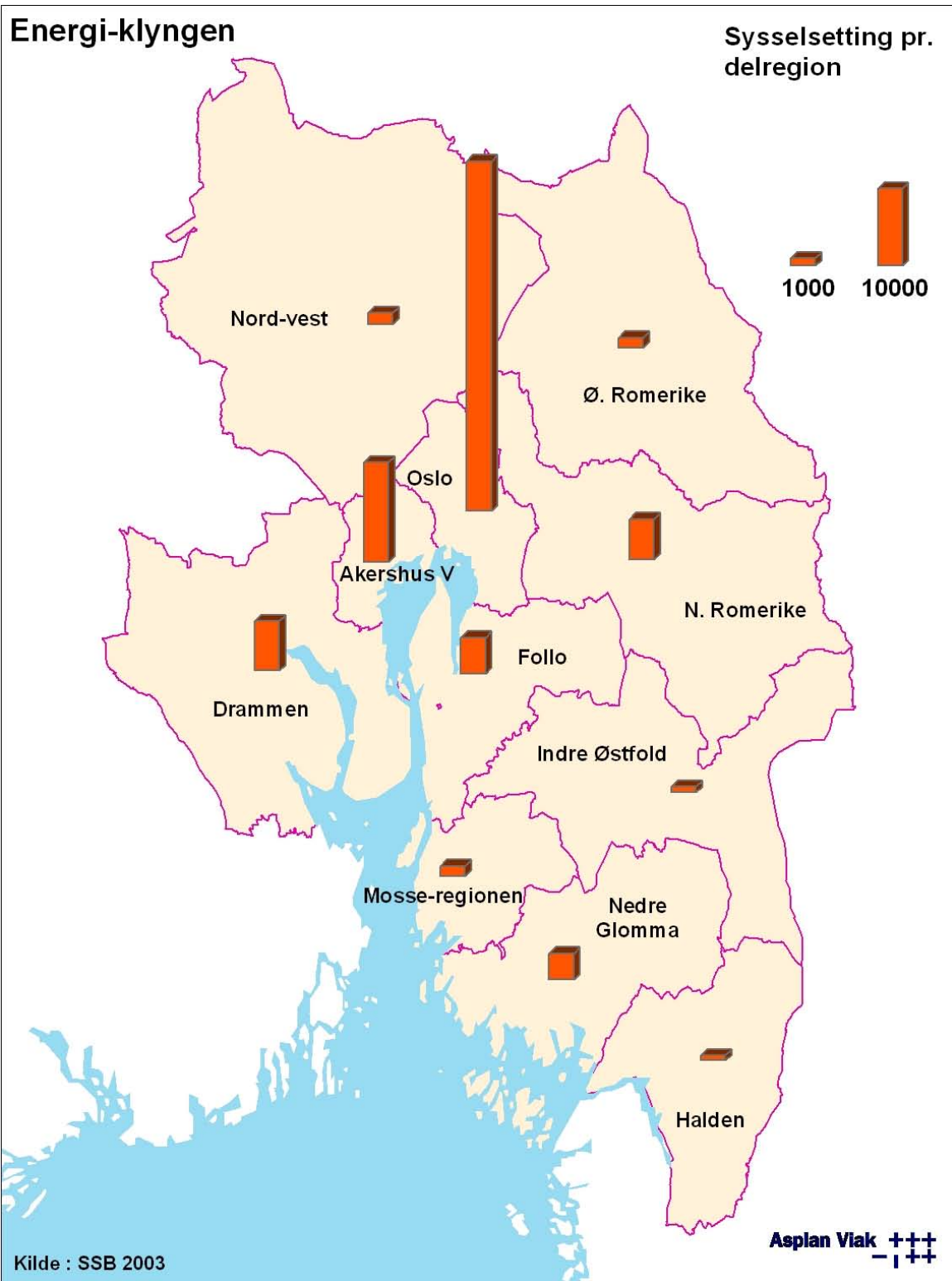
4.2 Energi klyngen

Norge har i mer enn 100 år vært en energiproducent av internasjonal betydning. Energisektoren var en av de første næringsklyngene i Norge. En viktig forutsetning for at denne klyngen ble en internasjonal suksess var at nøkkel person to initiativ til "faglige-offentligheter", eller arenaer for utveksling av erfaringer, drøfte praktiske problemer og hente ny innsikt. Polyteknisk forening, som ble etablert i starten av denne perioden, fikk en sentral posisjon som møteplass og arena for innovasjon, spesielt i kommersialisering av den nye teknologien (Thue og Rinde, 2001).

Først gjennom vannkraft, deretter utviklingen av petroleumssektoren. Oslo- og Akershusregionen har stått sentralt gjennom begge disse fasene. Neste fase kan bli nye fornybare energiformer. Forskning og utvikling omkring dette har begynt å melde seg.

Energiklyngen er den største målt i omsetning og verdiskaping av de fem klyngene i hovedstadsregionen. Omsetningen i 2003 var på hele 137 mrd kroner, og verdiskapingen vel 40 mrd kroner. Den sysselsetter noe under 9.000. Samtidig har dette vært en av de mest lønnsomme virksomhetene i Oslo- og Akershusregionen, med profittmarginer på mellom 20 % og 30 % de seneste årene. Klyngen preges av færre og større bedrifter enn de andre klyngene, og antallet har ligget relativt stabilt på vel 440 de senere årene.

Figur 4.2: Energiklyngen: Petroleum, skipsbygging, strøm- og varme, teknisk forskning og tjenester og utviklingsaktører. Antall sysselsatte pr. delregion innen Osloregionen

Utgangspunktet for klyngen var utviklingen av vannkraftsressursene. Utfasingen av investeringer i vannkraftressurser fra slutten av 80-tallet bidro til at de teknologiske miljøene forvitret. De siste ti – femten år har utviklingen gått i retning av å effektivisere produksjonen gjennom automasjon av prosessene. I

dag styres for eksempel kraftproduksjonen fra Aurlandsanleggene av to mann på Gol.

Norge var også et av de første landene i Norden som deregulerte energimarkedet. Energiloven av 1990 la grunnlaget for verdens første internasjonale energibørs for elektrisk strøm, Nord Pool (The Nordic Power Exchange) med hovedkvarter i Oslo. Store energiselskaper som Statkraft og Statnett har også valgt å legge sine hovedkontorer til Oslo, selv om produksjonen naturlig nok ligger der energikildene og stasjonene er.

Norge er den tredje største eksportøren av olje og gass i verden og den syvende største produsenten. Dagens høye oljepriser gir svært god lønnsomhet, og investeringsnivået har ligget på mellom 70 – 80 mrd kroner hvert år de senere årene. De fleste investeringene går nå til modifiseringer på etablerte installasjoner. Bare 17 % av investeringene går til nye prosjekter (Menon 2005).

Underleverandører som Aker Kværner, Vetco (tidligere ABB) og FMC Kongsberg Offshore, som tidligere bare forholdt seg til den norske kontinentalsokkelen, har etter hvert utviklet seg til å bli internasjonale aktører med oppdrag over hele verden. Organisasjonen Intsok, som eies av oljeindustrien, jobber nå systematisk med å internasjonalisere den norske kompetansen, ettersom andelen lete- og utbyggingsoppdrag på norsk sokkel ventes å gå nedover om få år.

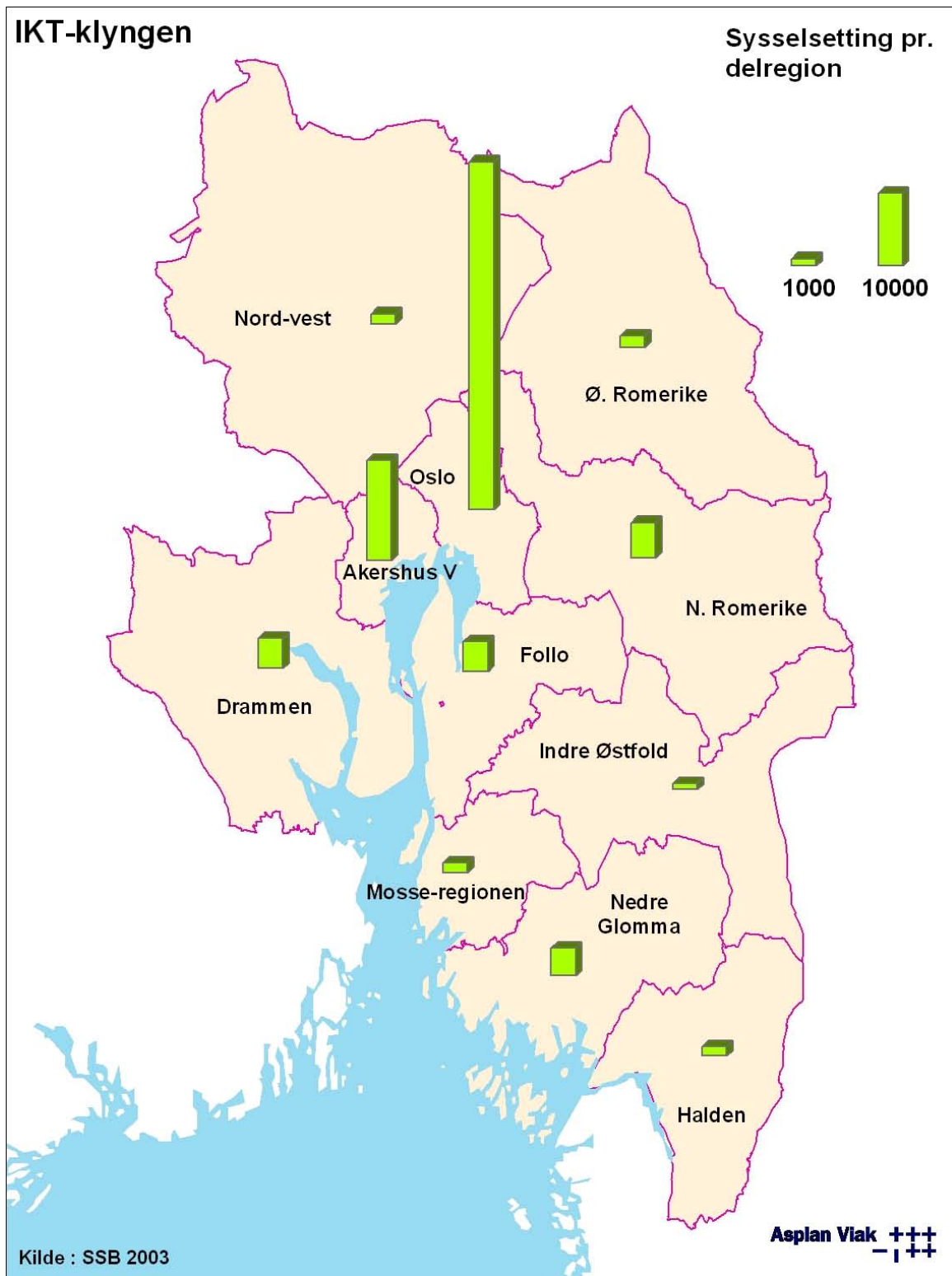
Innen offshore engineering er miljøet i Oslo landets største og kanskje det viktigste. I dette miljøet utvikles nye tekniske løsninger basert anvendt forskning omkring seismikk, undervannsinstallasjoner, flytende produksjonssystemer, boreteknologi og reservoarteknologi. Samspillet med kunnskapsmiljøene i regionen er tett. Kjeller representerer et tyngdepunkt innen forskning omkring energirelaterte problemstillinger. Her finner en Institutt for Energiteknikk (IFE), hvor det forskes på konvensjonelle energibærere, men også fornybar energi som hydrogen-, sol- og vindenergi. Norsk Institutt for Luftforskning (NILU), Norwegian Seismikk Array (NORSAR), og Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) er andre viktige institusjoner som utgjør en sentral del av faktorforholdene i dette miljøet. I tillegg har en Campus Kjeller som arbeider aktivt opp mot instituttene for å fasilitere kommersialisering.

I Gaustadbekkområdet finner en Norges Geologisk Undersøkelser, SINTEF og ikke minst Universitet i Oslo, som gjennom en rekke realfags- og informatikkmiljøer utgjør mye av den kompetansemessige kjernen i klyngen i Oslo- og Akershusregionen.

4.3 IKT-klyngen

Alexander Graham Bell patenterte sin første telefon i 1876, og bare noen måneder senere var den tatt i bruk i Oslo. Siden har Norge vært tidlig ute med å ta i bruk den til en hver tid siste teknologien og utvikle tjenester innen telefoni og radiokommunikasjon.

Behovet for god og rask kommunikasjon ikke minst innen skipsfarten la grunnlaget for en informasjons og telekommunikasjons (IKT) klynge som i dag er en av Norges viktigste næringsmiljøer.

Figur 4.3: IKT-klyngen: Media, dataproduksjon, -salg og -service, telesystemer, software, FoU. Antall sysselsatte per delregion innen Osloregionen

Kompetansegrunnlaget og interessen for teknologiske innovasjoner innen IKT har alltid vært høyt i Norge. GSM ble utviklet i Norge og ble kåret til verdens beste kommunikasjonssystem i 1986. Manglende finansiering og svakt industrielt miljø (lite utviklet klynge) førte til at teknologien ble kjøpt opp og ført ut av landet (og ble en del av grunnlaget for Nokias industrielle eventyr). I dag er imidlertid utviklingen av GSM-nettet, og senere også UMTS-nettet, en viktig del av

grunnlaget for IKT-klyngen. Siden 1994 har IKT vært den raskest voksende næringen i Norge.

Oslo- og Akershusregionen er senteret for forskning og utvikling i tillegg til at regionen rommer store grupper avanserte brukere i andre næringer, både innen IKT og andre klynger. Oslo- og Akershusregionens teknologiske basis er spesielt knyttet til satellitt kommunikasjon, avanserte forsvarssystemer, olje og maritim virksomhet (inkludert fiskeriene) og innen CAD teknologi (Rapid Prototyping, se kapitlet under om kunst, design, media og arkitekturklyngen). Tre av de ti største IKT produsentene er vokst ut av Tandberg Radiofabrikk, som la grunnlaget for produksjon av dataskjermer og datalagringsutstyr siden 1960-tallet. I dag preger videokonferanseutstyr og telemedisin produktspekteret. Innen Kongsberg gruppen er det utviklet et vidt spekter av høyteknologiske produkter både til maritim virksomhet og forsvarsindustrien. Fast Search and Transfer er verdensledende på søkermotorer og Thales blant de ledende på datasikkerhet.

IKT-klyngen har dannet grunnlaget for norske bedrifter av typen Opera, som leverer nettlesere på verdensmarkedet, blant annet for håndholdte datamaskiner (PDA) og mobiltelefoner. I dag er det 2.7 millioner internettabonnenter (flere enn det er husholdninger) i Norge. Nordmenn sender flere SMS'er pr innbygger enn noe annet land. Norge regnes i dag som et av det mest IKT-utviklede land i verden.

Innen forskning og utvikling står Universitet i Oslo og Instituttet for Informatikk (IFI) i en særstilling. IFI deltar i en rekke internasjonale samarbeidsprosjekter og har 1400 studenter på grunnfag, 300 på hovedfag og 50 på doktorgrad.

Fra dette norske IKT-miljøet kom professor Kristen Nygaard og professor Ole-Johan Dahl, som fikk internasjonal anerkjennelse innen sine arbeider innen programmering (Simula).

IKT-senteret på Fornebu med sitt Simula Research Laboratory viderfører denne tunge tradisjonen, og har fokusert på programvareutvikling, spesielt innen avansert medisinsk modellering. Telenors hovedkontor med sine 6.000 ansatte bidrar sterkt som krevende og avansert kunde, og er fortsatt sentral på forskning og utviklingssiden. Norsk Regnesentral tilhører også dette miljøet og er et av Europas sterkeste innen anvendt IKT og statistikk.

Oslo- og Akershusregionen står også sterkt innen mikroteknologi og mikrosystemer. SINTEF har en ledende rolle. Bl.a. har SINTEF fått ansvaret for Det Norske Mikroteknologi Senteret som ble åpnet i Gaustadbekkdalen i 2001.

Kjeller utgjør også en viktig del av klyngen, med 3.000 ansatte⁵ og konsentrasjoner av institutter og laboratorier. Selskaper som Simrad (marin navigering) og Nera (satelittkommunikasjon) og Opera (nettleserteknologi) har vokst ut av dette miljøet. Forsvarets Forsknings Institutt (FFI) og Universitetsstudiene på Kjeller (UniK) utgjør også to kompetansemessige tyngdepunkt på Kjeller og i den norske IKT-klyngen.

På denne kunnskapsbasen og i dette markedet har det vokst fram et stort antall bedrifter og virksomheter. I 2003 var det registrert vel 3.900 bedrifter som til sammen omsatte for nesten 140 mrd kroner, dvs hele 78 % av landets totale omsetning. Verdiskapingen i 2003 var 40 mrd, opp 11 mrd fra året, før som var preget av nedgangen i IKT-sektoren som helhet. I den regionale økonomien, målt

---

⁵ Kilde: Campus Kjeller

etter omsetning og verdiskaping, utgjør IKT-klyngen den nest største, etter energi. Sysselsettingsmessig er den imidlertid den viktigste; vel 60.000 i 2003 (68 % av alle i Norge), ned fra toppåret i 2002 hvor 74.400 hadde sitt arbeid i denne klyngen i Oslo- og Akershusregionen (Menon 2005).

4.4 Life science – klyngen

Medisinsk- og bioteknologisektor, her kalt "Life science", er Oslo- og Akershusregionens tredje største næringsklynge (etter Energi og IKT), målt i omsetning og verdiskaping.

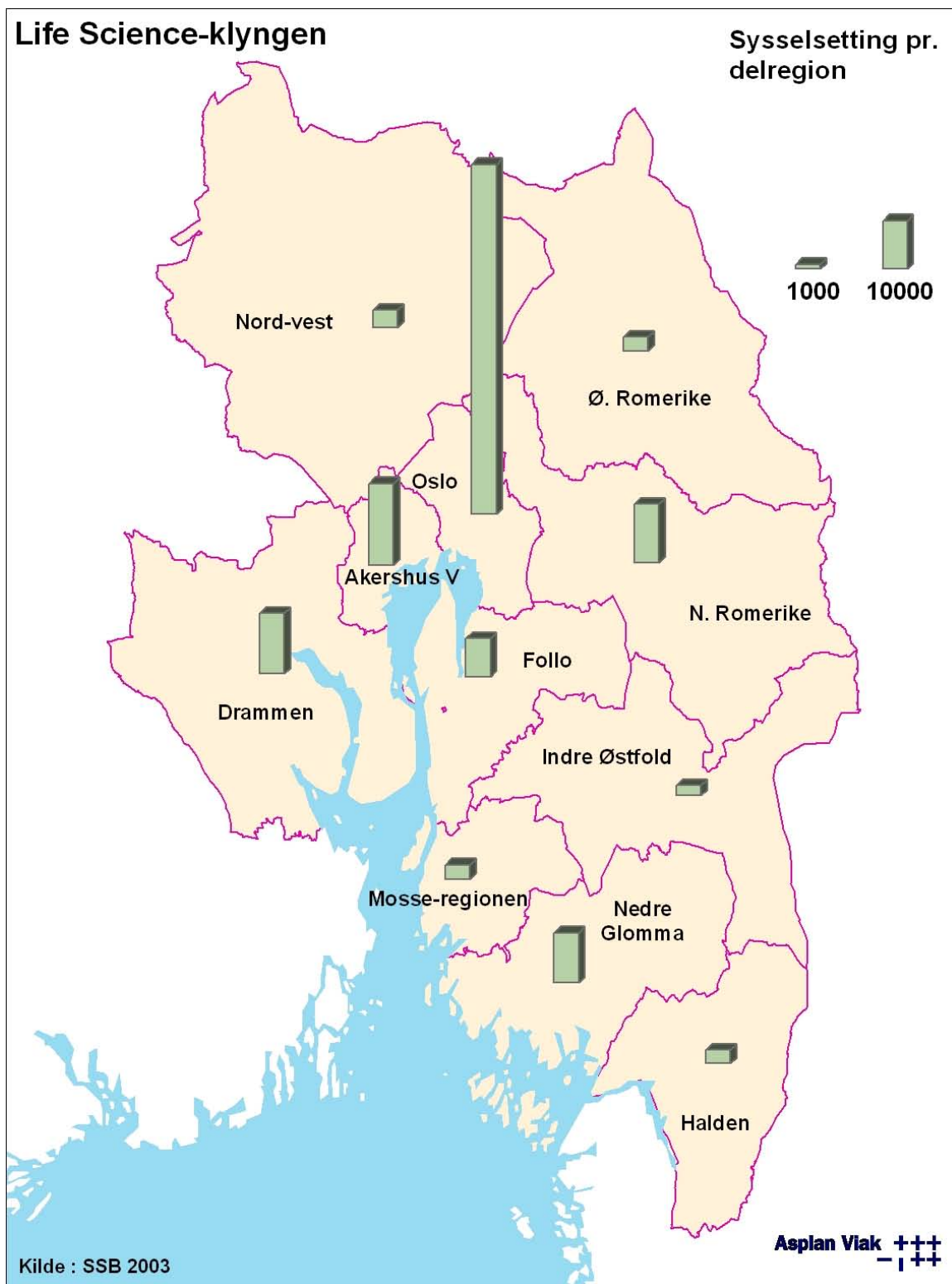
Trettifem prosent av alle selskapene og 61 % av alle ansatte innen life science i Norge er lokalisert i Oslo. De store konsernene trekker opp andelen. Dette kommer til uttrykk i sysselsettingsandelene. Oslos fortrinn som nasjonalt senter for denne klyngen er i stor grad sammenfallende med lokaliseringsbetingelsene vi har sett for de andre klyngene. Her finner en de tyngste kunnskapsmiljøene, den best kvalifiserte arbeidskraften, finansmiljøer og sentrale beslutningstakere. Dette kan illustreres med at selv bedrifter innen en så kystbasert næring som oppdrettsnæringen velger å ha legge sine hovedkontor til Oslo.

*"Oslo er base for et sterkt finansielt miljø og derfor foretrukket lokalisering for Fjord Seafoods hovedkontor. Oslo- og Akershusregionen er to timers flight fra de fleste europeiske byer og kan tilby en av Europas mest punktligge flyplasser, bare tyve minutter fra sentrum" **Terese Røed, Fjord Seafood.***

Et godt utbygd helsevesen, høye nasjonale ambisjoner, et landbruk med høye krav til helse og kvalitet og verdens mest avanserte akvakulturnæringer har gjort life science klyngen til en av Norges mest framtidsrettede klynger. Oslo- og Akershusregionen er landets ledende innen forskning og utdanning og industriell virksomhet innen bioteknologi, medisin og helse. Gode registerdata (biobanker som går tilbake 4- 5 generasjoner) og positive holdninger i befolkningen har ført til at forskning og utvikling på dette feltet har gode forutsetninger. Oslo- og Akershusregionens forskningsmiljøer er spesielt tunge på felt som immunologi, akvakultur, dyrehelse, marine ressurser, bioinformatikk og funksjonell genomforskning.

Norges ledende rolle som fiskerinasjon er utgangspunktet for forskningsmiljøene på Ås. Det kompetansemessige tyngdepunktet er her Universitetet for miljø – og biovitenskap (UMB). I tilknytning til dette har det vokst fram en rekke institutter og miljøer. Akvaforsk har siden 1960-tallet vært det ledende instituttet og kunnskapsmiljøet innen oppdrett, og har også de senere årene blitt sentrale innen den genetiske forskningen på dette feltet (med utgangspunkt i laks). Sammen med Veterinærhøgskolen og miljøet på Adamstuen utgjør dette et nasjonalt tyngdepunkt innen dyrehelse og veterinær medisin. I dag utredes muligheter for å samlokalisere UMB og Veterinærhøgskolen på Ås.

Grunnlaget for Oslo- og Akershusregionens sterke posisjon innen dyrehelse er gode registerdata som følge av den strenge reguleringen av veterinærvirksomhetene i Norge. Siden 1975 har en lagt inn data av høy kvalitet, og en har i dag informasjon om 3 millioner dyr, noe som gir spesielt gode forutsetninger for genetisk forskning og utvikling.

Figur 4.4: Life Science-klyngen: Næringsmiddel, farmasi, medisinsk utstyr, forbruk og avfall, FoU, Helse. Antall sysselsatte per delregion innen Osloregionen

Kunnskapsmiljøene, koblingene til kyst-Norge og de marine ressursene og norske bedrifter har dannet grunnlag for nye bedrifter. Ut av Norsk Hydros forskning

omkring Omega 3 fettsyrer har det vokste bedrifter som Pronova Biocare som er verdensledende på alginatprodukter og Clavis Pharma.

Statoil har gjennom sitt Norferm begynt å kommersialisere på mulighetene som ligger i å utnytte derivater fra naturgass og solenergi i produksjonen av fôr til havbruksnæringen og landbruket.

Koblingene til IKT-klyngen har også lagt grunnlaget for ny forskning og produktutvikling; og forskergrupper i Oslo- og Akershusregionen er helt i fronten innen utviklingen av såkalte bioinformatikk-produkter. Det gjelder firmaer som DiaGenic AS, NorChip AS og PubGene AS.

Kompetansegrunnlaget er knyttet til Universitet i Oslo og Institutt for Medisinsk Bioteknologi. UMB og Matforsk på Ås er sentrale kunnskapsprodusenter i denne klyngen. I tillegg har en institusjoner som Norsk Regnesentral som er ledende innen statistisk-matematisk modellering og bearbeidingen av store mengder data som er nødvendig innen den funksjonelle genomforskning. Det samme gjelder Simulasenteret, som er omtalt under IKT over og private selskaper som Fast Search and Transfer. Forskningsprogrammer av en viss størrelse (FUGE) har bidratt til at denne forskningen har styrket seg betraktelig de senere årene. FUGE mottar 150 mill. kr i året fram til 2007.

Deler av det norske life science-miljøet bygger på teknologien utviklet av professor John Uglestad, de såkalte "uglestadkulene" som brukes til å separere biologisk materiale. Dette har lagt grunnlaget for Dynal Biotech som i dag er blant de ledende innen kreftforskningen, hvor de samarbeider tett med Radiumhospitalet (og Radiumhospitalets Forskningsstiftelse).

Radiumhospitalet har siden sin åpning i 1932 spesialisert seg på kreftforskning og behandling, og har også vært dyktige på kommersialisering. PhotoCure er det mest kjente resultatet.

Det Norske Kreftregisteret med sine omfattende dataregistre, har også lagt grunnlaget for forskning og utvikling og større internasjonale samarbeidsprosjekter.

Et annet medisinsk område hvor Oslo- og Akershusregionen er sterk, er innen hjerte- og karsykdommer. Her er Rikshospitalet og Universitet i Oslo de toneangivende miljøene. Disse er også sterke på forskning omkring immunologi, der Institutt for Immunologi ved Universitet i Oslo står sentralt. Instituttet er et av Norges største forskningsinstitusjoner målt i vitenskapelige ansatte og aktiviteter.

De sterke faktorforholdene og de gode markedsmulighetene har ført til at en rekke internasjonale selskaper har valgt å legge seg til Oslo- og Akershusregionen. Selskaper som GlaxoSmithKline og Astra Zeneca er i denne kategorien. Vingmed, Axis Shields og Alpharma representerer nå også kjernevirksomheter i klyngen. Antall selskaper har vokst relativt sterkt siste ti år, og utviklingen fordeler seg innen kategoriene "bioteknologi og farmasøytiske produkter", "medisinsk utstyr", "helsetjenester" og "handel".

4.5 Design, media og arkitektur – Kultur-klyngen (også kalt "Florida-klyngen")

Denne klyngen er den vi foreløpig vet minst om, og det er gjort få studier. Samtidig har en indikasjon på at sysselsettingsveksten i dette er betydelig.

Pågående Florida-studier (Arne Isaksen – publiseres i 2005) viser at Oslo- og Akershusregionen er sterkt overrepresentert av såkalte "kreative næringer". Samtidig er det ikke tvil om at denne klyngen har avgrensingsproblemer i forhold til det som tidligere er definert som "overbygningsnæringer". Mange av bedriftene og arbeidsplassene er rettet inn mot det lokale, regionale og nasjonale markedet. Det er foreløpig få som har beveget seg ut av det norske markedet. For mange er det tilstrekkelig etterspørsel og fortjeneste i hjemmemarkedet. Norsk kunst og norske arkitekter har imidlertid åpnet opp for en internasjonal anerkjennelse og arkitekter som Sverre Fehn og arkitektkontoret Snøhetta har gått opp sporet for hele bransjen. Norsk design begynner også å høste lovord internasjonalt. Et poeng her er at globalt oppfattes norske miljøer som en del av en skandinavisk tradisjon og en skandinavisk klynge. Finsk, dansk design og i noen grad svensk design, ligger helt i verdensklassen (der Finland er rangert som nr. 1).

Norsk medieindustri (film, tv-produksjoner, reklame), som grenser over mot innholdsindustrien i IKT-klyngen omtalt over (dataspill, mobiltelefon-applikasjoner), er også i ferd med å ta markedsandeler internasjonalt.

Det som gjør klyngen spesielt interessant og viktig for hovedstadsregionen, er at vitaliteten, mangfoldet og egenskapene ved miljøet gir viktige impulser til resten av byen og andre næringsklynger. Mennesker som tiltrekkes av kunst, design, media og arkitektur skiller seg ofte fra de mer vitenskapelige fagmiljøene. Den høye andelen av mennesker som arbeider innen de såkalte kreative yrkene bidrar til å gjøre byen spennende og fargerik for alle. I konkurransen om de beste hodene internasjonalt, er det viktig for alle næringsbransjer at bykulturen oppleves som variert, med både en nasjonalt høy kvalitet og et mangfold med spennende kulturnisjer.

Geografien kan ses på flere nivåer. Akerselva-korridoren med Grünerløkka og Grønland framstår som en geografisk ryggrad for nyskaping, hvor flere av disse miljøene er tyngst representert i Oslo by. Det er også sterke nettverk mellom disse og miljøer i Osloregionen eksempelvis Fredrikstad og Drammen. I tillegg er det nære bånd til Høgskolen på Lillehammer og Lillehammer og til andre norske storbyer. Samtidig er miljøet internasjonalt orientert, slik at gode flyforbindelser har stor og økende betydning.

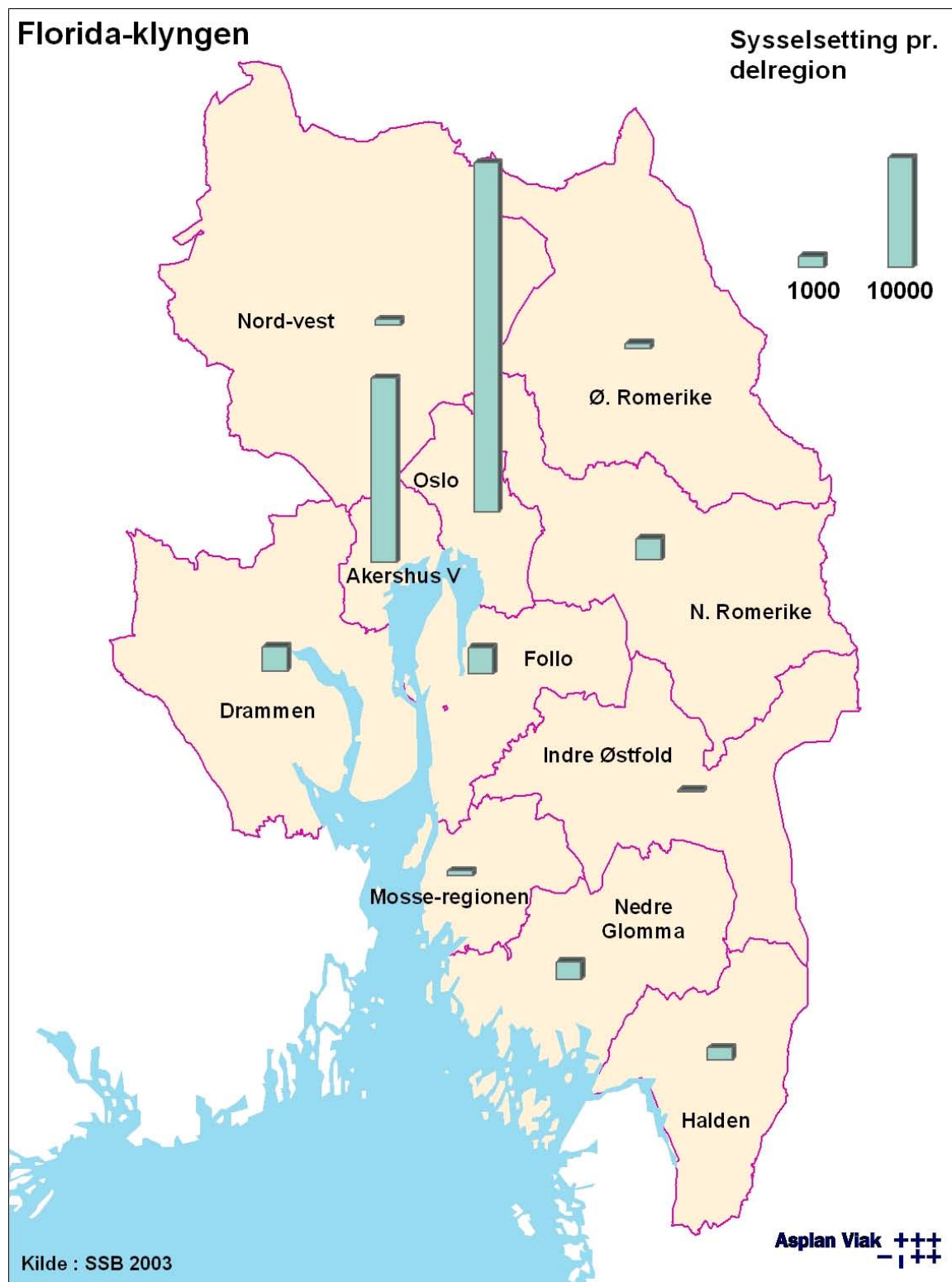
Richard Floridas teori om "den kreative klassen" (Florida 2002) kobler *talent, teknologi og toleranse* (de tre t-er). Teorien kan oppfattes normativ; dette er noe alle byer burde strebe etter. Men den har også i seg islett av determinisme. Dersom en by oppnår et tilstrekkelig høyt nivå på de tre t-ene, kan en selvforsterkende og akselererende akkumulering av disse moderne formene for produksjonskapital oppstå, noe vi ser i enkelte områder som Cambridge, Paris, San Francisco og New York. Oslo vil aldri komme i denne klassen, men det utvikles likevel mye talent i Norge, og spesielt i Osloregionen.

Forutsetningen for at Osloregionen finner en global nisje, er imidlertid at en arbeider strategisk med å utvikle den; den må gjøres bedre kjent internasjonalt. Internasjonal profilering er vel så viktig her som i de andre klyngene, parallelt med en strategisk utvikling av innholdet i klyngen så langt det lar seg gjøre.

I følge Arne Isaksens Florida-studier, har Oslo- og Akershusregionen et høyt nivå på talent og toleranse, men ikke på teknologi (Isaksen 2005). Med teknologi mener Florida her teknologiske miljøer som kan omsette talentenes ideer og innovasjoner til kommersialiserbare teknologier og arbeidsplasser. Osloregionen

ser ut til å ha folk med mye kunnskap og ideer, som likevel ikke blir realisert. Her i ligger også svaret på hva som bør ha strategisk oppmerksomhet.

Figur 4.5: Kultur- klyngen: Farmasi og medisin, elektronikk, media og kommunikasjon, FoU, arkitekter og teknisk rådgivning. Antall sysselsatte per delregion innen Osloregionen

Grunnen til at Oslo- og Akershusregionen står sterkt i norsk sammenheng, er rollen som hovedstad, som innebærer at de nasjonale kulturbevarende- og utviklende institusjonene ligger her. I Oslo finner man de store nasjonale

scenene, museene, kunst, design og arkitektfaglige universitets- og høyskolemiljø. Ikke minst, her finner man et tilstrekkelig stort og kompetent og krevende publikum, som i mange tilfeller også har betalingsvillighet for denne typen opplevelser. Dermed har en elementer av en Porter-klynge, og en kan også slå fast at det er grunnlag for en viss grad av markedsdrevet vekst. I Osloregionen er denne imidlertid i stor grad finansiert av offentlig sektor, med oljeinntekter som et viktig økonomisk grunnlag. Kombinasjonen av nasjonalstatens viktigste offentlige institusjoner, og nasjonalstatens største og mest kresne og kjøpekraftige publikum, forklarer klyngens særegne utvikling i denne delen av landet.

Klyngen mangler de større industrielle lokomotivene og er svakt organisert. Mangel på territoriell politikk gjør at Osloregionen sliter med å få tilstrekkelig oppmerksomhet i den nasjonale kulturpolitikken. Det er lite gjennomslag for at de kreative næringene og kulturen er i ferd med å bli et nytt produksjonsmiddel eller en ny form for kapital i det moderne samfunnet. Stortingsmeldingen om Kultur og Næring (St.meld. nr. 22 (2004-2005)), er lite konkret på dette feltet. En begynner likevel å forstå at kulturen er en lokaliseringsbetingelse for andre næringer. Aktørene innen kulturnæringen i Norge er bare i varierende grad seg bevisst dette skiftet og hvilke implikasjoner og muligheter dette skaper.

5 INTERNASJONAL KONKURRANSE

I et europeisk perspektiv framstår Osloregionen som relativt perifer både geografisk og politisk. Et eksempel på dette er at Oslo ikke er en av de konkurrentregionene som Helsingfors og Stockholm sammenlikner seg med i sine benchmarkingsstudier - de andre nordiske hovedstedene oppfatter at de tilhører en høyere divisjon enn den Osloregionen er i. En potensiell trussel for framtiden er at den perifere lokaliseringen blir en større ulempe enn før etter hvert som globaliseringen blir mer omfattende. I verste fall kan Oslo bli en filialby der næringslivet er styrt fra hovedkontorer i utlandet.

Samtidig er Norge generelt, og Osloregionen spesielt, blant de aller mest velstående i Europa. Arbeidsløsheten er lav, inntektsnivået høyt og levestandarden god. Utdanningsnivået og IKT-bruken er på topp, og en scorer relativt bra på innovasjonsindikatorerne. Der er derfor lett å peke på Osloregionens sterke sider internasjonalt.

Framover ligger det muligheter i å spille på de sterke sidene, og å profilere regionen tydeligere internasjonalt. Da er det nødvendig med et regionalt lederskap, som evner å få aktørene i så vel offentlig som privat sektor til å trekke i samme retning.

De fire elementene i SWOTen på makronivå er oppsummert i tabellen nedenfor.

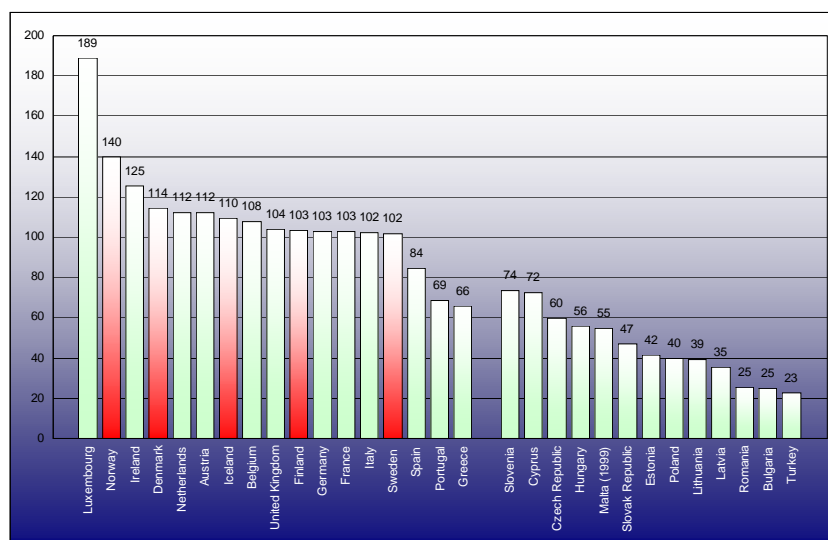
<p style="text-align: center;"><i>Styrker</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Økonomi – Meget høy BNP pr innbygger • Lav arbeidsløshet • Levekår – God livskvalitet	<p style="text-align: center;"><i>Svakheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Lokalisering – I periferien • Pris og kostnadsnivå – Det er dyrt • Lite FoU i næringslivet
<p style="text-align: center;"><i>Muligheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Innovasjonspotensialet – Klustre kan utvikles • Profilering som moderne velferdsregion – Bli interessant for interessante mennesker	<p style="text-align: center;"><i>Trusler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Filialbyen – Rollen som nasjonal hovedstad blir mindre viktig over tid • Ugunstig kostnadsutvikling – redusert attraktivitet

5.1 Styrke: God økonomi og gode levekår

Høyt bruttoregionprodukt pr. innbygger

Målt i kjøpekraftsjustert bruttonasjonalprodukt pr. innbygger, ligger Norge 40 % over gjennomsnittet for EU15, og er det nest rikeste landet i Europa etter Luxembourg. De øvrige nordiske landene ligger 10-14 % over gjennomsnittet (Island og Danmark) eller rett over gjennomsnittet (Finland og Sverige), jfr. figur 5.1. Oljeinntektene forklarer mer enn halvparten av Norges ledelse på gjennomsnittet. Uten oljeinntektene havner vi på et nivå like over Danmarks.

Osloregionen har det høyeste bruttoregionproduktet i Norge og er en av de rikeste regionene i Europa. I 2000 lå regionens kjøpekraftsjusterte BRP pr. capita vesentlig over gjennomsnittet for regionene i Europa. Når oljeinntektene er fordelt på norske fylker ut fra deres andel av Fastlands-Norges BNP, scorer norske regioner svært høyt: Av til sammen 1.329 NUTS 3-regioner (fylker i Norge) i EU29⁶ er Oslo på 6. plass med indeks 278, når gjennomsnittet i EU15 settes til 100, jfr. tabell 5.1. Bare Indre London, München, Frankfurt, Paris og Wolfsburg kom foran Oslo kommune på denne statistikken. En Osloregion bestående av Oslo, Akershus og Østfold ville havnet på 23. plass med indeks 196. Figur 6.6 viser de norske regionenes kjøpekraftsjusterte BRP pr. capita i en europeisk sammenlikning.

Figur 5.1: Kjøpekraftsjustert BNP per capita i 2002 for EU15 og Norden (til venstre) og EU10 og de tre kandidatlandene (til høyre). EU15 = indeks 100. (Kilde: Nordregio)

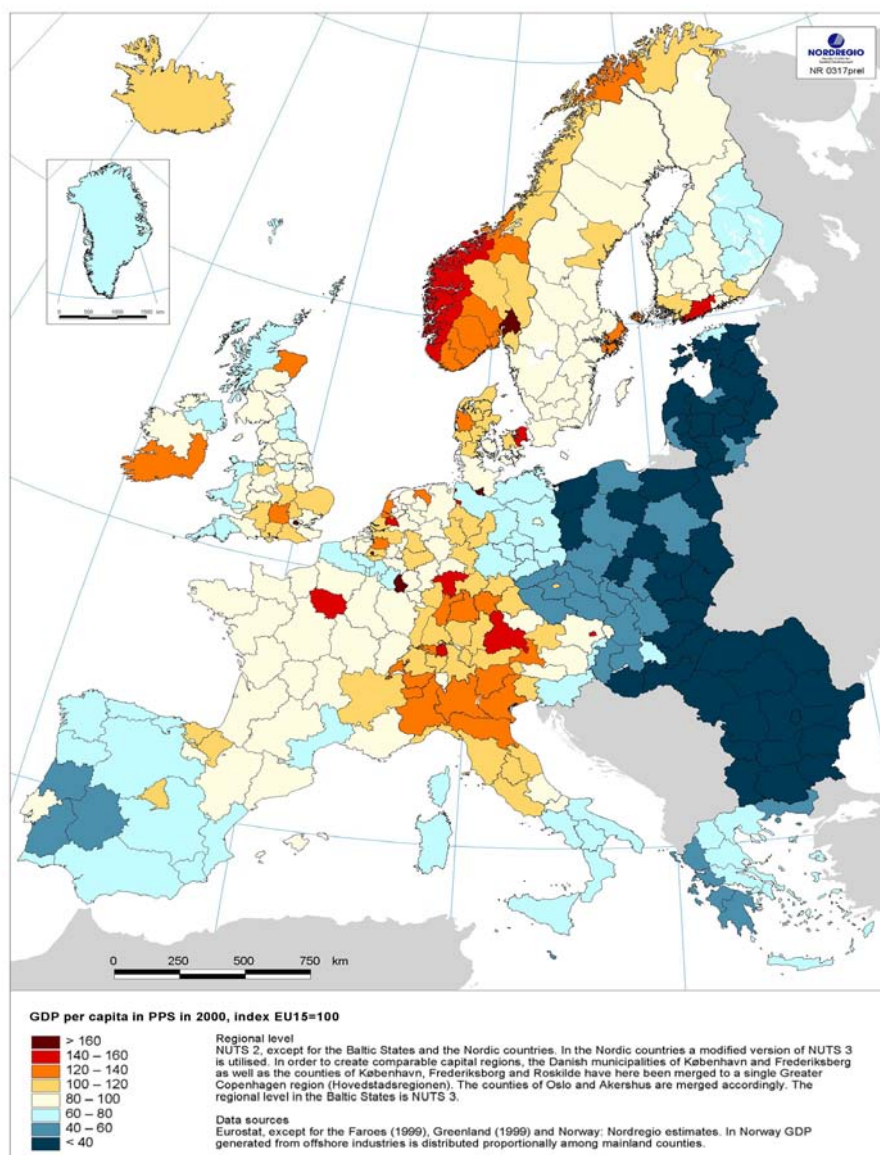
⁶ I dette kapitlet sammenlikner vi flere ganger med tall for Europa. I figurene forekommer det noen forkortelser:

- EU15 er de landene som var EU-medlemmer pr. mars 2004
- EU27 er de 25 nåværende medlemslandene pluss kandidatlandene Bulgaria og Romania.
- EU29 (eller EU27+2) er disse 27 pluss Norge og Sveits, dvs. de landene som deltar i ESPON-programmet. (Mer om ESPON finnes på www.espon.lu.)

Dersom vi ikke fordeler oljeinntektene på fylkene – noe som er like korrekt i en regional analyse – blir tallene annerledes. Da havner Oslo på 18. plass, med indeks 210, mens Oslo, Akershus og Østfold til sammen ligger på 70. plass, med indeks 147. Dette er på nivå med de andre nordiske hovedstadsregionene: Stockholmsregionen har indeks 134, mens Helsingfors- og Københavnsregionen begge har indeks 149.

Tabell 5.1: Osloregionens plassering blant 1.329 regioner i EU29, i år 2000.

	Kjøpekraftsjustert BRP pr. capita. Indeks EU15 = 100			
	Uten oljeinntektene		Med oljeinntektene	
	Plassering	Indeks	Plassering	Indeks
Oslo	18	210	6	278
Akershus	223	112	71	148
Østfold	526	89	183	118
Oslo/Akershus	48	162	16	215
Oslo/Akershus/Østfold	70	147	23	196

Figur 5.2: Kjøpekraftsjustert BNP per capita for regioner i Europa, 2000. Oljeinntektene er fordelt på fastlandsfylkene ut fra deres andel av Fastlands-Norges BNP. Oslo og Akershus er slått sammen til en region. (Kilde: Nordregio)

Lav arbeidsløshet, teknologisk avansert og god konkurransevne

En del av forklaringen på det høye inntektsnivået er at vi har en stor andel av befolkningen i arbeidsstyrken og at arbeidsledigheten er relativt lav. Av 27 OECD-land hadde Norge den 6. laveste arbeidsledigheten i 2003 med 4,5 % gjennomsnittlig ledighet for året, mot 7,1 % i gjennomsnitt for de 27 landene (OECD 2005).

Norge er også relativt teknologisk avansert. Når det gjelder antall PC-brukere i forhold til befolkningen, er vi nr. 7 av 236 land i verden, bare slått av Sveits, USA, Danmark, Sverige, Australia og Luxembourg (GeoHive 2005).

Norge er også et av de landene som scorer best når landenes konkurransevne sammenliknes. Den sveitsiske handelshøgskolen IMD undersøker hvert år situasjonen for 323 faktorer som de mener er viktige for et lands konkurransevne, fordelt på fire områder: Økonomisk utvikling (internasjonal handel og investeringer, sysselsetting, prisutvikling), offentlig sektors effektivitet (finanspolitikk, offentlig økonomi, lovverk, sosiale rammebetingelser), næringslivets effektivitet (produktivitet, arbeidsmarked, ledelse, holdninger) og infrastruktur (teknologisk og vitenskapelig infrastruktur, helse, miljø, utdanning). I denne undersøkelsen er Norge land nr. 17 av 52. Av de europeiske landene er Island på topp, fulgt av Danmark og Finland, mens Norge er nr. 10 (IMD 2004).

I en annen undersøkelse av vekst og internasjonal konkurransevne, er Norge nr. 6 av 104 land, med Finland, Sverige og Danmark som de eneste europeiske landene foran Norge på listen. Denne undersøkelsen bygger på indikatorer for teknologi/innovasjon, offentlige institusjoner og makroøkonomiske forutsetninger, og den bygger dels på statistikk og dels på intervjuer (World Economic Forum, 2004).

Gode levekår og høy livskvalitet

Norge scorer godt også på alle internasjonale levekårssammenlikninger. En grunnleggende levekårsindikator er den forventede levealderen. Her ligger Norge med sine 79,25 år som nr. 19 av alle verdens land, og som nr. 12 i Europa (GeoHive 2005).

Konsulentfirmaet Mercer samler hvert år inn data for 39 indikatorer for livskvalitet innen temaer som boliger, helsetjenester, naturmiljø, politisk stabilitet, kriminalitet, offentlig infrastruktur, kulturtilbud, skolekvalitet og tilgjengelighet til varer og tjenester. 215 av verdens byer sammenliknes, med New York som benchmark med 100 poeng. Zurich og Geneve er på topp med 106,5 poeng. Oslo er nr. 31 i verden og 18 i Europa med sine 101,5 poeng – bak København, Stockholm og Helsingfors, men foran London som får samme score som New York, jfr. tabell 5.3 (Mercer 2005). Undersøkelsen er ment å skulle vise hvor i verden det er trygt og stabilt, men sier ikke noe om hvor dynamiske byene er. For "personlig sikkerhet" er Oslo nr. 8 i verden i følge den nyeste av disse undersøkelsene.

I en undersøkelse publisert av tidsskriftet Foreign Policy er ulike land rangert ut fra hvor likestilte de er, målt ut fra forskjellen i inntektsnivå mellom kvinner og menn. Her kommer Norge ut som nr. 1 av 62 land, foran Sverige og Australia (Foreign Policy 2005). Her vises det også til sammenhengen mellom høy score på likestillingsindikatoren og en indikator for internasjonalisering (der Irland er på topp og Norge er nr. 17) – da det er den samme gruppen av land som havner på toppen av begge indikatorene.

Slike rankinglister må brukes forsiktig. Resultatene avhenger av de vurderinger og verdier som indeksene bygger på. Siden det er mangel på sammenliknbare data, er det også en tendens til at målbare størrelser tillegges vekt rett og slett fordi de er målbare. Totalt sett er resultatene likevel ganske entydige – Norge (og Osloregionen) tilhører den øverste delen av alle lister. Men vi ligger ikke helt på topp, snarere er det slik at Norge tilhører en gruppe vesteuropeiske land som alle er velorganiserte, og har gode levekår, høyt utdanningsnivå, god helse osv.

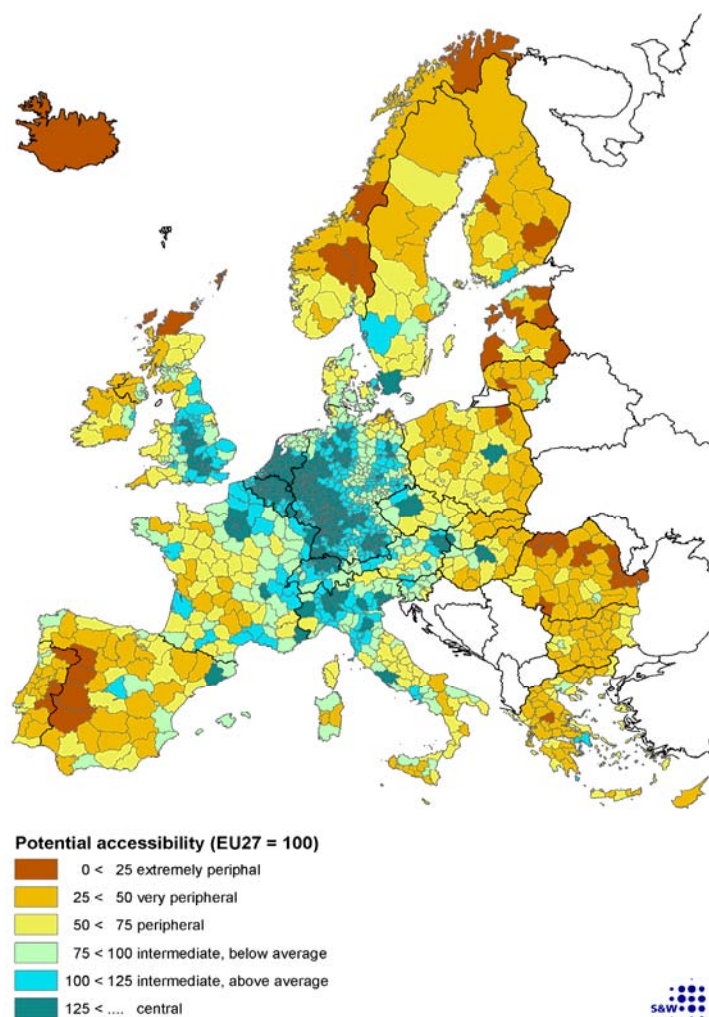
Tabell 5.2: Nordeuropeiske byers plassering på Quality of Life City Rankings Survey 2005. New York = index 100. (Kilde: Mercer 2005.)

Plassering 2005		Indeks 2005
1	Zurich	106,5
1	Geneve	106,5
3	Wien	106,0
5	Dusseldorf	105,5
8	Bern	105,0
8	København	105,0
12	Amsterdam	104,5
13	Brussel	104,0
14	Berlin	103,5
14	Stockholm	103,5
22	Dublin	102,5
25	Hamburg	102,0
25	Helsingfors	102,0
31	Oslo	101,5
31	Paris	101,5
39	London	100,0

5.2 Svakhhet: Perifer lokalisering og høyt kostnadsnivå

Lokalisert i Europas periferi

Oslo ligger sentralt i Norge, men i en europeisk sammenheng, er Osloregionens beliggenhet et åpenbart handikap når det gjelder reise- og transportkostnader. Det bor relativt få mennesker i regionen, og det norske hjemmemarkedet er begrenset. Dessuten er det lange avstander dersom man skal produsere produkter for eksport. Det er også en ulempe å ligge perifert, selv om man selger produkter der avstandskostnadene i seg selv ikke er noe problem, i og med at alt salg innebærer ekstra reisetid og –kostnader. Figur 5.3 illustrerer dette. Kartet viser hvor mange mennesker man teoretisk kan treffe for et seks timer langt møte, uten å måtte overnatte. Både fly, båt, tog og bil er medreknet. Gjennomsnittet for EU27 er satt til 100. Den eneste regionen i Norden som kan regnes som sentral er København (inklusive Skåne). Ingen norske regioner når opp til Europagjennomsnittet for tilgjengelighet, heller ikke Oslo.

Figur 5.3: Multimodal tilgjengelighet for regioner i EU 29. EU 27=100.
Kilde: Nordregio (2004).

Høyt pris- og kostnadsnivå påvirker Osloregionens internasjonale profil

Osloregionen har et høyt prisnivå. OECD sammenlikner prisnivåene i ulike land, ved å undersøke hva det koster å kjøpe en rekke ulike varer og tjenester i medlemslandenes hovedstadsregioner. Det er denne prisindeksen som deretter brukes når man rekner ut kjøpekraftsjusterte BNP-tall (jfr. figurene 3.1-3.3 ovenfor). Berekningene kan aldri bli helt korrekte, men de gir likevel et godt bilde av nivåforskjellene. Tallene for desember 2004 viser at Norge er det tredje dyreste av OECD-landene. I Island er kostnadsnivået 105 % av Norges, i Sveits 102 %. De andre nordeuropeiske landene ligger fra 42 % for Polen via 77-79 % for Frankrike, Tyskland og Storbritannia til 89 % for Finland og Sverige (OECD 2005b).

Hvert år sammenliknes pris- og kostnadsnivået i en lang rekke byer over hele verden, og da blir bildet ikke like dystert for Oslos vedkommende. I 2004 kom Oslo på 15. plass totalt sett, og på 8. plass i Europa, med et kostnadsnivå som ligger 4 % lavere enn New York som er referansebyen (jfr. tabell 5.3). Vi ser imidlertid at indeksen svinger en hel del fra år til år, noe som i hovedsak skyldes endringer i valutakursene.

Det som kanskje betyr mest for det bildet utlendinger har av Oslo, er det prisnivået de møtes av som besøkende. For mange vareslag ligger de norske prisene betydelig over det som er "normalt" i Europa. Prisnivået på mat, drikke og tobakk ligger 72 % over gjennomsnittet for de 31 land som inngår i Eurostats og OECDs felles undersøkelser. Berekningene er basert på undersøkelse av prisene på 450 produkter. Totalt sett er prisnivået i Oslo mer enn tre ganger høyere enn i Warszawa og Riga. For fisk er forskjellen mindre, der er Osloprisene "bare" dobbelt så høye. Dette prisbildet bidrar negativt til Osloregionens internasjonale profil.

I European Cities Monitor 2004 sammenliknes 30 europeiske byer ut fra hvor det er gunstigst å lokalisere en virksomhet (Cushman & Wakefield, 2005). Et utvalg på ledere i 500 av Europas største bedrifter er bedt om å formidle sitt inntrykk av disse byene. I den totale rankingen kommer Oslo sist av de 30 undersøkte byene. London og Paris er på topp med hhv. 85 og 63 poeng av 100 mulige. Stockholm er nr. 15 (11 poeng), København nr. 26 (7 poeng), Helsingfors nr. 28 (4 poeng) og Oslo nr. 30 med 3 poeng. Oslo scorer spesielt dårlig på markedsadgang, kommunikasjoner og offentlig politikk. Det hevdes ofte at man i Osloregionen betaler mindre for velutdannet arbeidskraft, og at det er lettere å få lokaler her enn i andre byer. Dette inntrykket deles imidlertid ikke av bedriftslederne, som plasserer Oslo på 29. plass når det gjelder arbeidskraftskostnader og på 24. plass for lokaler. Oslo scorer imidlertid høyt på faktorene livskvalitet (nr. 9) og fravær av forurensninger (nr. 2). Våre sterke sider er imidlertid de faktorene som bedriftslederne legger minst vekt på når de skal lokalisere sine virksomheter, jfr. kapittel 3.

Dette er bedriftsledernes subjektive inntrykk og ingen objektive sannheter, men det bekrefter at Oslo sliter med et dårlig image internasjonalt.

Tabell 5.3: Levekostnader i noen europeiske byer. New York = indeks 100.

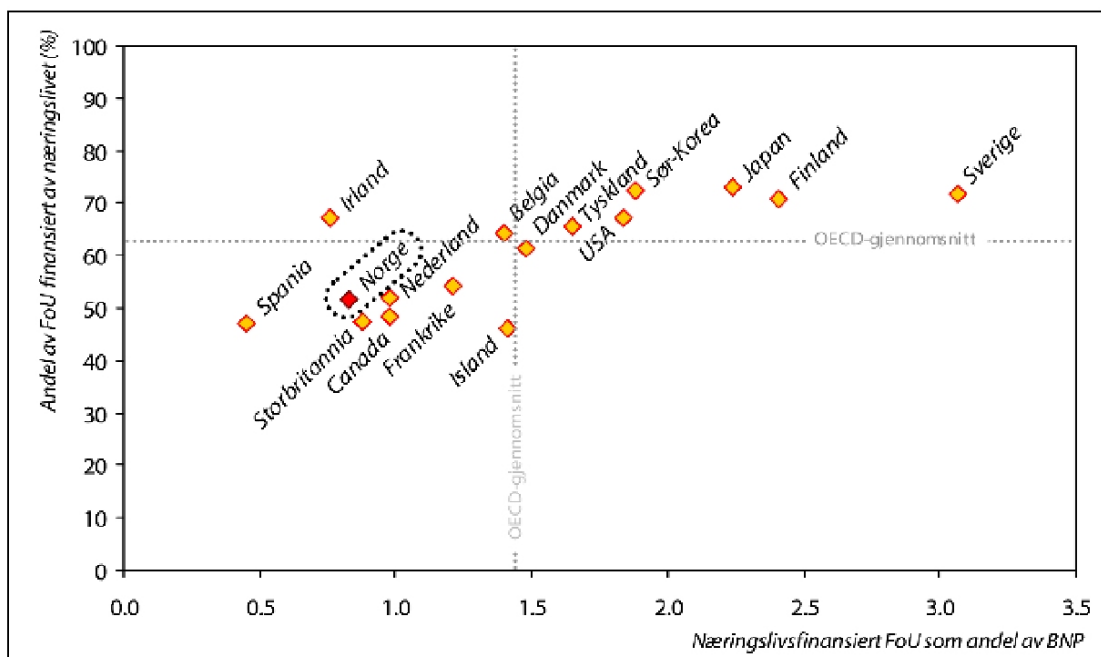
Kilde: Mercer (2005).

Global Rank 2004	Global Rank 2003	City	Index 2004	Index 2003
2	(7)	London, UK	119	(101.3)
3	(2)	Moscow, Russia	117.4	(114.5)
6	(6)	Geneva, Switzerland	106.2	(101.8)
8	(15)	Copenhagen, Denmark	102.2	(89.4)
9	(9)	Zurich, Switzerland	101.6	(100.3)
10	(12)	St. Petersburg, Russia	101.4	(97.3)
14	(21)	Dublin, Ireland	96.9	(86)
15	(13)	Oslo, Norway	96.2	(92.7)
17	(23)	Paris, France	94.8	(84.3)
19	(34)	Vienna, Austria	92.5	(82.4)
22	(48)	Stockholm, Sweden	89.5	(78.2)
23	(36)	Helsinki, Finland	88.8	(80.9)
26	(52)	Amsterdam, Netherlands	88.1	(76.8)
28	(58)	Berlin, Germany	85.7	(75.3)
41	(74)	Glasgow, UK	84.1	(72.3)
42	(65)	Frankfurt, Germany	84	(74.1)
48	(27)	Riga, Latvia	83.3	(83.7)
53	(68)	Brussels, Belgium	82.1	(73.6)
58	(83)	Hamburg, Germany	80.6	(70.9)
75	(60)	Tallinn, Estonia	75.7	(78.4)
76	(54)	Warsaw, Poland	75.4	(76.3)
91	(85)	Vilnius, Lithuania	71.3	(70.5)

Lite FoU i næringslivet

Forskningsmeldingen (St.meld. nr. 20 (2004-2005) påpeker at det er lite næringslivsfinansiert FoU i Norge sammenliknet med i andre land, og at næringslivets andel av næringslivsfinansieringen er lav, jfr. figur 5.4. En viktig årsak til dette er at de forskningsintensive næringene er relativt dårlig representert i Norge. Vi har verken en stor elektronikkindustri som Finland eller en stor forsvarsindustri som Sverige.

I Osloregionen er den private forskningsinnsatsen ca. 30 % av nivået i de europeiske regioner der det forskes mest, mens de offentlige forskningskostnadene er på ca. 60 % av nivået i disse regionene (NIFU STEP 2005).

Kilde: Forskningsmeldingen (St.meld. nr. 20 (2004-2005)), data fra OECD

Figur 5.4: Næringslivsfinansiert FoU i Norge sammenliknet med andre land

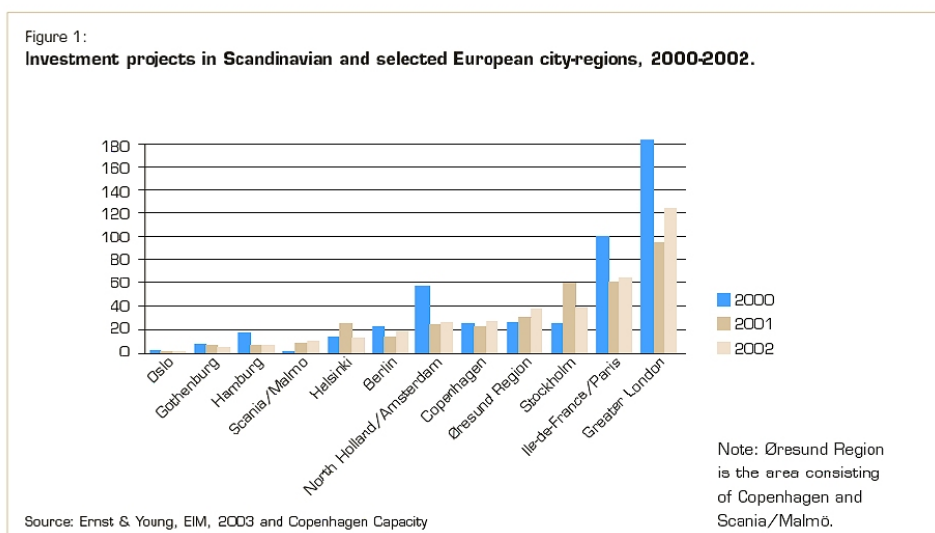
5.3 Trussel: Fare for marginalisering

Fare for å bli en filialby

Med stigende integrasjon over landegrenser vil verdien av å være nasjonal hovedstad bli mindre. Mens det tidligere ble gitt handelsprivilegier til bestemte byer, har det de siste 100 årene først og framst vært som nasjonalt befolkningssentrum, maktsentrum og transportsentrum Osloregionen har vokst. Men i et nordeuropeisk perspektiv er Oslo verken spesielt befolkningstungt, mektig eller sentralt lokalisert. Utviklingen mot et stadig mer internasjonalt integrert næringsliv, kan på lang sikt true Osloregionens rolle som økonomisk sentrum – fra å være et selvsagt sentrum for all økonomisk virksomhet i et Norge med 4,5 mill. innbyggere kan regionen bli en periferi i en Norden-region med 25 mill. innbyggere.

Om ikke Osloregionen har noe spesielt å by på er det først og framst København og Stockholm som er lokaliseringalternativer for ledelsesfunksjonene.

Tall fra 2000-2002 viser at antallet utenlandske direkteinvesteringer når varehandel holdes utenfor er klart større i de andre større byene i Norden enn i Oslo: I 2002 registrerte man 39 slike investeringsprosjekter i Stockholm, 27 i København, 12 i Helsingfors, 11 i Malmö, 5 i Göteborg og 1 i Oslo (Copenhagen Capacity, 2003). For Oslos del var situasjonen den samme i 2000 og 2001, jfr. figur 5.5. For hele Europa ble det i 2003 registrert 1.933 utenlandske direkteinvesteringer, noe som tilsvarer et gjennomsnitt på 3 prosjekter pr. million innbyggere. Flest investeringer ble foretatt i Irland og Estland med hhv. 12 og 11 prosjekter pr mill. innbyggere, Sverige og Danmark fikk 8, mens Norge tilhører bunnsjiktet med én investering pr. million innbyggere (Ernst & Young, 2004).

Figur 5.5: Antall utenlandske investeringsprosjekter i utvalgte byregioner i Europa.
Kilde: Copenhagen Capacity (2003).

Selv om antallet sysselsatte ved hovedkontorene er relativt lite, og ikke i seg selv har noen stor betydning for en regions økonomiske utvikling, er hovedkontorlokalisering likevel en indikator på en regions plass i det økonomiske byhierarkiet. Figur 5.6 viser hvor i Europa hovedkontorene for de 1500 største foretakene er plassert, samt hvor i landene hovedkontorene for de 500 største nasjonale foretakene finnes. Kartet viser at Stockholm er den eneste perifert beliggende byen som har mer enn 2 % av hovedkontorene for de største europeiske selskapene, og at Oslo er den dominerende byen i Norge. Det er et generelt mønster at perifere land er tynnere befolket og mer dominert av hovedstaden enn større og mer sentralt beliggende land.

Det har i de senere årene vært flere nordiske fusjoner og selskapsdannelser, med Nordea, ICA og Coop som eksempler. Ingen av disse selskapene har plassert sitt hovedkontor i Oslo. Derimot ser vi at hovedkontorene ligger i Oslo når det er norske selskaper som kjøper opp andre (f.eks. Reitan/Narvesen og Schibsted) eller ekspanderer utenlands (som f.eks. Hydro og Varner).

Det pågår en regionalisering av det multinasjonale næringslivet, og da blir Norden ofte oppfattet som en region. Oslo og Helsingfors stiller da svakere enn København og Stockholm i konkurransen om å være denne regionens sentrum – noe som kan illustreres ved at København på sine hjemmesider skryter av at 11 nye Norden-hovedkontorer ble lokalisert der i 2003 (Copenhagen Capacity, 2005). Det er grunn til å tro at den nordiske økonomiske integrasjonen fortsetter, og på lengre sikt også inkluderer Baltikum. For Norges og Osloregionens del ligger det i dette en fare for en marginalisering: Kanskje blir Oslo en filialby i Nordeuropa/Norden, på samme måte som Bergen og Trondheim har tapt de fleste av sine nasjonale styringsfunksjoner, og er blitt filialbyer i Norge?

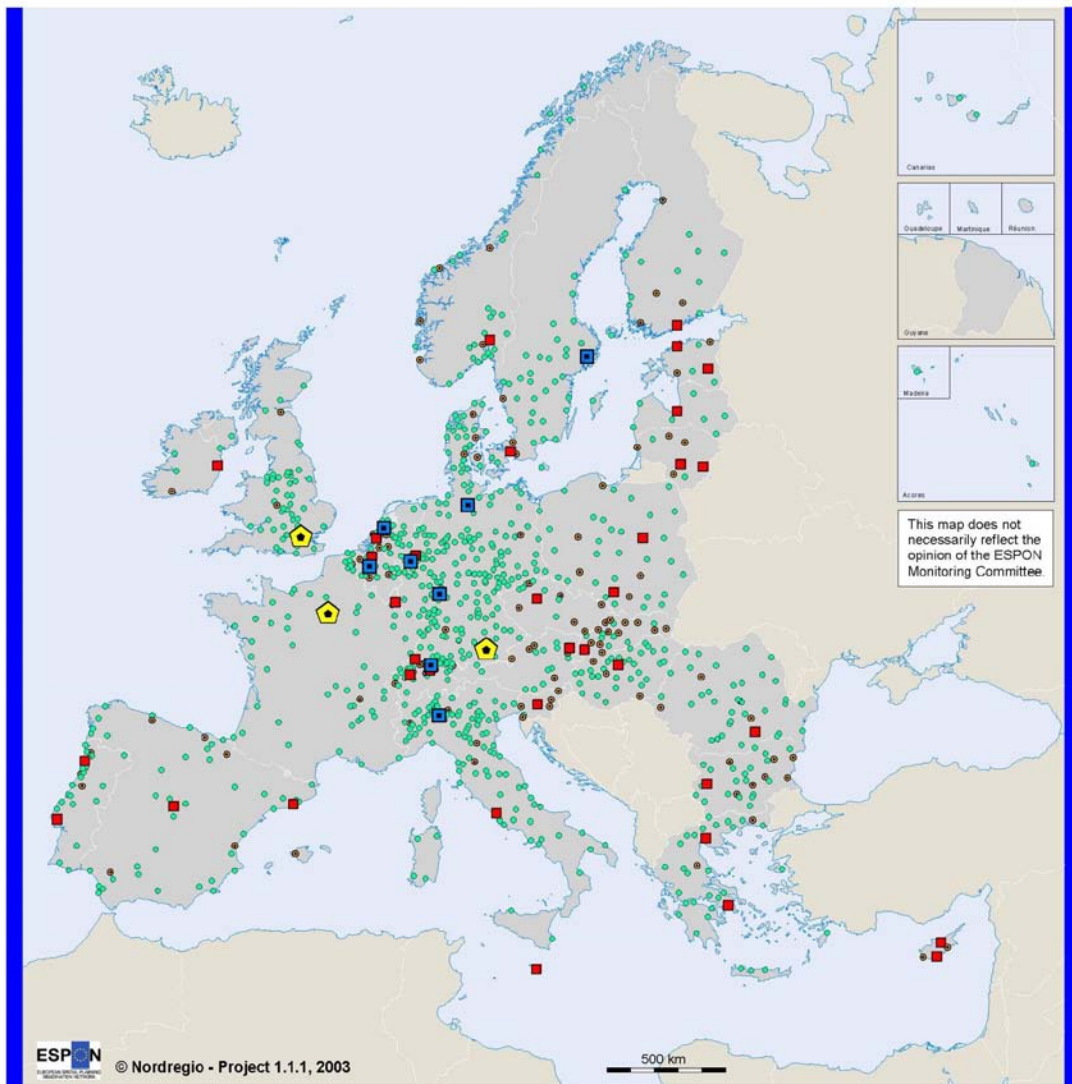
Fortsatt ugunstig kostnadsutvikling

En av de viktigste truslene for framtiden er at kostnadsnivået utvikler seg negativt i forhold til andre europeiske byregioner. Oljeinntektene gir Norge og

Osloregionen store fordeler, men det er samtidig en åpenbar fare for at disse langvarige grunnrenteinntektene bidrar til å skape et vedvarende press i økonomien, og dermed en særnorsk kostnadsutvikling. Dette vil i så fall bidra til å gjøre Osloregionen mindre attraktiv for produktive investeringer sett i et europeisk perspektiv.

Et høyt inntekts- og kostnadsnivå kan være en fordel når det gjelder den typen investeringer fra utenlandske foretak som først og fremst kommer hit for å arbeide på det norske markedet. Vi ser imidlertid tendenser til at markedene ikke lenger er nasjonale. I økende grad skjer det en integrasjon av markedene i Europa, og mange multinasjonale selskaper betrakter nå Norden som ett marked. Da er det fare for at Osloregionen ikke blir valgt som lokalisering for dette markedet, dels fordi kostnadsnivået oppleves som høyt, og dels fordi Oslo er relativt perifert rent geografisk, for en virksomhet som skal betjene hele Norden eller Nord-Europa.

Business decision-making centre

Location of headquarters of the top 500 companies in turnover 2001

- ▣ Global decision-making centre (>5% of top 1500 companies in Europe)
- ▣ European decision-making centre (2-5% of top 1500 companies in Europe)
- ▣ National decision-making centre (>10% of top 500 companies in country, less than 2% of top 1500 companies in Europe)
- Regional decision-making centre (2-10% of top 500 companies in country)
- Local decision-making centre (<2% of top 500 companies in country)

Geographical Base: Eurostat GISCO

Origin of data: Ratings published by National financial magazines, Euroconfidential Belgium

Source: Nordregio

Figur 5.6: Lokalisering av hovedkontorer for Europas 1500 største virksomheter og for landenes 500 største virksomheter. Kilde: Nordregio (2003b).

5.4 Mulighet: Stort innovasjonspotensial og bedre profilering

Gode innovasjonsforutsetninger

Osloregionen framstår i mange undersøkelser som en av de sterkeste i Europa, men samtidig er regionen en av de mest perifere av de sterke. Om det var så enkelt som at de største og mest sentralt lokaliserte byregioner også hadde den beste økonomiske utviklingen og den beste velferden, ville Oslos plassering virkelig vært oppsiktsvekkende.

Blant de faktorene som gjør at Osloregionen kommer godt ut av internasjonale sammenlikninger er bruttoregionalproduktet, utdanningsnivået, den offentlige forskningsinnsatsen og IKT-bruken. Sammen med andre norske regioner står Oslo seg svært godt, når Europas regioner rangeres ut fra hvor sterke de er som kunnskapsøkonomier (Cardiff University, 2002). Figur 5.7 plasserer alle de største norske universitetsbyene på topp. Tallene er basert på OECDs definisjon av kunnskapsøkonomi, dvs. at en høy andel av regionens sysselsatte arbeider innen næringer, som driver med høyteknologisk vareproduksjon og kunnskapsintensiv tjenesteproduksjon.

Også i Oslo Innovation Scoreboard 2004 får Osloregionen en topplassering (figur 5.8). Denne rangeringen gjelder innovasjonspotensialet i europeiske regioner. Den høyeste poengsummen er 1,0 og den laveste 0,0. I 2004-undersøkelsen får Osloregionen (definert som Oslo, Akershus og Østfold) 0,82 poeng og blir nummer 6 av alle europeiske regioner (NIFU STEP 2005). Undersøkelsen bygger på 13 ulike indikatorer innen følgende fem hovedgrupper: utdanningsnivå, kunnskapsproduksjon, patenter, kunnskapsspredning og finanser.

Osloregionen er helt på topp når det gjelder:

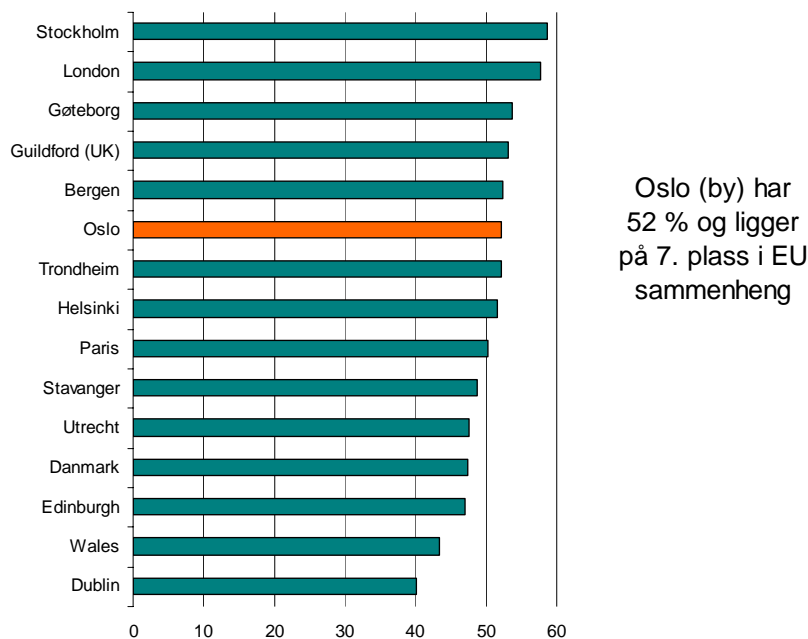
- Andel av befolkningen med høyere utdanning (mer en dobbelt så høy andel som gjennomsnittet for EU15).
- Andel av sysselsettingen i høyteknologisk tjenesteproduksjon (der finanssektoren veier tungt).

Samtidig scorer man langt dårligere enn EU-gjennomsnittet på faktorer som:

- Sysselsetting i høyteknologisk vareproduksjon.
- Patentsøknader.
- Innovasjonskostnader i både vareproduserende og tjenesteproduserende virksomheter.

NIFU STEP (2005) understreker at denne indeksen beskriver potensialet for økonomisk vekst ut fra de rammebetingelsene som næringslivet arbeider under, men uten å fortelle noe om i hvilken grad dette potensialet realiseres. Ut fra antallet patenter og graden av innovasjon i foretakene kan vi konkludere med at potensialet er godt, men at vi ikke kan se at vi ut av dette potensialet får særskilt store effekter i Osloregionen. Å utløse dette potensialet er derfor en av de store utfordringene og mulighetene for framtiden.

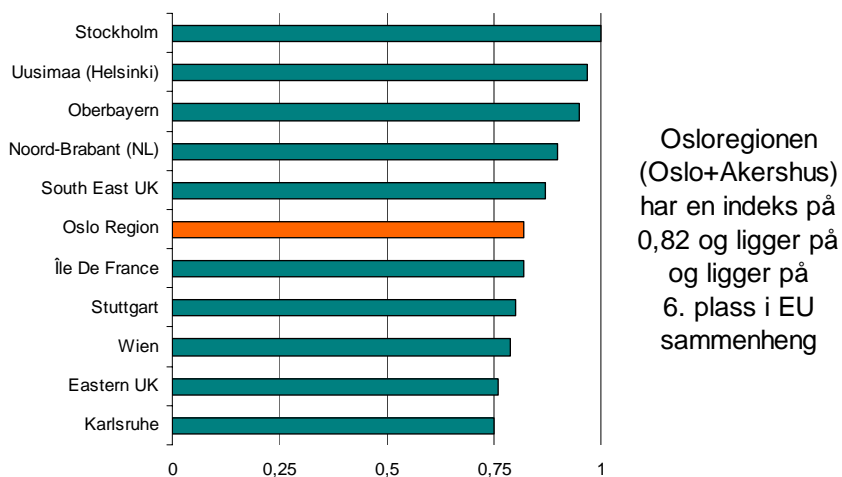
Prosent sysselsatte i kunnskapsøkonomien - byregioner med høyeste nivå i EU

Kilde: Bearbeidet fra Cooke & De Laurentis, 2002

Figur 5.7: Sterk kunnskapsøkonomi

Indeks for innovasjonspotensial i Europa, RRSII indeks 2004*

*RRSII er en normalisert indeks, mellom 0 (svakest region) og 1 (sterkest region). Kilde: Bearbeidet fra Fraas, NIFU-Step, 2004

Figur 5.8: De mest innovative regionene i Europa

Profilering som en moderne velferdsregion

Framover ligger det også en mulighet i å profilere Osloregionen bedre internasjonalt, det vil si å gjøre regionen bedre kjent for sine sterke sider og få et enda mer positivt "image" utad. Dersom Florida (2002) har rett i at framtidens vekstregioner er de som kan tiltrekke seg de kreative personene, gjelder det å spille på de faktorene som kan tenkes ha betydning for den sorten mennesker som Osloregionen trenger for fortsatt utvikling.

Her har Norge generelt og Osloregionen spesielt flere sterke kort på hånden. Det er grunn til å vente at det blir økt oppmerksomhet på velferdssystemene i tiden som kommer. De fleste velutviklede landene står foran en endring i befolkningens alderssammensetning som vil skape stort press på de offentlige tjenestene. Dette vil sannsynligvis føre til at de sosiale dimensjonene løftes sterkere fram i den offentlige debatten. Her har Norge åpenbare fordeler sammenliknet med andre, i og med avkastningen av oljefondet.

Framover vil EU formodentlig fokusere på økonomisk vekst (Lisboaagendaen), mens andre hensyn vil skyves i bakgrunnen. Det er sannsynlig at dette, i hvert fall i visse grupper, vil skape en motreaksjon i form av sterkere miljø- og levekårsinteresse. Osloregionen er en liten by med korte avstander, samtidig som alle funksjoner finnes her. Det er en moderne by med høy teknisk standard og gode utdanningsinstitusjoner. Sammenliknet med andre, er det også en trygg by. Oslo-regionen kan dessuten tilby et unikt godt naturmiljø, spesielt vinterstid. (For eksempel finnes det ikke langrennsløyper nærmere enn fem timers kjøring fra Stockholm.) Riktignok er det å gå på tur en marginal aktivitet andre steder enn i Norge, men blant den type mennesker som trengs for å realisere Oslos innovasjonspotensial, er det nok mer vanlig enn blant andre.

Økonomisk konkurransekraft er en del av svaret for framtiden, men de sosiale og miljømessige dimensjonene er også viktige. En mulighet for Osloregionen er å profilere seg på kombinasjonen av det teknologisk avanserte, den lille skalaen og de gode statsfinansene, og gjennom dette tiltrekke seg mennesker som vil sikre sine familier trygghet for framtiden. Osloregionen har en omfattende undervisnings- og forskningssektor, helsevesenet er godt utbygd, man risikerer verken orkaner, tørke, skogbranner eller flom. Norge er med i NATO og i Schengensamarbeidet, og er økonomisk sett nesten fullt medlem av EU. Å spille på dette forutsetter selvsagt et systematisk arbeid med regionens image. Noen regioner har gjennomført strategiske satsninger på store sports- og kulturbegivenheter, andre har satset på arkitektoniske landemerker, og noen utnytter sine kongehus i sin "branding".

En mulighet for Osloregionen er å utvikle sin profil og å markedsføre denne. Dette krever lederskap i offentlig så vel som i privat sektor, samt et godt samarbeid mellom aktørene.

6 HOVEDSTADS- OG STORBYEFFEKTER

I dette kapitlet skal vi belyse Osloregionens sterke og svake sider i forhold til resten av Norge. Et viktig spørsmål på dette geografiske nivået gjelder forholdet mellom Osloregionen og resten av landet: Er hovedstadsområdet en økonomisk motor som skaper vekst i resten av landet, eller er det en motor som forbruker uforholdsvis store ressurser fra andre regioner, når den går for fullt?

Osloregionen står i en klasse for seg i norsk sammenheng. Folketallet er større enn noe annet sted i Norge, og dette gir bedre betingelser for tjenesteproduksjon til regionens egen befolkning. Regionen har en ung befolkning, noe som sammen med netto innflytting sikrer stadig befolkningsvekst.

Dessuten er den et styringssenter både for offentlig og privat virksomhet. I en regionaløkonomisk forstand er styrings- og administrasjonstjenester til offentlig og privat virksomheter i resten av Norge de viktigste eksportproduktene.

Til gjengjeld har Osloregionen relativt liten eksport ut av landet, hvilket kan sees på som en svakhet for utviklingen av komplette næringsmiljøer.

Et viktig spørsmål for framtiden, er om Osloregionens stilling som et ubestridt nasjonalt styringssenter vil kunne beholdes, eller om også styringsmessige hovedstadsfunksjoner kan tenkes å flytte til utlandet, i takt med den økende globaliseringen av næringslivet.

De fire elementene i SWOT-analysen på mesonivå kan oppsummeres slik:

<p style="text-align: center;"><i>Styrker</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Stor arbeidsmarkedsregion i rask vekst – nordisk storbyvekst • Tyngdepunkt for næringsliv og forvaltning – hovedkontorer og departement • Mangfold og kreativitet – ledere, akademikere og utenlandske • Større privat forbruk – rike husstander	<p style="text-align: center;"><i>Svakheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Lav eksportandel - varer og tjenester for hjemmemarkedet • Mangel på nasjonal territoriell strategi – Bypolitikker er storbyintern og distriktspolitikken er rettet inn mot periferien
<p style="text-align: center;"><i>Muligheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Innovasjonspotensialet – bedre utnytting av konsentrasjonen av norsk FoU • Stereke storbybevissthet – Særlig i det strategiske regionale utviklingsarbeidet	<p style="text-align: center;"><i>Trusler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Svekkelse av resten av landet – Hovedstaden er avhengig av sine kunder i resten av landet • Filialisering – hvis hovedkontorene flytter ut av Osloregionen • Kuwaitøkonomi - ikke tilstrekkelig insentiver til innovasjon

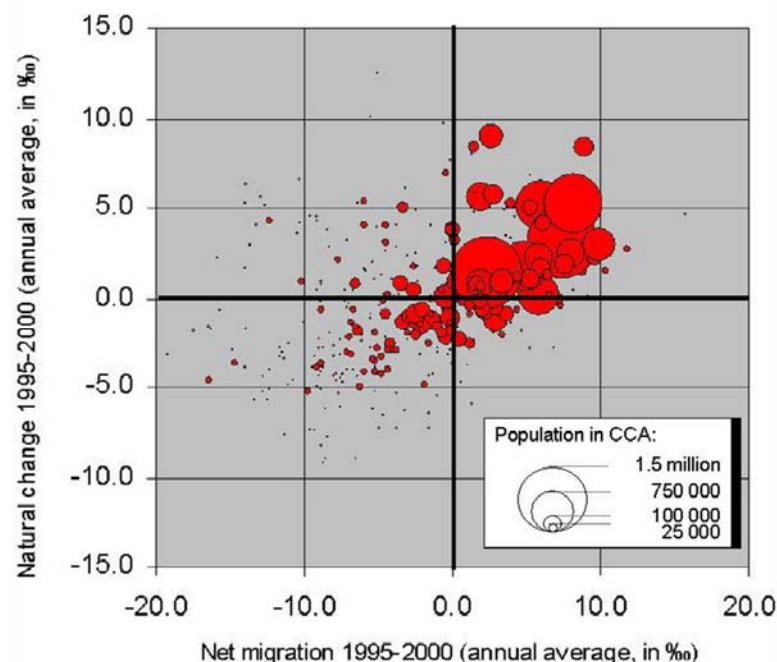
6.1 Styrke: Størrelse og mangfold

Store arbeidsmarkedsregioner vokser raskere

I alle de nordiske landene er hovedstadsregionen også landets største arbeidsmarked. Dette er regioner med positiv folketilvekst både på grunn av naturlig tilvekst og tilflytting.

Figur 6.1 viser sammenhengen mellom naturlig befolkningsvekst (dvs. fødte minus døde) og netto flytting (innflyttede minus utflyttede) for alle arbeidsmarkedsregionene i de fire største nordiske landene. Størrelsen på sirklene angir størrelsen på befolkningen i pendlingsregionen – jo større sirkel, desto større befolkning. Verdien på den lodrette akse viser den gjennomsnittlige årlige naturlige folketilveksten i promille av befolkningen – jo høyere opp, desto sterkere vekst. Den vannrette akse viser den gjennomsnittlige årlige nettoflyttingen for hver pendlingsregion – jo lengre til høyre i figuren, desto større netto innflytting. Regioner som viser positive tall for begge faktorer ligger øverst til høyre i figuren, mens de som er negative på begge faktorer er plassert nede til venstre. Figuren viser tydelig at det er de største arbeidsmarkedsregionene som er vinnerne.

Går vi 30 år tilbake i tid, var det annerledes. Den gangen hadde små arbeidsmarkedsregioner i periferien vanligvis et fødselsoverskudd, men samtidig netto utflytting. Nå ser vi resultatene av forrige generasjons flyttinger: I dag bor den kommende foreldregenerasjonen i større byer. Osloregionen har en ung befolkning og vil se befolkningsvekst også framover, mens distriktene sliter med en aldrende befolkning og etter hvert også betydelig befolkningsnedgang. Oslos arbeidsmarkedsregion er den store sirkelen lengst opp i høyre hjørne i figur 6.1.

Figur 6.1: Demografisk endring i nordiske pendlingsregioner 1995-2000.

Kilde: Nordregio.

Tyngdepunkt for norsk næringsliv og offentlig forvaltning

Osloregionen er et dominerende maktsentrum i Norge. Vi har gjennomført en analyse av de 50 største norske bedriftenes omsetning og lokalisering i 2003. Av disse bedriftene er 75 % lokalisert i Osloregionen og 25 % i andre deler av landet.

To tredeler av omsetningen i Norges 50 største bedrifter kommer fra foretak som har sitt hovedkontor i Osloregionen, jfr. tabellen nedenfor. Det aller meste av den siste tredelen kommer fra foretak som har hovedkontor i Stavangerregionen, der den oljerelaterte virksomheten for en stor del har lagt sine hovedkontor. Tallene viser altså at praktisk talt alle ikke-oljerelaterte store virksomheter har sine hovedkontorer i Osloregionen – det er altså herfra norsk næringsliv styres.

Tabell 6.1 Omsetning i Norges 50 største bedrifter etter eierskap og lokalisering, 2003.

Kilde: www.bizkit.no.

Eierskap	Lokalisering		
	Resten av landet	Oslo-regionen	Totalt
Norsk privat eierskap	2 %	23 %	25 %
Offentlig eierskap	21 %	32 %	53 %
Utenlandsk privat eierskap	10 %	12 %	22 %
Totalt	33 %	67 %	100 %

Offentlig eide foretak står for hele 53 % av omsetningen totalt sett, og ser vi bort fra Statoil (det største selskapet i Norge), er hovedkontorene i de offentlige selskapene sterkt konsentrert til Osloregionen. Også styringen av den norske forvaltningen skjer i Oslo. Det er i Osloregionen veksten var sterkest i perioden 1990-2000. Det pågår en sentralisering av statens sysselsetting, noe hovedstadsregionen tjener på. Dette viser igjen at den største byregionen med de fleste styringsfunksjonene har en fordel framfor andre regioner.

Mangfold og kreativitet

I kapittel 3 viste vi til litteratur som mener det er en sammenheng mellom byregioners attraktivitet og forekomsten av såkalte kreative yrker. Kreativitet finnes selvsagt i alle yrker og lar seg ikke kartlegge statistisk, men flere forskere mener at det er en så sterk samvariasjon mellom graden av økonomisk vekst og utdanningsnivået at dette kan brukes som indikator for noe av det samme.

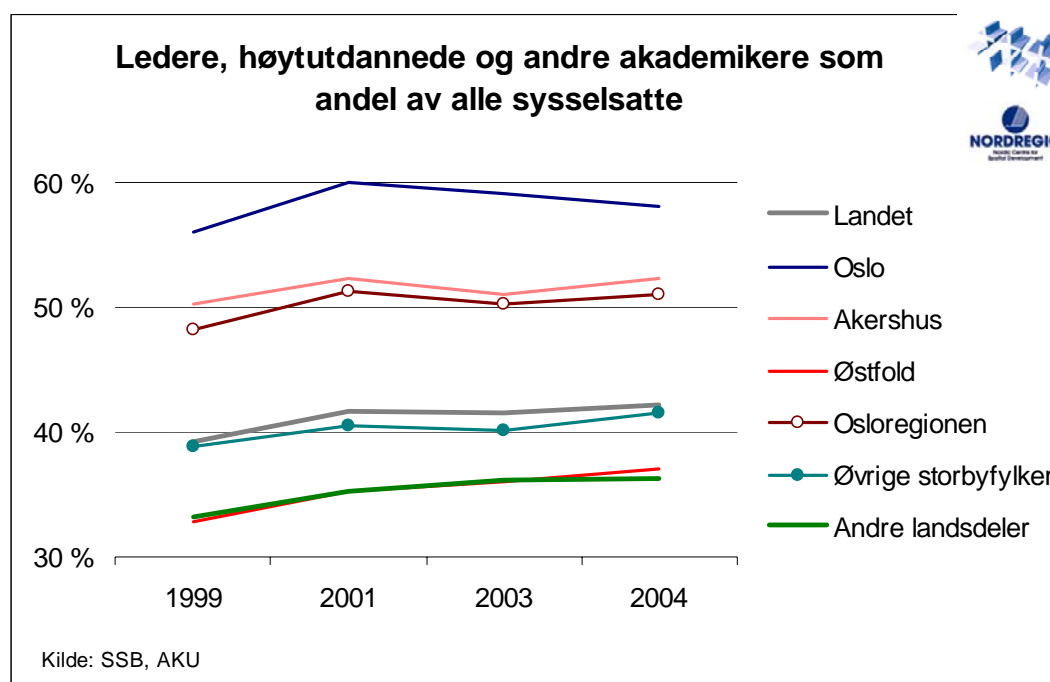
En indikator på sysselsettingens sammensetning kan vi finne i Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser. SSB har her delt de sysselsatte inn i ni ulike kategorier ut fra kompetansenivå og spesialisering på jobben. Yrkesfeltene er en blanding av utdanningskategorier (yrker med krav til formell utdanning) og arbeidsoppgavekategorier:

Klassifisering av yrkesfelt i arbeidskraftundersøkelsen

1. Administrative lederyrker	6. Bønder, fiskere og lignende
2. Akademiske yrker	7. Håndverkere
3. Høyskoleyrker, teknikere	8. Operatører, sjåførere og lignende
4. Kontoryrker	9. Andre yrker uten krav til utdanning
5. Salgs-, service- og omsorgsyrker	

Innenfor de akademiske yrkene finner vi profesjoner som meteorologer, arkitekter og tannleger, mens vi finner maskiningeniører, førskolelærere og sykepleiere innenfor høyskoleyrkene. Blant kontoryrkene finner vi økonomimedarbeidere, kabinbetjener og resepsjonister, mens bartendere, hjelpepleiere og vekttere tilhører salgs-, service- og omsorgsyrkene. De regionale forskjellene i yrkessammensetningen illustreres i figur 6.2, som viser den andelen de tre første av yrkesfeltene utgjør, av fylkenes samlede sysselsetting.

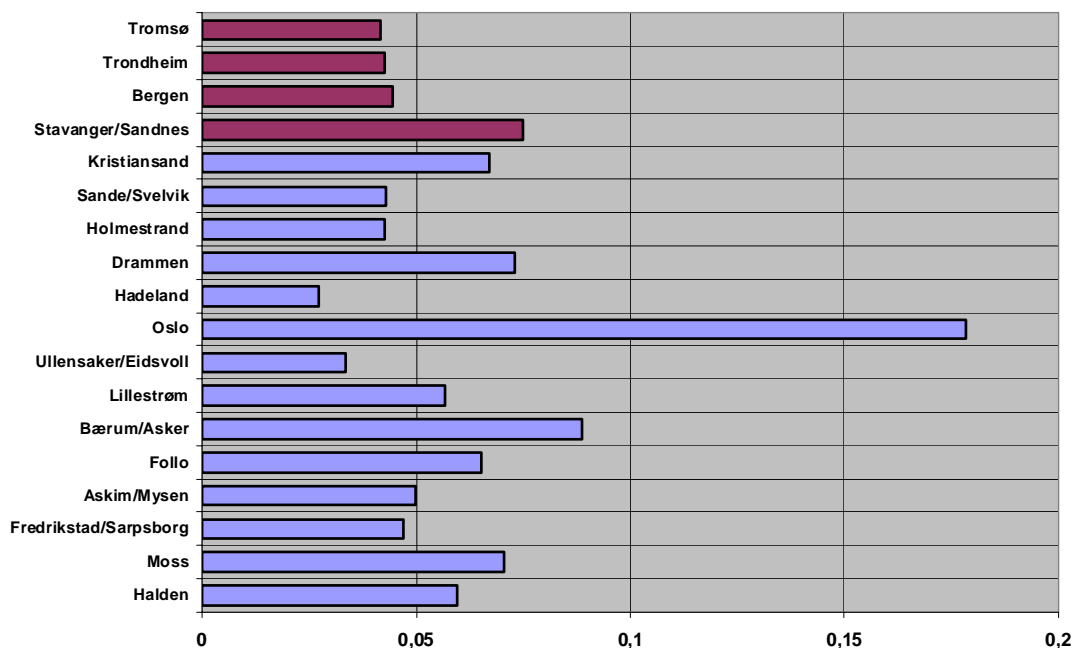
I gjennomsnitt for hele landet utgjør administrative lederyrker, akademiske yrker og høyskoleyrker og teknikere om lag 40 % av de sysselsatte. Oslo og Akershus er de fylkene som har en andel som ligger over landsgjennomsnittet, med nesten 60% for Oslos vedkommende og drøyt 50% i Akershus. De øvrige storbyfylkene (Rogaland, Hordaland og Sør Trøndelag) har en andel som er lik landsgjennomsnittet på om lag 40 %, mens Østfold ligger lavere enn dette, på det samme nivået som andre landsdeler (fylker uten storbyer).

Figur 6.2: Ledere og høyt utdannedes andel av alle sysselsatte 1999 – 2004 (AKU årsgjennomsnitt.) Kilde: SSB.

Regioner som vokser, er ofte de som oppviser et stort mangfold. En annen indikator for mangfold er innslaget av utenlandsfødte personer. Figur 6.3 viser

innvandrernes andel av befolkningen i de ulike økonomiske regionene i Osloregionen, samt i utvalgte andre norske byregioner 1999. Vi ser at Osloregionen har et relativt stort innlag i befolkningen av mennesker med innvandrerbakgrunn, sammenliknet med andre byregioner i Norge. Innen regionen er forskjellene store. I Hadeland og Ullensaker/Eidsvoll var det 2-3 prosent av befolkningen som hadde slik bakgrunn i 1999, mens andelen var 5-6 ganger så stor i Oslo. Av de øvrige norske byregionene var det bare i Stavanger/Sandnes og Kristiansand hvor mer enn 5 % av befolkningen hadde innvandrerbakgrunn i 1999.

Figur 6.3: Andelen av befolkningen med innvandrerbakgrunn (vestlige og ikke-vestlige) 1999 i ulike deler av Osloregionen. Økonomiske regioner på NUTS-4 nivå. Kilde: SSB.

Ytterligere en indikator på Osloregionens attraktivitet og mangfold er hovedstadsområdetets andel av kultursysselsettingen. I 1980 var det 11.000 sysselsatte i "kultursektoren" (vidt definert som kunstnerisk aktivitet og bibliotek, medier, sport og underholdning) i Norge, hvilket tilsvarte 0,6 % av den totale sysselsettingen. I år 2000 sysselsatte sektoren nærmere 30.000 personer, eller 1,4 % av yrkesbefolkningen. Det er medier, sport og underholdning som har vokst sterkest disse tjue årene. Ved siden av den kompetanseintensive forretningsmessige tjenesteytingen, er det ingen sektorer som vokser så sterkt i sysselsetting som kultursektoren. Både kulturtilbudet og kultursysselsettingen er konsentrert til de største byene. Hele 62 % av de som ofte søker seg til Osloregionen som tildeles statlig kunstnerstipend, bor i Oslo og Oslos nabokommuner (NOU 2004:2), noe som illustrerer at kunstnere ofte søker seg til Osloregionen.

For innflyttere til Osloregionen generelt sett er faktorer knyttet til arbeid og utdanning de klart viktigste flyttemotivene (Pedersen 2000). For utflytterne er det i større grad det sosiale nettverket (nær familie, slekt og venner), bolig, arbeidsmarked og nærmiljø som teller. Både innflyttere og utflyttere tillegger kulturfaktorer stor betydning som flyttemotiv. Svarene avhenger for en viss del av alder og familiesituasjon, i og med at sosialt nettverk og boligsituasjon har større betydning for mange barnefamilier enn andre.

Større privat forbruk

Befolkningen i Osloregionen har et annet forbruksmønster enn i resten av landet. Ifølge SSBs forbruksundersøkelse er husholdningenes forbruk om lag 5-10 % høyere i Oslo og Akershus enn i landet totalt. Den største forskjellen er omfanget av utgifter til boligformål (bolig, lys og brensel), noe som delvis forklares av høyere boligpriser. Disse utgiftene er reelle men må også ses i stor grad som en form for langsiktig investering for de fleste som eier sin egen bolig, sammenliknet med flere av de andre utgiftspostene, som ikke gir noe form for økonomisk forrentning. Foruten boligkostnader, har hovedstadens innbyggere vesentlig høyere forbruk enn landsgjennomsnittet til kultur og fritid, restaurant og hotelltjenester, samt klær og møbler. Det forbrukes derimot omtrent som landsgjennomsnittet på mat, drikke og tobakk og transport.

Det brukes betydelig høyere beløp per husholdning på utdanning i Oslo og Akershus regionen enn i landet ellers. Selv om husholdsutgifter til utdanning ikke er høye i gjennomsnittet, er også denne posten en viktig form for langsiktig investering, som preger livsstilsvalg i hovedstadsregionen langt mer enn i andre regioner.

Høyere privatinntekter er en viktig forklaring på forbruksmønsteret i Oslo og Akershus. I tillegg er flere av faktorene som peker seg ut, relatert til tilbud som finnes spesielt i storbyen. Det som er interessant, er at hovedstadens innbyggere ser ut til å kunne nyte de ekstratilbudene storbyen tilbyr, uten at det går på bekostning av andre nødvendige goder, samtidig som at de setter av betydelige ressurser til framtidig nytte.

I sum gir dette inntrykk av sentrale deler av Osloregionen, som skiller seg vesentlig fra resten av landet. På tross av interne forskjeller mellom Oslo og de andre fylkene har Osloregionen en befolknings- og yrkessammensetningen som gir betydelig bedre utviklingsforutsetninger, enn de fleste andre norske regioner.

6.2 Svakhhet: Hjemmemarkedsorientering

Lav eksportandel

Et bilde av Norge er at vi har en utstrakt arbeidsdeling, der Osloregionen er styringssenteret for produksjonen i andre deler av landet. Samtidig kan det, ut fra den teorien som er diskutert i kapittel 3, hevdes at sterke regioner har komplette næringsklynger, som inneholder både styring/administrasjon og administrative støttenæringer, forskning & utvikling og samtidig har nærhet til produksjonsapparatet.

Sammenliknet med resten av landet er Osloregionen, spesielt Oslo/Akershus, mer hjemmemarkedsorientert og har liten andel av den norske eksporten til utlandet. Leverandørundersøkelsen fra 1994-1995 (Edvardsen 2001) viste hvordan næringskonsentrasjonen i Osloregionen var knyttet til næringsprofilen i resten av landet. For *industri og bergverk* – riktignok en relativt ubetydelig næringsgren relativt sett i Oslo – var eksportandelen langt lavere i Oslo/Akershus enn i alle de andre norske fylkene. Mens Oslo/Akershus hentet 17 % av salgsinntektene i industrien fra utlandet, hentet industrien i fylket med det høyeste eksportnivået - Vest-Agder - hele 68 % av salgsinntektene sine fra andre land. Gjennomsnittlig

eksportandel var 36 % for landet som helhet. Østfold og Buskerud lå litt over landsgjennomsnittet, med henholdsvis 41 % og 37 % eksportandel i industrien.

Riktignok hadde Oslo/Akershus den største eksportandelen av alle fylkene blant bedrifter i *kunnskapsintensiv tjenesteyting*, men andelen er likevel svært lav. I Oslo/Akershus ble bare 7 % av salgsinntektene hentet fra utlandet – en like stor andel som Aust-Agder. Den aller største delen av salgsinntektene – 74 % - kom fra det sentrale Østlandet.

Buskerud er blant de fylkene som tilnærmet ikke hadde eksport av kunnskapsintensiv tjenesteyting 1994-1995. KIFT-næringen i Østfold hentet knappe 2 % av sine salgsinntekter fra utlandet. Den kunnskapsintensive tjenesteytingen kom i begge disse fylkene hovedsakelig den egne regionen til nytte – 80 % av salgsinntektene kom herfra både for KIFT-virkosomhetene i Buskerud og i Østfold. Det er derfor et langt stykke å gå før den ekspansive kunnskapsintensive forretningsmessige tjenesteytingen får noen stor betydning som basisnæring i seg selv.

Den sterke hjemmemarkedsorienteringen er en av Osloregionens svakheter. Med den sterke konsentrasjonen av høyt utdannet arbeidskraft og av Norges FoU skulle vi – dersom Osloregionen var en motor for utviklingen i hele landet – ventet at regionen hadde en høyere utenlandseksport, og var mindre avhengig av å utføre tjenester for resten av landet.

Mangel på nasjonal territoriell strategi

Norsk regional tenkning har siden gjenoppbyggingen etter andre verdenskrig i hovedsak lagt vekt på næringsutvikling i et distriktsperspektiv. Denne særlige distriktspolitikken er imidlertid kraftig nedbygd de siste 10-15 årene, og distriktshensyn ivaretas nå i hovedsak gjennom velferdspolitikken (uten noe regionalpolitisk formål), og gjennom inntektssystemet for kommunene (der det finnes noen regionalpolitiske elementer) (NOU 2004:2). Bypolitikken har på sin side tradisjonelt handlet om integrasjons- og boligspørsmål, transport- og arealutvikling m.m., men ikke om næringsutvikling.

Dette er nå endret. Periferipolitikken handler nå både om næringsutvikling og om offentlig tjenesteyting og steders attraktivitet (jfr. Regionalmeldingen: St.meld. nr. 25 (2004-2005)). Samtidig signaliserte Storbymeldingen (St.meld. nr. 31 (2002-2003)) at en ny bypolitikk er på vei. Den generelle næringspolitikken er blitt mer næringsnøytral, og har fått et forsknings- og innovasjonsfokus, med vekt på behovet for økonomisk utvikling i alle regioner, uansett hvor de ligger. Dette innebærer at mer oppmerksomhet enn tidligere rettes mot næringslivets utvikling i storbyene.

En stor del av næringspolitikken er regional. Mens næringslivets geografi er både lokal og global, er mange av de faktorene som skaper et områdes unike forutsetninger i hovedsak regionale. Disse faktorene er for eksempel tilgangen til arbeidskraft og sine underleverandører, samarbeidet mellom foretak, utdanning/forskning og myndigheter ("triple helix"), det regionale transportsystemet og universiteter og høyskoler for rekruttering av spesialisert kompetanse. Tidens dominerende næringspolitiske teorier handler om innovasjonssystemer, klynger og samhandling, faktorer som alle har en bestemt regional lokalisering. De politikkområdene som mest direkte har betydning for konkurransekraften er dermed ofte avhengig av å finne løsninger i den enkelte

regionen. Dette gjelder f.eks. samferdsel og kommunikasjoner, nærings- og innovasjonspolitik og investeringer i kunnskapsinfrastruktur og FoU.

Andre politikkområder er nasjonale og variere mellom land. Eksempler på dette er jordbrukspolitikk, miljøpolitikk og arbeidsmarkedspolitik.

Det er få sektorer som i dag har en bevisst holdning til den rolle de spiller for den regionale utviklingen. Flere av disse sektorene bør kunne utnyttes i en bevisst politikk der innovasjon bygger videre på andre sentrale politikkområder som f.eks. kommunikasjoner, FoU, U&H, jordbrukspolitikk og arbeidsmarkedspolitik. Alle disse politikkområdene kan på en bedre måte enn nå støtte opp under landets konkurransevne. Det som kreves, er at de ulike sektorinnsatsene ses i sin regionale så vel som nasjonale sammenheng.

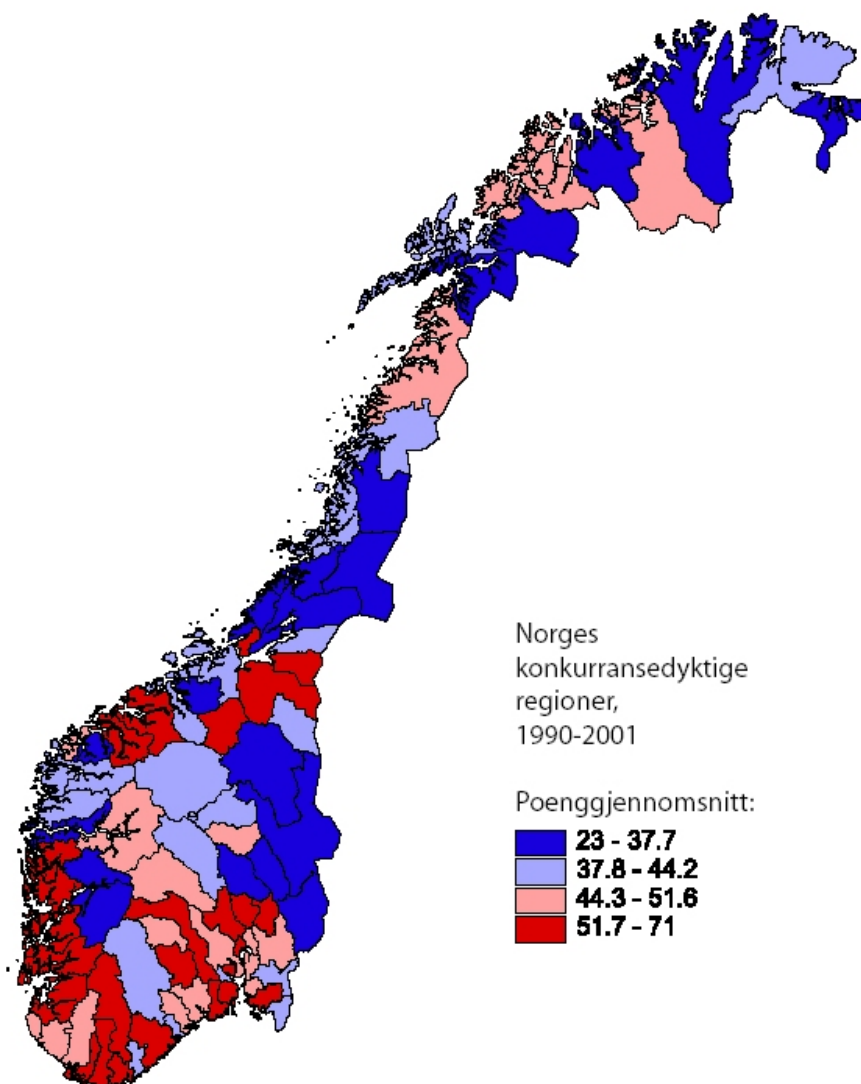
Norge har foreløpig ingen velutviklet nasjonal territoriell strategi der ulike regioners bidrag til landets utvikling tydeliggjøres og ulike sektorpolitiske innsatser søkes vurdert i sammenheng. Med en norsk "spatial planning" ville Osloregionen kunne få en tydeligere plass i den nasjonale utviklingspolitikken. Både Storbymeldingen (St.meld. nr. 31 (2002-2003)), den nye regionalmeldingen (St.meld. nr. 25 (2004-2005)) og arbeidet med en egen hovedstadsmelding, peker i denne retningen.

6.3 Trussel: Avhengigheten av resten av landet

Svekkelse av resten av landet

Osloregionen lever i stor grad av å levere styringstjenester til næringslivet og den offentlige sektoren i resten av landet (jfr. kap. 2). Hovedstad betyr "hodeby", og vi kan se på Oslo som hodet og resten av landet som kroppen. Mellom hodet og kroppen er det en gjensidig avhengighet.

En mulig trussel for hovedstaden er derfor at resten av landet utvikles dårlig. Vi vet at alle konjunktursvingninger slår sterkt ut i Osloregionen, fordi andelen overbygningsnæringer er så høy her. I KRD-rapporten om "Regionenes tilstand 2004" har Selstad (2004) brukt klyngeteori for å identifisere konkurransedyktige regioner i Norge. Ved å vise i hvor stor grad 29 ulike nasjonale næringer har regionale utløp, gir han et sammenfattende uttrykk for hvor gunstig næringsstrukturen er i ulike regioner. De mest gunstige regionene er de som er farget røde på kartet, mens de som har den mest ugunstige næringsstrukturen (ut fra sysselsettingen i spesielle næringer) er farget blå. Som det framgår av figur 6.4 er næringsstrukturen i sentrale deler av Osloregionen betydelig gunstigere enn i Osloregionens utkanter (deler av Østfold, Hedmark og Oppland), og hovedstadsområdet generelt har et bedre utgangspunkt enn de fleste regionene i andre landsdeler.

Figur 6.4: Konkurransedyktige regioner 2004. Kilde: Selstad (2004).

En svekkelse av næringslivet i andre landsdeler, vil kunne være en trussel for Osloregionen. Dersom kunnskapskjernene og utviklingsfunksjonene flytter utenlands, hvilket det er en fare for, om industriproduksjonen flytter fra Norge, blir markedet for Osloregionens styrings- og administrasjonstjenester svekket. Det blir da betydelig mer krevende å selge disse tjenestene, fordi de da må selges til foretak utenlands – og som vi har sett, er Osloregionens tjenesteeksport svært liten i utgangspunktet.

Filialisering

Hvorfor er hovedkontorlokalisering viktig for norsk næringsliv? Asplan Analyse har hatt tett og strukturert kontakt med 250 bedrifter i Osloregionen det siste året. Det har vist seg at lokalisering av hovedkontoret i hovedstaden er en meget viktig faktor bak den enkelte bedrifts suksess i både nasjonal og internasjonal konkurranse.

Lokaliseringen i Oslo gir korte avstander til mange av aktørene som har en sentral rolle i bedriftens utvikling. Disse kan for eksempel være eierne (offentlige og private), bedriftsstyre, sentrale rådgivere (jurister, økonomer, kunnskapsmevlere osv.), bankene, statlige funksjonærer og beslutningstakere og utenlandske kontakter (ambassader, handelspartnere osv.). Lokalisering av hovedkontorer i nærheten av slike organisasjoner, gir bedriftsledelsen gode muligheter til både å ta raske avgjørelser om nødvendig, og samtidig å pleie kontaktene på uformelle måter, som et grunnlag for bra kommunikasjon om de strategiske avgjørelser, som for eksempel investeringsbeslutninger.

Vår vurdering er at et hovedkontor i Osloregionen gir de beste forutsetningene for at bedrifter i andre landsdeler kan få den effektive og konkurransedyktige utviklingen som er nødvendig for å overleve eller vokse på lengre sikt. Alternativet er omtalt her som filialisering, hvor styringsfunksjonene legges utenfor landet, for eksempel i Stockholm, København, Brussel eller London. Dette vil på mellomlang sikt medføre at bedrifter i både Osloregionen og andre landsdeler i økende grad, vil få operatørstatus og ventelig stå svakere i forhold til framtidig internasjonal konkurranse.

Kuwaitøkonomien: en trussel for entreprenørskap

Kuwaitøkonomien er en betegnelse som brukes på land som relativt raskt får store inntekter fra naturressurser, som for eksempel olje og gass. Inntektene blir dominerende og lager skygger for den økonomiske politikken. Oljefondet er et grep som Norge har brukt for å dempe faren for dette.

Likefullt er det flere som hevder at vi ser konturene av en Kuwait-økonomi allerede, der entreprenørskap og innovasjon dempes, som følge av at norske oljeinntekter blir en sovepute. Politikerne har i mange år framover nok ressurser til å finansiere politikken, men mangler insentiver til å fornye næringslivet og økonomien. Denne tendensen er tydelig i for eksempel Saudi-Arabia (Skipsrevyen, 2003), som har ord på seg å være et land med enorme ressurser men er ute av stand til å få til en diversifisert økonomi. Åtti prosent av Saudi-Arabias inntekter er fra petroleum og petroleumsbasert industri. Kina er også utsatt for noe av det, selv om ikke Kinas inntekter er basert på naturressurser.

6.4 Mulighet: Sterkere storbybevissthet

Innovasjonspotensialet

For å kunne utvikle hele landet best mulig, er det nødvendig å ta utgangspunkt i hver regions sterke sider. Det er viktig for utviklingen nasjonalt at hovedstadsregionens sterke sider stimuleres. Osloregionen har bedre forutsetninger for næringsmessig innovasjon enn noen andre norske regioner.

STEP-gruppen la i 2000 fram en rapport om Oslo-regionen som nasjonal nyskappingsnode (Braadland 2000, jfr. tabell 3.2). En oppsummering av denne gjennomgangen viste at Osloregionen har følgende kjennetegn:

- Den er et økonomisk senter. Tjenestesamfunnet er kommet lengre i Oslo enn i andre deler av landet.
- Industrien i Oslo hadde høyere innovasjonstakt enn i landet forøvrig. I tjenesteyting er det særlig IT-næringen og forretningsmessig tjenesteyting

- som er særlig nyskapende – for andre former for tjenesteyting er ikke skillett mellom Oslo og andre regionsentre særlig stort.
- Det er stor vekst i forretningsmessig tjenesteyting – men ved årtusenskiftet var det like stor vekst i lavteknologiske næringer som grafisk/forlagsvirksomhet.

Osloregionens innovasjonspotensial, målt i forhold til resten av landet, er illustrert av NIFU-Step (2005). Indikatorene bygger mest på relative mål, slik at regionenes relative innovasjonspotensial er sammenliknbare, uansett hvor stor regionens bidrag til landets innovasjon er i praksis. Resultatene fra denne undersøkelsen er oppsummert med hjelp av en enkel skalering i tabell 6.2 nedenfor.

I denne vurderingen har NIFU/STEP benyttet en såkalt Revealed Regional Summary Innovation Index (forkortet til RRSII). Dette er utviklet på bakgrunn av en europeisk indikator for innovasjon basert på 7 variabler (kalt EIS, utviklet for European Commission i 2001) og bearbeidet i forhold til regionale indikatorer for innovasjon. Dette målet synliggjør viktigheten av innovasjonsledelsen internt i en region, også i regioner som kan måle seg relativt svakt i internasjonal sammenheng.

Tabell 6.2: Innovasjonspotensialet i Oslo/Akershus, sammenliknet med resten av landet

RRSII Oslo+Akershus i forhold til resten av Norge	
- : dårlig, * : middels, ** : bra, *** : svært bra	
Menneskelig ressurser	
Utdanningsnivå	**
Livslang opplæring	<i>Ikke data</i>
Høyteknol industrisysselsetting	-
Høyteknol tjenestesysselsetting	***
Kunnskapsproduksjon	
Offentlig FoU utgifter	*
Kommersielle FoU utgifter	**
Patentering	
Søknader om høyteknol	***
Patentsøknader i alt	**
Kunnskapsoverføring	
Andelen av innovative industribedrifter	*
Andelen av innovative tjenestebedrifter	**
Innovasjonsutgifter (industri)	**
Innovasjonsutgifter (tjenester)	**
Salg av produkter som er nye til firmaet	*

Kilde: Egen oppsummering av resultatene fra "Oslo innovation scoreboard", NIFU-Step, 2004

Denne oppsummeringstabellen viser mål for Oslo og Akershus og må dermed fortolkes forsiktig for Osloregionen samlet. For eksempel ligger en betydelig andel av regionens teknologibaserte industrier utenfor Oslo og Akershus (se kap 2), slik

at vi kan anta at målet for "Høyteknologisysseletting" og "Andelen av innovative industribedrifter" i Osloregionen er bedre enn det som er vist her. Samtidig gjør vi oppmerksom på at dette bildet er en sammenlikning med resten av Norge. Dette tilslører eventuelle indikatorer hvor Osloregionen måles svakt internasjonalt, som for eksempel patentsøknadsraten.

Osloregionens sterke fortrinn, sammenliknet med andre landsdeler, ligger innenfor høyteknologiske tjenestenæringer. Patenteringsnivået i Osloregionen er svært høyt i forhold til andre landsdeler (selv om det er lavt internasjonalt, jfr. kapittel 4.3). Kunnskapsproduksjon og -overføring er på et relativt høyt nivå. Utdanningsnivået og sysselsettingen i høyteknologiske tjenestenæringer er høyere, mens sysselsetting i høyteknologiske industrinæringer er lavere i Osloregionen enn i andre landsdeler.

Sett under ett viser dette bildet at Osloregionen har et høyt innovasjonspotensial sammenliknet med andre landsdeler. Osloregionens relative svakheter ligger særlig innenfor industrirelatert innovasjon.

Fornyset territoriell strategi

Osloregionen er annerledes enn resten av Norge, i kraft av en kombinasjon av både størrelse/markedskonsentrasjon og vekstkraft. Vi har imidlertid ikke noen eksplisitt politikk for utvikling av hovedstadsregionen og dens funksjoner for hele landet.

I Europarådet og i EU har det de siste 10 årene vært krefter som har påpekt behovet for et *territorielt perspektiv* for Europa, og dette ble i 1999 konkretisert i en ESDP-rapporten (European Spatial Development Perspective, EC 1999). Her peker man på sammenhengen mellom by og land og anbefaler en politikk som stimulerer til utvikling av flerkjernige bystrukturer (såkalt polysentrisitet).

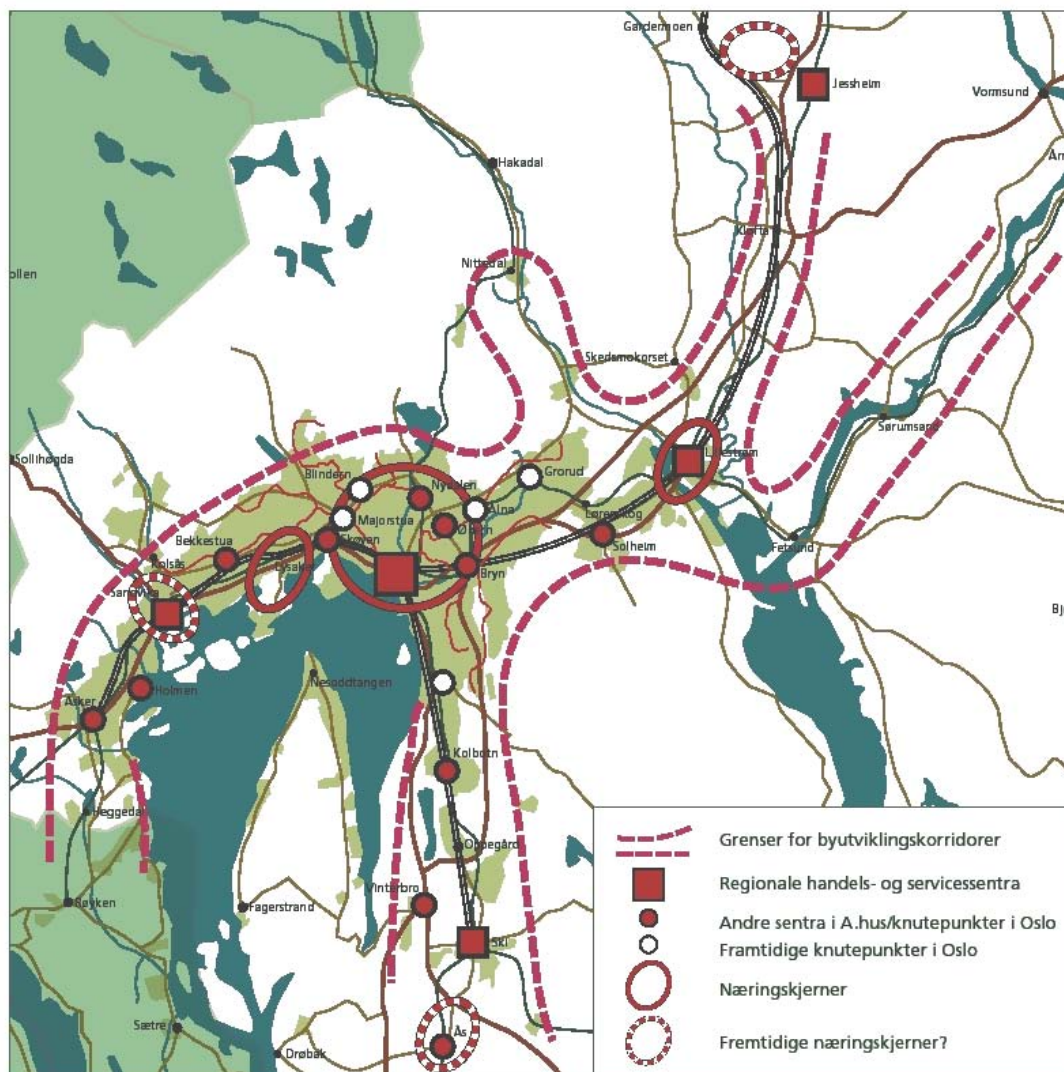
I norsk sammenheng skulle et tilsvarende perspektiv legge vekt på at ulike regioner har forskjellige funksjoner nasjonalt, og at det bør utvikles en regionpolitikk der regionenes nasjonale rolle tydeliggjøres. Større deler av statens politikk bør da utformes for hver region, dvs. mindre oppdelt mellom sektorer, og med et redusert skille mellom politikkene for by og land. Ut fra et slikt regionalt perspektiv skulle man kunne samordne sektorpolitikkene, slik at alle regionenes forutsetninger bedre ivaretas.

I dette ligger en mulighet for Osloregionen. En nasjonal territoriell politikk, der hovedstadsregionens nasjonale rolle utvikles, vil kunne identifisere de funksjonene der Osloregionen er eneste lokaliseringalternativ i Norge, og der en velfungerende Osloregion er av avgjørende betydning for hele landets utvikling. Investeringer i slike hovedstadsfunksjoner bør man da kunne oppnå støtte for fra resten av landet. Til gjengjeld skal selvsagt Osloregionens representanter bygge på at man der er avhengige av utviklingen i resten av landet, og se investeringer i andre landsdeler som en fordel for sin egen utvikling.

Et eksempel kan være samferdselsinvesteringene i Oslo, der staten har gått tungt inn for å forbedre funksjonaliteten i landsdelen. Både Oslopakkene (1, 2 og snart 3), Østfoldpakka og andre strategiske transporttiltak, er forsøk på å dekke framtidige transportbehov, også for eksport og import av varer mellom Østlandet og omverdenen. Med utbygging av Gardermoen og Gardermobanen er Osloregionen sikret bra flykontakt med utlandet, noe som er av avgjørende betydning for hele landet. For landtransport er det bygget utstrakte

motorveinnettverk til og gjennom Oslo, og til dels gjennom korridoren mot utlandet og mot resten av landet. Når det gjelder sjøtransport er den framtidige utviklingen av Oslo havn og andre havneanlegg i Osloregionen, også et spørsmål som krever nasjonal oppmerksomhet. Figur 6.5 illustrerer hvordan transportmyndighetene vurderer utfordringene for utviklingen av transportnettverket i de sentrale delene av Osloregionen. En slik vurdering legges til grunn for pågående planlegging av landtransporten for "Oslopakke 3".

En nasjonal territoriell planlegging vil kunne gi et bedre grunnlag for prioritering av statlige investeringer på ulike områder – prioriteringer som kan som utgangspunkt å støtte opp om alle regioners sterke sider, av hensyn til den nasjonale økonomiske veksten.

Figur 6.5: Bystruktur og geografisk fordeling av næringsområder.
Kilde: Statens vegvesen (2002).

7 NÆRINGSMILJØER OG KLYNGER

På mikronivå handler analysen om hvordan regionen fungerer internt. Hva er Osloregionens fordeler og ulemper, utfordringer og muligheter i forhold til intern samhandling og organisering?

Fokus er på næringsutvikling og konkurransekraft i vid forstand. Både næringslivet og offentlig sektor har en rolle å spille her, både hver for seg og i samarbeid med hverandre.

I et parallelt prosjekt får KRD utarbeidet en analyse av styringsutfordringene i Osloregionen. Vi vil derfor ikke diskutere organiseringen av offentlig sektor som sådan, men fokuserer primært på det som er av relevans for næringsutvikling.

Mulighetene for å videreutvikle Osloregionens sterke næringsmiljøer står sentralt i framstillingen nedenfor. Utgangspunktet er godt, det er en konsentrasjon av kunnskapsressurser og finansielle ressurser i denne regionen, som vi ikke finner noe annet sted i Norge.

Oslo Teknopol har parallelt med dette prosjektet gjennomført et oppdrag i forbindelse med Hovedstadsprosjektet under Regjeringens Helhetlige Innovasjonsplan (HIP). Her er det etablert fem arbeidsgrupper, en for hver næringsklynge. Presentasjonen og vurderingene nedenfor baserer seg bl.a. på foreløpige funn og vurderinger fra dette arbeidet.

<p style="text-align: center;"><i>Styrker</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Høy kompetanse – særlig innenfor maritim, energi- og miljø klyngene og KIFT • Laboratorium for utviklingsorienterte kunder • Spennende byutvikling tilpasset næringsmiljøenes behov 	<p style="text-align: center;"><i>Svakheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Lite internasjonalt fagmiljø • Forskningsmidler ikke utholdende når "ting tar tid" • Venturekapital er fraværende – investeringene går til faste eiendoms
<p style="text-align: center;"><i>Muligheter</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Felles internasjonal markedsføring – Lære av andre; best practice studie • Oslo - den sikreste trådløse byen – attraktiv for internasjonal virksomhet • Samhandlingsarenaer – som involverer bedrifter, folkevalgte, FoU og finans • Tenke på tvers av næringsmiljøene – etablere virkemidler som sikrer bedre samhandling mellom næringsmiljøene • Samordning av offentlig engasjement 	<p style="text-align: center;"><i>Trusler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Oslo seiler akterut – økt kostnadsnivå og redusert attraktivitet • Etterspørselen etter kompetanse flyttes utenlands – klyngene svekkes

Svakheterne med dagens gode situasjon er at den ikke gir tilstrekkelig insentiver til å forberede seg mot en annen og kanskje mer negativ situasjon. En annen utfordring er manglende samordning i bruken av offentlige ressurser rettet mot

næringsutvikling regionalt. Dette er imidlertid svakheter som det er mulig å gjøre noe med, og utgjør en del av mulighetsrommet for Osloregionen. Trusselen er at man ikke lykkes i å utnytte de muligheter som finnes, noe som på sikt vil resultere i en svekket konkurranseevne internasjonalt.

7.1 Styrke: Laboratorium

Høy kompetanse

Osloregionen har landets høyeste andel med høy utdanning. Tall fra SSB (2003) viser at Bærum og Asker er kommunene med det høyeste utdanningsnivået. I disse kommunene har henholdsvis 43,3 og 40,6 % universitets- eller høgskoleutdanning som sin høyeste utdanning. For Oslo er andelen 38,4 %, mens landsgjennomsnittet er 23,5 %. I beskrivelsen av næringsmiljøene maritim og energi/miljø i kapittel 4 ble nettopp dette framhevet som et komparativ fortrinn. Dette kommer til uttrykk i graden av formell kompetanse en finner hos de sysselsatte i det maritime norske miljøet. Over 45 % hadde høyere utdanning, noe som er høyt internasjonalt og som også er høyere enn det en finner i sysselsettingen generelt i Osloregionen. Gjennom utviklingen av offshoret teknologien for olje- og gassutvinning i Nordsjøen og Norskehavet, har Norge og Osloregionen fått etablert høy internasjonal kompetanse, som kan unyttes andre steder. Høy kompetanse finner vi også innen IKT. Osloregionen er framst i Europa på å utvikle tjenester basert på mobiltelefonen etc. Her er Opera en internasjonal sentral aktør i utvikling av nettlesere for håndholdte datamaskiner og mobiltelefoner.

Osloregionen står spesielt sterkt innen KIFT-næringer i Norge. KIFT-bedrifter er viktige for innovasjon i både næringsliv og offentlig sektor. 17 % av innoverende bedrifter oppgir at innovasjonsideene kom fra KIFT-bedrifter (Iversen m.fl. 1999). Likeledes samarbeidet 19 % av KIFT-bedrifter i gjennomføring av innovasjoner. KIFT-bedriftene lever av å selge informasjon og kunnskap til andre virksomheter. Dermed fungerer de også som formidlere av informasjon om off. virkemidler, ny teknologi, nye markeder, regelverk etc. I tillegg fungerer de ofte som introdusenter av organisasjonsendringer, teknologi, etc. som kan ha stor betydning for innovasjon og utvikling hos kundene.

Med utgangspunkt i OECDs Frascatimanual kan KIFT-bedriftene også oppfattes som en del av FoU-miljøet siden de i stor grad utgjør U'en i FoU-begrepet – især når det gjelder "å innføre nye eller vesentlig forbedrede prosesser, systemer og tjenester." KIFT-bedrifter kan deles inn i tre kategorier:

- Profesjonelle tjenester og utviklingsbistand (herunder bl.a. juridiske tjenester, regnskap, revisjon, div. konsulent / rådgivingstjenester og management).
- Tekniske tjenester og utviklingsbistand (herunder bl.a. arkitektvirksomhet, rådgivende ingeniører, byggeteknisk og annen teknisk konsulentvirksomhet, teknisk testing samt annonse- og reklamevirksomhet)
- Operative tjenester og utviklingsbistand (Utleie og formidling arbeidskraft, kontorservice, renhold, etc.)

I en analyse i regi av SSB (Stambøhl 2004), der landet var delt i 86 arbeidsmarkedsregioner, viste det seg at Oslo og Akershus skilte seg klart ut i forhold til netto innenlandsk flytting innen KIFT. Sysselsatte i KIFT har i gjennomsnitt om lag 1 ½ år lengre utdanning enn snittet i Norge. Generelt ble de høyeste utdanningsnivåene i de fleste bransjene funnet i hovedstadsregionen. Det er mao. en "brain-gain" effekt i hovedstadsregionen gjennom de innenlandske flyttestrukturane. Analyser av inntektsdata viser også at innflyttingen til hovedstadsregionen lønner seg for arbeidstagerne.

Ifølge SSBs sysselsettingsstatistikk er det omtrent like mange forskere sysselsatt i Osloregionen, som i resten av landet. Dette føyer seg til bildet om at Osloregionen er annerledes enn resten av landet. Det er denne regionen kompetansemeglerne tiltrekkes, for å operere i skjæringspunktet mellom forskning og praktisk innovasjon, enten innovasjonen er av teknisk eller organisatorisk art. I sum fører dette til at kunnskapsøkonomien konsentreres i særlig grad i Osloregionen der Oslo sentrum dominerer. Det er all grunn til å tro at den i økende grad vil dominere framover.

Laboratorium

Norge og IKT-klyngen i Osloregionen ligger langt framme innen trådløs teknologi og mobile tjenester. Dette kommer til uttrykk i høy mobildekning, stor utskiftning av mobiltelefoner, og at Norge er verdensledende på volum av SMS og MMS. Offentlig sektor som krevende, stor og utviklingsorientert kunde er også en del av disse fortrinnene. Osloregionen er kjent som et laboratorium for framtidens trådløse tjenestemarked. Klyngens sentrale aktører anser den avanserte etterspørselen som en viktig ressurs og innovasjonsimpuls, og hovedutfordringen er å omsette dette til lønnsom eksport av løsninger, i form av utstyr, programvare og tjenester på internasjonale markeder. Sagt på en annen måte; Det er viktig å ikke kopiere feilene som ble gjort i forbindelse med utviklingen av GSM teknologien.

En videre utvikling av det trådløse kompetansegrunnlaget anses som strategisk viktig. Det gjelder et bredt spektrum av fagfelt. Blant annet inngår tunge teknologifag på radio- og signalbehandlings- og sikkerhetsområdet og utvikling av programvare og elektronikk for et skiftende produkt- og tjenestemarked. Dessuten omfattes økonomiske og samfunnsvitenskapelige studier av marked, forretningsmodeller, brukeratferd, innovasjonsprosesser, nye medier og offentlig regulering.

Spennende byutvikling

Et paradoks for utlendinger er at når Osloregionens fordeler beskrives av nordmenn, legges det i mindre grad vekt på de urbane fordeler. Nordmenn flest påstås å legge vekt på marka (vinteren) og fjorden (sommeren) og dens rekreasjonsmuligheter. I internasjonal sammenheng er dette forhold som tillegges mindre betydning. Det er grunn til å anta at utenlandsk fagpersonell legger mer vekt på tjenester som Aker Brygge⁷ gir, dvs. skjæringspunktet mellom fjorden og den urbane byen. Aker Brygge, som et av de mest besøkte områdene i byen når man ser bort fra de tradisjonelle turistpunktene (Bygdøy og

---

⁷ Kilde: Vurderinger gitt av Oslo Promotion om Oslos viktigste kvaliteter for besøkende fra utlandet.

Holmenkollen), er et bidrag til å gjøre byen moderne i et internasjonalt perspektiv. Ut fra dette vil utviklingen av Fjordbyen representert ved Tjuvholmen og Bjørvika være et viktig skritt i riktig retning for å gjøre byen mer attraktiv for internasjonal kompetanse.

Oslo har ved en kombinasjon av tilfeldigheter og god bevaringspolitikk klart å opprettholde et unikt område langs den mest historiske delen av Akerselva – fra Sagene til Ankerbrua. Her har det oppstått en geografisk avgrenset klynge innen kunst, design, media og arkitektur. Arkitekt- og designhøgskolen i Oslo (AHO), Kunsthøgskolen i Oslo (KhiO), Norsk Design og Arkitektursenter (der Norsk Form og Norsk Designråd er lokalisert) ligger et steinkast avstand fra hverandre. I midten av dette er den gamle Vulkan hallen i ferd med å transformeres av private eiendomsutviklere, til et senter med et mangfold av kulturinstitusjoner, forretninger, sportshaller, matbasarer og boliger. Nærheten til urbane bydeler som Grünerløkka gir etter vår vurdering klyngen store potensialer.

7.2 Svakheter: Osloregionen ikke attraktiv

Lite internasjonalt fagmiljø

Sett i internasjonal sammenheng er det internasjonale fagmiljøet, uavhengig av næringsmiljøene, lite. Dette bidrar til å gi Osloregionen preg som en provins i Nord Europa. En påstand som bør undersøkes nærmere er om det internasjonale fagmiljøet i antall er under kritisk masse, slik at det kanskje er for lite til å trekke til seg nye utlendinger. En mulig årsak til at miljøet er lite kan være de norske reglene for utenlandsk arbeidskraft. Regelverket begrenser i følge representanter fra maritim- og IKT-klyngene bruken av internasjonal kompetanse. En annen mulighet kan være at kunnskapen om Osloregionen er mangelfull blant utlendinger med internasjonal fagkompetanse. Informasjonsbehovet er sannsynligvis stort, og krever skreddersydde tiltak for strategisk informasjonsspredning om Osloregionens sterke sider.

Ustabil forsknings- og venture kapital

Innen økonomisk teori defineres Norge som et lite land med stor åpen økonomi. Internasjonal konkurranse med en gitt verdensmarkedspris gjør at bl.a. industrien har vært nødt til å bedre konkurranseevnen gjennom innovasjon av arbeidsprosesser for å øke produktiviteten. Uten dette arbeidet ville en langt større andel av industriproduksjonen i Osloregionen blitt flyttet til utlandet enn den vi observerer i dag. Denne utviklingen er markedsdrevet og skjer i all hovedsak internt i bedriftene eller hos utvalgte leverandører.

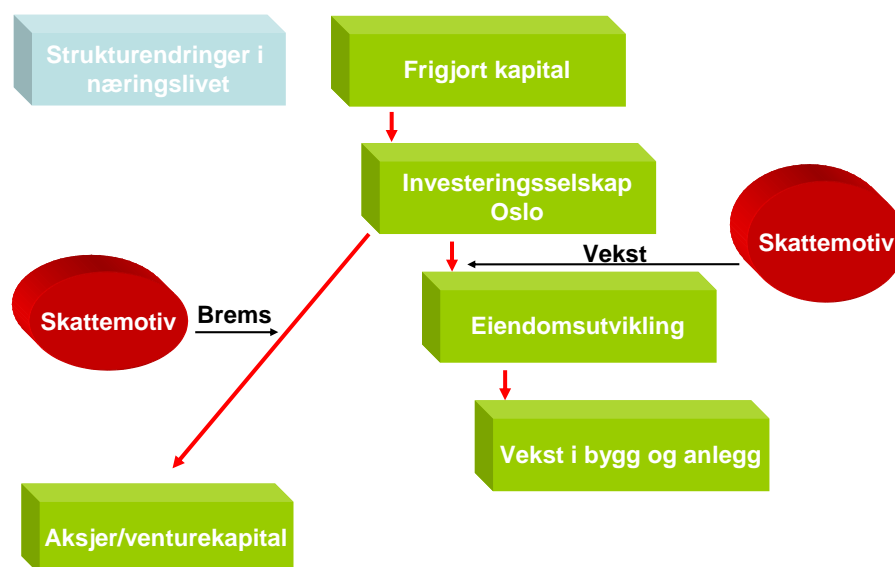
Signalene i forskningsmeldingen St.meld. nr. 20 (2004-2005) *Vilje til forskning* peker i rett retning når det gjelder kanalisering av forskningsmidler til utvikling og vedlikehold av kompetansemiljøer. Fram til nå har det i næringslivet vært frustrasjoner knyttet til lite forskningsressurser. Offshoremiljøet i Norge er verdensledende innen olje og gassutvinning på store dyp. Likevel peker næringen på at det er behov for vesentlig tyngre satsninger innenfor flere spesialfelt. Disse er for eksempel oljevirkosomhet på store dyp i kalde områder, korrosjonsproblematikk, transport og foredling av gass, hydrogen som drivstoff i stor skala og produksjon under internasjonale miljøkrav i forbindelse med Kyotoavtalen.

Life science-klyngen har særskilte utfordringer, fordi prosessene tar lengre tid (gjerne ti år) og koster langt mer (mange hundre millioner, opp mot milliarder), sammenlignet med f.eks IKT. Det norske life science miljøet oppfattes også som lite og er lite synlig i internasjonal sammenheng. Det norske bioteknologi-lovverket blir også sett på som en flaskehals, i og med at det er langt strengere regler her enn i våre naboland. Aktører i denne sektoren peker på at FoU-miljøene i Osloregionen ikke klarer på finansieringssiden å holde på de lovende prosjektene lenge nok, og det fører til at "dødeligheten" (for kommersialiseringsprosjektene) er høyere enn nødvendig

Dette viser at behovet for risikovillig kapital er stor innenfor alle de fem klyngene, Oslo Teknopol har beskrevet. Sårkornmidler og styrking av venturemiljøene er etterspurt innenfor IKT – klyngen. Det samme er det innenfor arkitektur, hvor en har sett betydningen av inkubatorer for å stimulere nyskapingen gjennom oppstartsbedrifter. En inkubator er primært et sted hvor en kan få lav eller gratis husleie, litt støtte og hjelp til det mest basale forretningsmessige, og gjerne også et fellesskap med andre oppstartsbedrifter innen relaterte bransjer.

Kapitalen investeres mye i fast eiendom

Et paradoks for Norge og Osloregionen er at det ikke er knapphet på kapital, men snarere at det investeres mye i fast eiendom rettet mot husholdninger, dvs. utvikling av bolig og fritidsboliger. Vatne 2004 stiller spørsmål om årsaken til at det i Norge og Osloregionen spesielt, er relativt lite med venturekapital, kan være årsak i at investeringer innenfor eiendomsutvikling er skattemessig mer fordelaktige. Figuren under illustrerer dette. Frigjort kapital fra for eksempel strukturendringer i næringslivet kanaliseres i liten grad tilbake til forretningsutvikling. Dette bilde blir forsterket når vi står overfor en periode med stabile lave renter.

Figur 7.1: Sammenhengen mellom strukturendringen i næringslivet og eiendomsinvesteringer

Tilgangen til kapital i innovasjonsprosessen er nærmere vurdert på generell basis i Forskningsmeldingen (St.meld nr. 20 (2004-2005)). På den ene siden vises til vurderinger av at kapital situasjonen generelt er god i Norge, hvor bruk av statlig såkorn kapital har bidratt til investering av nesten 5 ganger så mye fra ordinære investeringsmidler. Samtidig konkluderes det i meldingen at Norge ikke er spesielt langt fremme når det gjelder mobilisering av privat innovasjonskapital. Her omtales spesielt mangel på risikovillig kapital i prosjekter som har en betydelig teknologisk og markedsmessig usikkerhet.

7.3 Trussel: Osloregionen seiler akterut

Ikke attraktiv for bedrifter i internasjonale markeder

I en studie "Attracting the winners" (Jackobsen m. fl 2003) ble det gjennomført en sammenligning av den norske maritime klyngen med tilsvarende klynger i Danmark, Nederland, Tyskland og Storbritannia. Av disse klyngene er det den norske klyngen som framstår som den mest komplette. Studien slår fast at kilden til konkurransedyktighet ikke bare ligger i bedriftene selv, men vel så mye i næringsmiljøet det er lokalisert i, dvs:

- Kvaliteten på arbeidskraften
- Relevant kompetanse
- Effektiv infrastruktur.

Sammen med skattebestemmelsene utgjør dette den maritime klyngens viktigste rammebetingelser. I studien ble 500 bedriftsledere spurt om en rekke forhold knyttet til deres lokaliseringsvalg, og det gikk fram at nederlenderne var mest fornøyd med dagens lokalisering. Under 10 % ville valgt å flytte hovedkontoret ut av landet, og kun 30 % ville flytte driftsaktivitetene. Norge befinner seg i den andre enden av skalaen. 60 % ville foretrekke å ha hovedkontor utenfor Norge og mer en 70 % ville flytte ut driften. Alle minst fornøyd er de norske rederne, noe som er spesielt bekymringsfullt, da disse utgjør kjernebedriftene i klyngen.

En annen utfordring er strukturendringer innen bl.a. KIFT-næringene. En trend som har pågått over flere år, er at norske selskaper kjøpes opp av nordiske selskaper. Svenske og danske selskaper ser ut til å ha "større muskler" til å se hele Skandinavia og Norden som ett marked. Oppkjøp av norske selskaper gir markedstilgang til det norske markedet, samtidig som det er lite som tyder på at oppkjøpene gir de norske miljøene tilgang til markedet utenfor Norge.

Et annet forhold er at ledelsen sentraliseres i Skandinavia, og sammen på flyttelasset finner vi strategiske beslutningsmiljøer. Denne form for regionalisering registrerer vi også blant selskaper med internasjonalt eierskap. Hovedtendensen er at sentrale styringsfunksjoner flyttes ut av Norge og legges til andre kontorer for eksempel i Norden. Alternativt kunne for eksempel Nordenkontoret bli lagt til Norge. Når dette ikke skjer, er dette et uttrykk for at Osloregionen ikke er attraktiv nok. Utfordringene må være å snu denne tendensen, slik at Osloregionen i større grad blir vertskap for regionale styringsfunksjoner i internasjonale selskaper. Det er grunn til å forvente at samordning og regionalisering av styringsfunksjoner bare vil øke i omfang i årene som kommer. Teknologisk utvikling bl.a. innen IKT er pådriver i denne utviklingen.

Etterspørselen etter kompetanse flytter utenlands

En annen konsekvens av regionalisering av styringsfunksjoner utenfor Norge er at etterspørselen etter kompetanse flytter utenlands. Attraktive jobber for kompetente mennesker blir færre i Osloregionen, slik at istedenfor brain gain, kan vi få en utvikling i retning av brain drain.

En annen utfordring får vi dersom viktige næringsmiljøer som maritim og energi/miljø svekkes ut fra eksterne forhold. Når mange aktører i den maritime klynge ikke ønsker å være lokalisert i Osloregionen er dette en reell trussel for at klyngen blir svekket. Petroleumsvirksomheten i Nordsjøen vil nasjonalt også bli redusert de nærmeste årene. Når dette skjer, flyttes etterspørselen utenlands. Spørsmålet er om det i en slik situasjon vil være like enkelt å selge kompetansen fra Norge. Hvis norske operatører som Hydro og Statoil får suksess utenfor Norge, er denne trusselen mindre, siden disse sannsynligvis vil ta med seg den norske kompetansen de er kjent med.

7.4 Mulighet: Legge til rette for utvikling av sterke næringsmiljøer

Samlet satsing på internasjonal markedsføring

Foreløpige vurderinger fra Hovedstadsprosjektet viser at alle de fem klyngene peker på at det er behov for å gjøre Osloregionen bedre kjent. Behovene ser ut til å være sammenfallende. Det ser derfor ut til at det er et stort potensial i å samle kreftene om å markedsføre Osloregionens sterke sider internasjonalt slik at det blir mulig å beholde og styrke dagens virksomheter med internasjonalt eierskap, og ikke minst tiltrekke seg nye. Et annet og like viktig moment er at en slik markedsføring vil gjøre det lettere for norske bedrifter å rekruttere utenlandsk ekspertise.

Konkurransen om oppmerksomheten er stor, og det er behov for å gjøre et godt forarbeid. En mulig vei å gå er å ta lærdom av andre regioner i Norden og Europa gjennom en "best practice" studie. En slik tilnærming vil redusere risikoen for at markedsføringen blir et skudd i blinde.

Skal det utvikles en mer spisset profileringsstrategi må det tas utgangspunkt i noen av fordelene som Osloregionen har. Oslos rolle som senter for de maritime hovedkontorene og kunnskapsnav er eksempler på slike fordeler. Osloregionen har mao. et produkt å selge, og utfordringen er å trekke de beste hodene fra hele verden til Oslo. Helt konkret bør en videreutvikle produkter som internasjonale trainee-programmer, utvekslings- og hospiteringsprogrammer ved universiteter og i bedrifter samt stipendordninger. Klyngene trenger ingeniører, økonomer, jurister, samfunnsvitere mv. som kan språket og kulturen i land som Kina, India, Korea, Singapore eller Russland. Tilsvarende er det viktig at Oslo klarer å lokke til seg internasjonale talenter og at det blir lettere å studere og jobbe i Norge.

En annen tilnærming er å heve den faglige kvaliteten ved de viktigste "maritime" læreinstitusjonene i regionen (for eksempel gjennom etablering av professorat, forskningsmidler, utvekslingsordninger med mer). Det må være en ambisjon at kvaliteten på de maritime læreinstitusjonene er så bra, at utenlandske studenter

og lærekrefter søker seg hit. Det er ønskelig at lokale institusjoner kobler seg opp mot de mest spennende miljøene i utlandet, og gjerne etablerer filialer ute.

Stabile forskningsprogrammer

Vi har tidligere pekt på at utviklingskapitalen ikke er utholdende nok, spesielt i kritiske faser av innovasjonsprosessen (jfr Forskningsmeldingen, St.meld nr 20 (2004-2005)). Det er derfor behov for å etablere stabile langsiktige programmer for innovasjon og utvikling. Generelt pekes det på viktigheten av at *forskningen* er tydelig, langsiktig, av høy kvalitet, og spisset mot våre sterkeste områder. HØYKOM programmet innenfor IKT er et eksempel på en slik langsiktighet. Det har gått siden 1999 og skal nå forlenges til 2007. HØYKOM er ikke et FoU-program, men et program for å prøve ut, implementere og eventuelt tilpasse kjent teknologi, slik at nye anvendelser i offentlig sektor muliggjøres. Vi registrerer også at foreløpige vurderinger i "Hovedstadsprosjektet" peker på at det er viktig at en sikrer tilgangen på *kompetanse*, og at det derfor må satses på utdanning. I dette ligger det et ønske om et samspill mellom universitetenes grunnforskning og høyere utdanning og stimuleringen av kandidatproduksjonen i den retningen som er etterspurt av næringslivet.

Samhandlingsarenaer for innovasjon på ulike nivåer

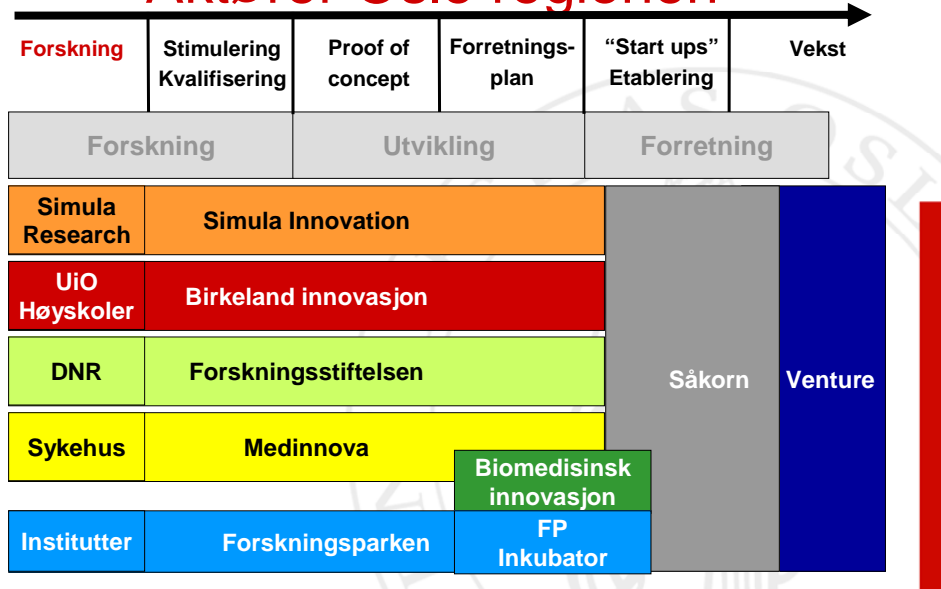
Arenaer for teknisk og organisatorisk innovasjon har svært viktige for å stimulere og styrke innovasjonskraften i klyngene.

Osloregionen trenger en "innovasjonsplattform", dvs en form for regelmessig møteplass, som bygger på regionens viktige forskningsmiljøer. En slik plattform vil være en arena hvor kapital og kompetanse danner grunnlag for å hjelpe oppstartsbedrifter, samt at nyskapning synliggjøres bedre for næringens deltagere. Hensikten er å transformere forskningsmiljøenes kompetanse til praktisk innovasjonsarbeid, slik at utviklingskapitalen kanaliseres til de rette prosjektene.

Det er allerede etablert arenaer for disse typer prosesser. Universiteter og høyskoler er pålagt å legge til rette et helhetlig system for næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater – med ansvar for håndtering av prosessen fra forskningsresultater foreligger til forretning er etablert. Figuren under viser de ulike aktørene innen Technology Transfer Office (TTO) i Osloregionen.

Aktører Oslo regionen

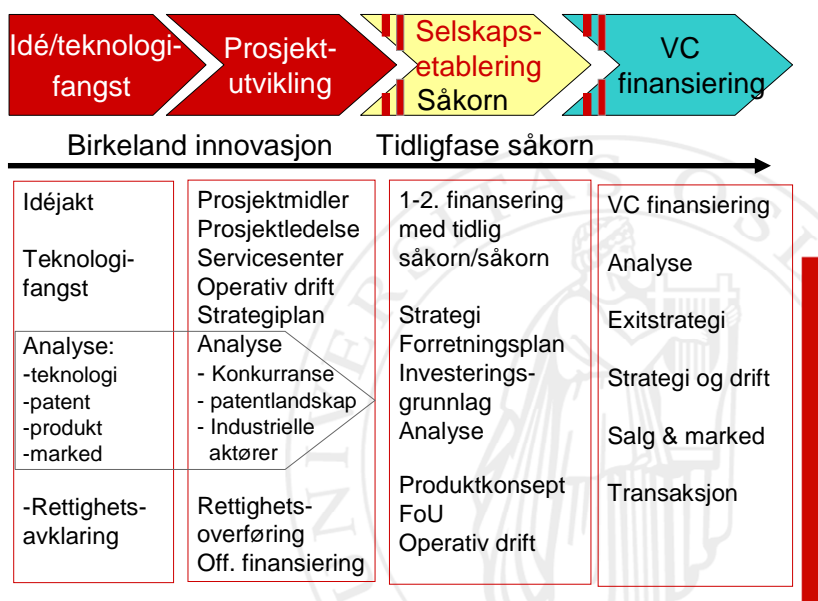
Kilde: Birkeland innovasjon AS, 2005

Figur 7.2: Aktører i Osloregionen innen TTO

Birkeland innovasjon AS er et av flere slike miljøer i Osloregionen. De er tildelt en slik rolle for UiO, og har tre hovedformål:

- sikre og forvalte UiOs rettigheter til forskningsresultater egnet for kommersialisering,
- stimulere til kunnskapsbasert innovasjon
- gjennomføre teknologioverføring ved lisensiering og bedriftsetablering

Som en illustrasjon av hvordan innovasjonsprosessen forløper har Birkeland Innovasjon framstilt følgende flytskjema:

Kilde: Birkeland innovasjon AS, 2005

Figur 7.3: Birkeland innovasjons operasjonalisering av TTO'enes arbeid

I samsvar med perspektivet for Birkeland Innovasjons virksomhet, kan innovasjonsprosessen generelt defineres gjennom følgende trinn:

- Først må forsknings- og utviklingsaktører få stimulans til å tenke i retning av praktiske og kommersialiserbart potensial for nye funn. Dette krever kompetanse innenfor både aktuelle fagfelt og innenfor markedsutviklingen.
- Etter det kreves det en tilpasning og opparbeiding av gode utviklingsideer til å bli kommersialiserbare prosjekter. Allerede på dette leddet kan aktuelle bedrifter bli involvert.
- Når et prosjekt vurderes å være aktuelt må konseptieren eller støttebedriften søke kontakt med finanstjenester, først til å utvikle en prototype eller testversjon av produktet til markedsutprøving og deretter til å finansiere den første kommersialisert produksjonsprosessen.
- Til finansieringen kreves kunnskap og kontakter innen både såkornfinans for uttesting og venturekapital for den første produksjonsprosessen.
- Til slutt stilles det krav til offentlig sektor om både målrettede tiltak og gode rammebetingelser for disse prosessene.

Mulighetene for framtiden er knyttet til at man klarer å realisere innovasjonspotensialet. Det er et paradoks at Osloregionen har så gode forutsetninger for innovasjon, uten at dette gir seg store utslag i kommersialisering av nye produkter og tjenester. For at dette skal la seg gjøre er det nødvendig med utholdende forskningsinnsats, forsterket samarbeidet mellom næringsliv, offentlig sektor og universiteter/forskningsinstitusjoner og bedre muligheter for å finansiere kommersialisering av innovasjoner.

Oslo – den sikreste trådløse byen

En spennende strategi som gir muligheter for Osloregionen er å utnytte regionens fortrinn på å utvikle trådløs kommunikasjon. Her kan det offentlige gå foran å

etterspørre store intelligente trådløse transportsystemløsninger (*smart share*). Foreløpige vurderinger fra "Hovedstadsprosjektet" peker på at man bør satse på demonstrasjons- og pilotprosjekter i Osloregionen der det offentlige f.eks – vil kunne stimulere utviklingen av IKT klyngen framover. Datasikkerhet – *Oslo som verdens sikreste hovedstad* - kan være branding. Hvis dette skjer, vil dette være et overgripende virkemiddel som styrker Osloregionen generelt, slik at det blir mulig å beholde og tiltrekke seg internasjonale virksomheter.

Samordning av offentlig engasjement

Det er et betydelig behov for samordning av offentlige oppgaver og rammebetingelser knyttet til næringsutvikling og innovasjon i Osloregionen. Ved å ta hensyn til følgende punkter kan offentlig sektor skape gode muligheter for en positiv utvikling av næringslivet i Osloregionen:

- a) Arenaer: Det er et sterkt behov for interessante og dynamiske arenaer for kontaktskaping, dialog og samhandling mellom hovedaktørene i hhv. forsknings- og utviklingsmiljøer, bedriftledere, investorer og folkevalgte. Det ligger betydelige muligheter i en videreutvikling av eksisterende arenaer. Offentlig sektor har mange muligheter til å stimulere én eller flere slike arenaer.
- b) Overordnede rammebetingelser: Kjennskap til og forutsigbarhet i de offentlige rammebetingelsene for næringslivet er viktige for å treffe gode beslutninger om investeringer og utvikling. Eksempler på dette er lovverk, finanspolitikk og avtaleverk. Næringslivsaktørene har påpekt behovet for større stabilitet enn de siste årene i slike rammebetingelser.
- c) Territoriell politikk: Det er avgjørende for utviklingen av Osloregionen at de folkevalgte utvikler en nasjonal territoriell politikk som erkjenner både den regionale arbeidsdelingen og behovet for offentlig engasjement som gjelder for Osloregionen så vel som for andre landsdeler. Næringslivet i hele landet vil, ifølge våre analyser, bli betydelig styrket når den norske regionalpolitikken tar konsekvent hensyn til de mulighetene som ligger i å støtte de sterke næringsmiljøene og klyngene og ved å pleie hovedkontormiljøene i Osloregionen.
- d) Infrastruktur: Transaksjonskostnader for bedrifter i Osloregionen er påvirket av mobilitet, tilgjengelige møteplasser (fysiske og virtuelle), arealtilgang osv. Disse er alle faktorer som styres av lokale og regionale planmyndigheter og av den regionale stat internt i Osloregionen. En sterkere grad av målrettet strategisk utvikling og samordning vil bidra til å holde transaksjonskostnadene nede og sikre regionens konkurranseevne.

Handle på tvers av næringsmiljøene

Det er et vesentlig poeng å se de ulike klyngenes gjensidige avhengighet, slik at de sammen er med på å utvikle hverandre. I den sammenheng vil IKT ha en sentral rolle siden disse vil kunne levere tjenester til alle andre næringer. En positiv utvikling innenfor design, kultur og arkitektur klyngen vil også kunne være

en fordel for andre næringer, siden disse næringene vil kunne bidra til å sette Osloregionen på kartet gjennom å styrke den urbane profilen.

Ut fra dette er det viktig å handle helhetlig, som et supplement til særskilte tiltak for den enkelte klynge for å ivareta spesielle behov.

REFERANSER

- Braadland, T.-E. (2000): Oslo-regionen som nasjonal nyskappingsnode. STEP-rapport R-07/00. STEP-gruppen, Oslo.
- Cardiff University, Centre for Advanced Studies (2002): The Index of Knowledge Economies in the European Union: Performance Rankings of Cities and Regions, av Philip Cooke & Carla De Laurentis.
- Copenhagen Capacity (2003): Copenhagen Monitor # 1
- Copenhagen Capacity (2005): www.copcam.com
- Copenhagen Economics (2004): Hovedstaden og globaliseringen. Danmarks strategiske utfordring. København.
- CURS (2004): Urban Rural Relations in Europe. Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki University of Technology. ESPON Action 1.1.2 – se www.espon.lu.
- Cushman & Wakefield (2004): European Cities Monitor. London: Cushman & Wakefield, Healey & Baker.
- EC (1999): Evaluating socio-economic programmes. Principal evaluation techniques and tools. MEANS collection, Vol. 3. Luxembourg: European Commission.
- EC (1999b): European Spatial Development Perspective. Luxembourg: European Commission.
- Edvardsen, H.M. (2001): Hovedstadsområdets nasjonale rolle, del 1: Hovedstadsregionens plass i den regionale arbeidsdeling. Rapport 2001/13. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Ernst&Young (2004): European Investment Monitor 2004.
- Eurostat (2004): Eating, drinking, smoking – comparative price levels in EU, EFTA and Candidate Countries for 2003. Statistics in focus – Economy and finance no 30/2004.
- Foreign Policy (2005): A.T. Kearney/FOREIGN POLICY's Fourth Annual Globalization Index. www.foreignpolicy.com.
- GeoHive (2005): www.geohive.com
- Halvorsen (2005): Hva er konkurransekraft? Osloregionen i et klyngeperspektiv. Oslo: Oslo Teknopol.
- Iversen, E.J., Nås, S.O., Solum, N.H. og Staude, M. (1999): Utvikling og fornyelse i NHOs medlemsbedrifter 1998. STEP rapport 03/99
- Jakobsen, S.-E. og H. Wiig Aslesen (2004): Location and knowledge interaction between head office and KIBS in city areas. Paper presentert ved den 14. RESER-konferansen i Castres, Frankrike 23-24 september.
- IMD (2004): IMD World Competitiveness Yearbook 2004.
- Isaksen, A. (2000): Osloområdets rolle for nasjonal nyskaping: resultater fra empiriske studier. STEP-rapport R-09/00. STEP-gruppen, Oslo.
- Isaksen, A. (2003): 'Lock-in' of regional clusters: the case of offshore engineering in the Oslo region. Side 247-273 i Fornahl og Brenner red. Cooperation,

- networks and institutions in regional innovation systems. London: Edward Elgar.
- Karlsen, J.E. red. (2002): Olje- og gassklyngens relaterte virksomheter. RF-rapport nr. 2002/001 Rogalandsforskning, Stavanger.
- Karppi, Kokkonen og Lähteenmäki-Smith (2001): SWOT-analysis as a basis for regional strategies. Nordregio Working Paper 2001:4. Stockholm: Nordregio.
- Massey D. (1984): Spatial Divisions of Labour. Social structures and the geography of production. MacMillan, UK
- Mercer Human Resource Consulting (2004): Worldwide 2004 Quality of Life City Ranking.
- Mercer Human Resource Consulting (2005): Mercer Human Resource Cost of Living Survey 2004.
- NIFU STEP (2005): Oslo Innovation Scoreboard 2004 – Revealed Regional Summary Innovation Index (RRSII) for the Oslo region. NIFU STEP Studies in Innovation, Research and Education.
- Nordregio (2002): Hanell, Aalbu & Neubauer: Regional Development in the Nordic Countries 2002.
- Nordregio (2003): www.nordregio.se
- Nordregio (2003b): Potentials for Polycentric Development in Europe. ESPON Action 1.1.1, 3rd Interim Report – se www.espon.lu.
- Nordregio (2004): Spiekermann & Aalbu: Nordic Accessibility in Europe.
- NOU 2004:2: Effekter og effektivitet. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- OECD (2005): www.oecd.org
- OECD (2005b): Economic Indicators, February 2005.
- Oslo Teknopol (2003): The financial services, banking and insurance industry in the Oslo region. Facts and figures 2003.
- Pedersen, P. red. (2000) Flyttemotiv blant flytterne til og fra Osloregionen. Rapport SF 09/2000 NORUT Samfunnsforskning, Tromsø.
- Porter, M. (1990): The Competitive Advantage of Nations. London & Basingstoke: Macmillan.
- Selstad, T. m. fl. (2004): Regionenes tilstand - 50 indikatorer for vekstkraftige regioner. Rapport 2004/07. Østlandsforskning, Lillehammer.
- Skipsrevyen nr. 3/2003: Kuwait-økonomi, hollandsk syke og saudi-arabisk sovesyk (21.04.05)
- Statens Vegvesen (2004): Oslopakke 3 – et effektivt, sikkert og miljøvennlig transportsystem i Oslo og Akershus
- St.meld. nr. 31 (2002-2003): Storbymeldingen. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- St.meld. nr. 20 (2004-2005): Vilje til forskning. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.meld. nr. 22 (2004-2005): Kultur og næring. Oslo: Kultur og kirke departementet.

St.meld. nr. 25 (2004-2005): Om regionalpolitikken. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.

Thue, L, og Rinde, H (2001): Samarbeidets kraft. El-forsyning og bransjeorganisering 1901-2001. Oslo, 2001

Vatne, E. (2004): Kunnskapsoversikt – Osloregionens betydning som senter for næringsutvikling. Bergen: Norges Handelshøyskole.

World Economic Forum (2004): The Global Competitiveness Report.